

ISSN: 2311-9896

EISSN: 2411-6181

BUKOVINIAN STATE
MEDICAL UNIVERSITY

Буковинський державний
медичний університет

ȘTEFAN CEL MARE
UNIVERSITY OF SUCEAVA

Сучавський університет
імені Штефана Великого

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ
СУСПІЛЬНИХ НАУК
ТА ІСТОРІЇ МЕДИЦИНИ**

**CURRENT ISSUES
OF SOCIAL STUDIES
AND HISTORY OF MEDICINE**

2015, 2 (6)

Ministry of Health
of Ukraine
Bukovinian State Medical University

Ministry of Education
and Research of Romania
Ștefan cel Mare University of Suceava

2015, 2 (6)

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ
СУСПІЛЬНИХ НАУК ТА
ІСТОРІЇ МЕДИЦИНИ

CURRENT ISSUES OF
SOCIAL STUDIES AND
HISTORY OF MEDICINE

АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ
ОБЩЕСТВЕННЫХ НАУК
И ИСТОРИИ МЕДИЦИНЫ

ENJEUX ACTUELS DES
SCIENCES SOCIALES ET
DE L'HISTOIRE DE LA
MEDECINE

Щоквартальний спільний українсько-румунський науковий журнал
Quarterly joint Ukraine-Romanian scientific journal

*Журнал засновано в 2013 р. кафедрою
суспільних наук та українознавства
Буковинського державного медичного універ-
ситету (Свідоцтво про держ. реєстрацію №
20497-10297 P від 27.12.2013 – Серія KB).
Перереєстровано 27.07.2015 р. у
Міністерстві юстиції України (Свідоцтво №
21495-11295ІІР – Серія KB).*

*Journal started publishing in 2013 year by
Department of Social Sciences and Ukrainian Studies
of Bukovinian State Medical University (Certificate of
registration № 20497-10297P of 27.12.2013 –
Series KB).
Re-registered in the Ministry of Justice of Ukraine
27.07.2015 p (Certificate of registration № 21495-
11295ІІР – Series KB).*

President:

Dr. of Medicine, Prof. **Taras Boychuk** (Bukovinian State Medical University)

Editors-in-Chief:

Dr. of History, Prof. **Ștefan Purici** (Ștefan cel Mare University of Suceava)

Dr. of History, Associate Prof. **Antoni Moyses** (Bukovinian State Medical University)

Executive Editors:

Lecturer **Yuliya Rusnak**, Ph.D. (Bukovinian State Medical University)

Lecturer **Harieta Mareci Sabol**, Ph.D. (Ștefan cel Mare University of Suceava)

Editors Assistants:

Lecturer **Marta Maksymyuk**, Ph.D. (Bukovinian State Medical University)

Lecturer **Lilia Roman**, Ph.D. (Bukovinian State Medical University)

Lecturer **Vasile M. Demciuc**, Ph.D. (Ștefan cel Mare University of Suceava)

Responsible for the electronic version of the magazine and website:

Lecturer **Antonina Anistratenko**, Ph.D. (Bukovinian State Medical University)

*Journal was registered in the international scientometric database **Index Copernicus International**, **Ulrichs Web-Global Serials Directory** and indexed in bibliographical database **Google Scholar**, was published in scientometric database “**Scientific periodicals of Ukraine**” of **National V. Vernadskij library web-site**.*

Editorial Board:

Chief Research Worker **Elisaveta Kvilincova**, Dr. of History, Institute of Cultural Heritage, Academy of Sciences (Chisinau, R. Moldova)
Prof. **Oleksandr Kurochkin**, Dr. of History, M. Rylskiy Institute of Art, Folklore and Ethnology, Academy of Sciences (Kyiv, Ukraine)
Prof. **Zenon Kohut**, Dr. of History, Alberta University (Edmonton, Canada)
Prof. **Yuri Makar**, Dr. of History, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University (Ukraine);
Senior Research Associate **Paul Meerts**, Dr. of History, Institute of International Relations Clingendael (The Hague, Netherlands);
Academician **Stepan Pavliuk**, Dr. of History, Director of the Institute of Ethnology, Academy of Sciences (Ukraine);
Prof. **Vitaliy Dokash**, Dr. of Philosophy, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University (Ukraine);
Assoc. Prof. **Nina Zoriy**, Ph. D. of Philosophy, Bukovinian State Medical University (Ukraine);
Prof. **Mychailo Marchuk**, Dr. of Philosophy, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University (Ukraine);
Prof. **Diego Sanches Mecka**, Dr. of Philosophy, National University of Distance Education (Madrid, Spain);
Prof. **Ivan Ostaschuk**, Dr. of Philosophy, Bukovinian State Medical University (Ukraine);
Prof. **Mykola Sydorenko**, Dr. of Philosophy, Bukovinian State Medical University (Ukraine);
Prof. **Piotr Borek**, Dr. of Philology, Head of the Polish Philology Institute Krakiv Pedagogical University (Poland);
Prof. **Sorin Tudor Maxim**, Dr. of Philosophy, Ștefan cel Mare University of Suceava (Suceava, Romania);
Assoc. Prof. **Bogdan Popoveniuc**, Dr. of Philosophy, Ștefan cel Mare University of Suceava (Suceava, Romania);
Assoc. Prof. **George Neamțu**, Dr. of Philosophy, Ștefan cel Mare University of Suceava (Suceava, Romania);
Prof. **Antoaneta Olteanu**, Dr. of Philology, Bucharest University (Romania);
Prof. **Hanna Martynova**, Dr. of Philology, Bohdan Chmelnytskyi Cherkasy National University (Ukraine);
Assoc. Prof. **Oleksandr Rak**, Ph. D. of Philology, Bukovinian State Medical University (Ukraine);
Prof. **Nataliya Rusnak**, Dr. of Philology, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University (Ukraine);
Chief Research Worker **Anna-Maria Sorescu-Marinkovich**, Dr. of Philology, Balkan Institute at Serbian Academy of Sciences and Art (Belgrade);
Prof. **Adam Falowski**, Dr. of Philology, Head of the East Slavic Philology Institute Jagiellonian University (Poland);
Assoc. Prof. **Simona-Aida Manolache**, Dr. of Philology, Ștefan cel Mare University of Suceava (Suceava, Romania);
Assoc. Prof. **Evelina-Mezalina Graur**, Dr. of Philology, Ștefan cel Mare University of Suceava (Suceava, Romania);
Prof. **Mircea A. Diaconu**, Dr. of Philology, Ștefan cel Mare University of Suceava (Suceava, Romania);
Prof. **Alla Borysyuk**, Dr. of Psychology, Bukovinian State Medical University (Ukraine);
Prof. **Natalia Zavatska**, Dr. of Psychology, East Ukrainian Volodymyr Dahl National University (Ukraine);
Prof. **Yuzef Podguretski**, Dr. of Psychology, Opole University (Poland);
Prof. **Alfred Prits**, Dr. of Psychology, Pres. of World Psychology Union, Head of Psychotherapy and Psychoanalysis Institute in Vienna (Austria);
Assoc. Prof. **Carmen Cornelia Bălan**, Dr. of Psychology, Ștefan cel Mare University of Suceava (Suceava, Romania);
Assoc. Prof. **Nadia Laura Serdenciuc**, Dr. of Educational Sciences, Ștefan cel Mare University of Suceava (Suceava, Romania);
Prof. **Bohdan Vasylevskiy**, Dr. of Medicine, Chief of Psychosomatic Institute (Warsaw, Poland);
Dr. med. Dipl.-Psych, MBA, **Gerhardt Dammann**, Chief of Psychiatrische Klinik Münsterlingen and the psychiatric services Thurgau (Switzerland);
Prof. **Konstantin Yetsko**, Dr. of Medicine, Chisinau State University of Medicine and Pharmacy N.Testemitsanu (R. Moldova);
Prof. **Oleksandr Ivashiuk**, Dr. of Medicine, Bukovinian State Medical University (Ukraine);
Prof. **Dmytro Tyntyuk**, Dr. of Medicine, Chisinau State University of Medicine and Pharmacy N.Testemitsanu (R. Moldova);
Prof. **Viktor Tashchuk**, Dr. of Medicine, Bukovinian State Medical University (Ukraine);
Prof. **Alexander Fediv**, Dr. of Medicine, Bukovinian State Medical University (Ukraine);
Prof. **Vasyl Cheban**, Dr. of Medicine, Bukovinian State Medical University (Ukraine).

Актуальні питання суспільних наук та історії медицини. Щоквартальний спільний українсько-румунський науковий журнал || Current issues of Social studies and History of Medicine. Quarterly joint Ukraine-Romanian scientific journal / Редколегія : Т. Бойчук, Ш. Пуріч, А. Мойсей. – Чернівці-Сучава : БДМУ, 2015. – № 2 (6). – 122 с.

ISSN: 2311-9896

EISSN 2411-6181

The actual problems of world history, history of Ukraine, history of religion, ethnogenesis and traditional culture of peoples, archeology, philosophy, psychology, linguistics, literature and history of medicine are investigated in the journal. The journal is the international edition according to the sphere of extension and geography of the authors. Languages: Ukrainian, Russian, English, French.

The publication is aimed at the higher educational institutions, academic institutes, and cultural institutions staff.

ББК 60я53+5г.я43

The journal is published with the resolution of the academic council of Bukovinian State Medical University (Decision № 8 Date 29.04. 2015).

The authors are responsible for the selection, accuracy of given information, citations, proper names, geographical names and other data. Publishing: . 4 issues a year. Languages: Ukrainian, Russian, English, French.

Address: Ukraine, 58000, Chernivtsi, Geroiv Maidanu str., 3, Department of Social Sciences and Ukrainian Studies.
Tel.: (0372) 520871.

E-mail: snim@bsmu.edu.ua; society@bsmu.edu.ua

The total version of the journal is available on the Web site: <http://apsnim.bsmu.edu.ua>

ЗМІСТ
(СОДЕРЖАНИЕ, SUMMARY, CONTENU)

ІСТОРИЧНІ НАУКИ
HISTORICAL SCIENCES

- Гончарова Наталія.** Південна Бессарабія в системі загальноросійської політики (60-70-ті рр. XIX ст.). **C. 7**
Гончарова Наталья. Южная Бессарабия в системе общероссийской политики (60-70-е гг. XIX в.).
Goncharova Nataliya. SOUTH BESSARABIA IN THE SYSTEM OF ALL-RUSSIAN POLICY (60 – 70’s of the 19th CENTURY)
Gontcharova Nataliya. La Bessarabie du sud dans le systeme de la politique générale russe (les années 60-70 du XIX siècle).
- Курочкін Олександр.** З ІСТОРІЇ ФОРМУВАННЯ ІНСТИТУТУ ГОСТИННОСТІ. **C. 14**
Курочкин Александр. Из истории формирования института гостеприимства.
Kurochkin Oleksandr. Ethnocultural sources of formation of the institute of hospitality.
Kurochkin Oleksandre. L’histoire de la formation de l’Institut de l’hospitalité.
- Мойсей Антоній.** ЕВОЛЮЦІЯ СІМЕЙНОЇ ОБРЯДОВОСТІ УКРАЇНЦІВ У ТВОРЧОСТІ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО **C. 19**
Мойсей Антоний. Эволюция семейной обрядности украинцев в творчестве Михаила Грушевского.
Moyses Antoni. Evolution of the Family Rites of Ukrainians in the Work of M. Hrushevsky.
Moyses Antoni. L’évolution des rituels familiaux des ukrainiens dans les ouvrages de Mikhaïl Grushevskii.
- Постернак Олег.** Соціально-політичне становище єврейського населення Півдня Бессарабії у другій половині XIX – на початку XX ст. **C. 25**
Постернак Олег. Социально-политическое положение еврейского населения Юга Бессарабии во второй половине XIX – начале XX в.
Posternak Oleg. SOCIAL AND POLITICAL SITUATION OF THE JEWISH POPULATION IN THE SOUTHERN BESSARABIA IN THE SECOND HALF OF THE XIX – EARLY XX CENTURIES
Pasternak Oleg. La formation socio-politique de la population Juive dans la Bessarabie du Sud dans la deuxième partie de XIX - XX siècles.

ФІЛОСОФІЯ
PHILOSOPHY

- Вишинський Святослав.** Автономія простору. Українська революція **C. 31**
Вышинский Святослав. АВТОНОМИЯ ПРОСТРАНСТВА. УКРАИНСКАЯ РЕВОЛЮЦИЯ
Vyshynskiy Sviatoslav. Autonomy of space. The Ukrainian revolution.
Vychinski Sviatoslav. L’ autonomie de l’espace. La révolution ukrainienne.
- Докаш Віталій, Потапова Лідія.** МІЖКОНФЕСІЙНИЙ ДІАЛОГ ЯК ФАКТОР СТАБІЛЬНОСТІ ТА ТОЛЕРИЗАЦІЇ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН **C. 37**
Докаш Виталий, Потапова Лидия Межконфессиональный диалог как фактор стабильности и толеризации общественных отношений
Dokash Vitaly, Potapova Lidija Interfaith dialogue as a factor of stability and tolerance public relations
Docash Vitaly, Potapova Lydia. Le dialogue interreligieux comme facteur de stabilité et de tolérance entre les relations publiques
- Осташук Іван.** СЕМІОТИЧНИЙ АНАЛІЗ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕЛІГІЙНОСТІ **C. 45**
Осташук Иван. Семиотический анализ украинской народной религиозности.
Ostashchuk Ivan. Semiotic Analysis of Ukrainian Folk Religiosity.
Ostashchuk Ivan. Analyse sémiotique de la religiosité populaire ukrainienne.
- Руснак Ігор.** ДО ПРОБЛЕМИ ЛЮБОВІ КРИЗЬ ПРИЗМУ ТВОРЧОСТІ ХОСЕ ОРТЕГИ-І-ГАССЕТА **C. 52**
Руснак Игорь. К вопросу о проблеме любви сквозь призму творчества Хосе Ортеги-и-Гассета.
Rusnak Ihor. The problem of love through the prism of Jose Ortega y Gasset’s creativity.
Rusnak Igor. La relevation du probleme de l’amour dans les ouvrages de Ortega et Gasset

**ПСИХОЛОГІЯ
PSYCHOLOGY**

- Божук Богдан, Степанченко Маркіян, Шпаченко Наталія** ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ КОПІНГ-ПОВЕДІНКИ У ХВОРИХ НА НЕФРОГЕННУ ГІПЕРТЕНЗІЮ, АСОЦІЙОВАНУ ІЗ ХРОНІЧНИМ ПІЄЛОНЕФРИТОМ **C. 57**
- Божук Богдан, Степанченко Маркіян, Шпаченко Наталія** Особенности формирования копинг-поведения у больных на нефрогенную гипертензию, ассоциированную с хроническим пиелонефритом
Bozhuk Bohdan, Stepanchenko Markiian, Shpachenko Natalia Peculiarities of coping-behavior formation in patients with renal hypertension associated with chronic pyelonephritis
Bojuk Bogdan, Stepanchenko Markiyan, Shpachenko Nataliya. Les caractéristiques du comportement d'adaptation chez les malades avec une hypertension rénale associé avec une pyélonéphrite chronique
- Тимофієва Марина, Павлюк Олеся.** ЗБЕРЕЖЕННЯ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я МОЛОДІ: ВАЛЕОСОФСЬКИЙ АСПЕКТ **C. 64**
- Тимофеева Марина, Павлюк Олеся.** Сохранения психического здоровья молодежи: валеософский аспект.
 Tymofieeva Maryna, Pavliuk Olesya. Preservation of youth mental health: valeosophical aspect.
 Timofeeva Marina, Pavlyuk Olesya. La préservation de la santé mentale de la jeunesse L'aspect valeosophique
- Юрценюк Ольга, Антофійчук Ірина.** Рівень тривоги у студентів-медиків. **C. 70**
- Юрценюк Ольга, Антофійчук Ірина.** Уровень тревоги у студентов-медиков.
Olga Yurtsenyuk, Antofijchuk Iryna. THE ANXIETY LEVEL OF MEDICAL STUDENTS
Yurtsenyuk Olga, Antofijchuk Iryna. Le niveau d'anxiété chez les étudiants de médecine.

**МОВОЗНАВСТВО, ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО
LINGUISTICS, LITERARY CRITICISM**

- Аністратенко Антоніна.** Неочевидна „Логіка речей”: мала проза В. Кожелянка в естетиці парадоксу **C. 75**
- Анистратенко Антонина.** Неочевидная «Логика вещей»: малая проза В. Кожелянко в эстетике парадокса
Anistratenko Antonina. UNBVIOUS "THE LOGIC OF THINGS": STORIES BY V. KOZHEL'YANKO IN AESTHETICS OF PARADOX
Anistratenko Antonina. La non évidente "La logique des choses": l'esthétique du paradoxe dans les ouvrages de V Kozheliianko
- Даскалюк Оксана.** МОВНІ ЗАСОБИ ВОЛЕВИЯВЛЕННЯ: КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ. **C. 81**
- Оксана Даскалюк.** Языковые средства волеизъявления: коммуникативно-прагматический аспект.
Daskalyuk Oksana. Language means of will expression: pragmatic and communicative aspects
Daskaliuk Oksana. Les outils linguistiques de l'expression de la volonté: aspect communicatif et pragmatique.
- Рул'ова Наталія.** НЕОФІЦІЙНЕ НАЙМЕНУВАННЯ ОСОБИ ЯК ЗАСІБ ВИРАЖЕННЯ ГУМОРУ **C. 87**
- Рулёва Наталия.** Неофициальная наименование личности как средство выражения юмора
Ruliova Natalia. Person's Informal Nomination as a Means of Expressing Humour
Ruliova Natalia. La denomination non-officielle de personne comme moyen d'expression de l'humour
- Скрипник Ірина.** ПОЕМА ГРИЦЬКА ЧУБАЯ “ВЕРТЕП”: НИЩІВНИЙ ДІАГНОЗ ЦИВІЛІЗАЦІЇ ТА РАДЯНСЬКІЙ СИСТЕМІ **C. 93**
- Скрипник Ирина.** Поэма Григория Чубая «Вертеп»: сокрушительный диагноз цивилизации и советской системе.
Skrypnyk Iryna. The poem „The Cavern” by Grytsko Chubay: smashing diagnosis of civilization and the soviet system
Skripnik Iryna. Le poème de Gritsko Chubay «Vertep»: le diagnostic cinglante du système soviétique

**ІСТОРІЯ МЕДИЦИНИ
HISTORY OF MEDICINE**

- Напрєнко Олександр, Мішиєв В'ячеслав, Кашпор Євгеній.** ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ ТМО «ПСИХІАТРІЯ» У М. КИСЬВІ **C. 98**

- Напреенко Александр, Мишиев Вячеслав, Кашпор Евгений.** История становления ТМО «Психиатрия» в г. Киеве
Napreyenko Olexander, MISHUJEV Vyacheslav, Kashpor Evhen. The history of clinic "Psychiatry" in Kyiv
Napreyenko Olexandre, MISHUJEV Vyacheslav, Kashpor Eugène. L'histoire de TМО "La psychiatrie" à Kyiv
- Ходоровський Георгій, Тимофійчук Інга, Роман Лілія, Семененко Світлана.** СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК КАФЕДРИ ФІЗІОЛОГІЇ ІМ. Я. КІРШЕНБЛАТА БУКОВИНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО МЕДИЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ **C. 106**
Ходоровский Георгий, Тимофийчук Инга, Роман Лилия, Семененко Светлана. Становление и развитие кафедры физиологии имени Я. Киршенבלата Буковинского государственного медицинского университета
Khodorovskiy Georgiy, Tymofijchuk Inga, Roman Liliya, Semenenko Svitlana. Formation and development of the department of physiology named after Y. Kirshenblat of Bukovinian state medical university
Hodorovskiy George, Timofiychuk Inga, Lily Roman, Semenenko Svetlana. Formation et développement de la chaire de physiologie de Kirshenblat Université de médecine d'état de Bucovine

РЕЦЕНЗІЇ
REVIEWS

- Мойсей Антоній, Манчул Богдана.** ПРЕЗЕНТАЦІЯ КОЛЕКТИВНОЇ МОНОГРАФІЇ „УКРАЇНО-ЗНАВСТВО В СИСТЕМІ ВИЩОЇ МЕДИЧНОЇ ОСВІТИ”. – ЧЕРНІВЦІ, 2015. – 224 С. **C. 110**
Мойсей Антоний. Манчул Богдана. Презентация коллективной монографии "Украиноведение в системе высшего медицинского образования". – Черновцы, 2015. – 224 с.
Moisey Antoniy, Manchul Bogdana. Presentation of collective monograph "The role of ukrainian studies in higher medical education" – Chernivtsi, 2015. – 224 p.
Moisey Antoniy, Manchul Bogdana. Présntation de la monographie collective "Étude de la culture ukrainienne dans le systeme de l'enseignement médical supérieur". - Tchernivtsi, 2015. – 224 P.
- Марчук Михайло.** РЕЦЕНЗІЯ НА НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК: А. МОЙСЕЙ, В. ТРОЯНСЬКИЙ, Б. МАНЧУЛ «ФІЛОСОФІЯ» / А. МОЙСЕЙ, В. ТРОЯНСКИЙ, Б. МАНЧУЛ – ЧЕРНІВЦІ, 2015. – 224 С. **C. 112**
Марчук Михаил. Рецензия на учебное пособие: А. Мойсей, В. Троянский, Б. Манчул «Философия» / А. Мойсей, В. Троянский, Б. Манчул. – Черновцы, 2015. – 224с.
Marchuk Mykhaylo. The Review of the Textbook by A. Moisei, V. Troyansky, B. Manchul "Philosophy" / A. Moisei, V. Troyansky, B. Manchul. – Chernivtsi, 2015. - 224 p.
Marchuk Mykhaylo. Compte rendu: A. Moisey, V. Troian, B. Manchul «Philosophie» / A. Moisey, V. Troian, B. Manchul. - Tchernivtsi, 2015. - 224 P.
- Шутак Лариса.** РЕЦЕНЗІЯ НА КНИГУ-АЛЬБОМ ДОЙНИ МАРІЇ, КАРМЕН МАРІАНИ, ЕЛЕНИ НОВАК ТА ІН. «ТРАДИЦІЙНЕ ВБРАННЯ (З ЕТНОГРАФІЧНИХ КОЛЕКЦІЙ МУЗЕЇВ СУЧАВИ, ЧЕРНІВЦІВ ТА БЕЛЬЦІВ)» / ДОЙНА МАРІЯ, КАРМЕН МАРІАНА, ЕЛЕНА НОВАК ТА ІН. – СУЧАВА, 2015. – 75С. **C. 114**
Шутак Лариса. Рецензия на книгу-альбом Дойна Марии Кармен Марианны, Елены Новак и др. «Традиционная одежда (из этнографических коллекций музеев Сучави, Черновцов и Бельцы)» / Дойна Мария Кармен Марианна, Елена Новак и др. – Сучава, 2015 – 75с.
Shutak Larysa. Review of the Book-Album by Doina Maria Carmen Marianne, Elena Novak and others. «Traditional costumes (collections of ethnographic museums in Suceava, Chernovtsy and Balti)» / Doina Maria Carmen Mariana, Elena Novak and others. – Suceava, 2015. – 75p.
Shutak Larysa. Compte rendu du livre-album par Doina Maria Carmen Marianne, Elena Novak et les autres. «Costumes traditionnelles (collections de musées ethnographiques à Suceava, Tchernivtsi et Balti)» / Doina Maria Carmen Mariana, Elena Novak et autres. – Suceava, 2015. – 75p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ (Сведения об авторах, Information about authors, Informations sur les auteurs) **C. 116**

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ (Требования к оформлению статей, Requirements for the articles, Instructions aux auteurs) **C. 121**

ІСТОРИЧНІ НАУКИ

UDC: 94(470)(498.7) «1860/1870»

Nataliya GONCHAROVA

Izmail State Liberal Arts University,

Ukraine

nata.nataalex@mail.ru

SOUTH BESSARABIA IN THE SYSTEM OF ALL-RUSSIAN POLICY

(60 – 70's of the 19th CENTURY)

Ключевые слова: *крестьянская реформа, царане, городские думы, земство, судебная, образовательная, финансовая, военная, цензурная реформы.*

Гончарова Н. Южная Бессарабия в системе общероссийской политики (60-70-е гг. XIX в.).

В статье анализируются специфические черты проведения общероссийских реформ 60-70-х гг. XIX в. на юге Бессарабии, доказывается тезис о том, что самобытность в развитии края определила особенности в реформационных процессах в данном регионе.

In 1860-1870's in the Russian Empire were carried out reforms that later became known as "Great Reforms". This name is not accidental, because the general public got much more freedom than had previously. The reforms implemented in the provinces governments, cities, universities, parishes, democratized the court, and created a new army.

As a result of the defeat of the Russian Empire in the Crimean War of 1853-1856, Turkey, Russia transferred almost all of South Bessarabia, in its composition remained part of the Akermansky and Bendery counties. In March 1, 1857 Bessarabia region was subordinated to the Department of Novorossiysk General Government. It was divided into seven districts, and the counties – to the "plot" that meet "state". The development of the newly Bessarabia region in the investigated period was determined by all-Russian tendencies.

The main stages of the reforms in 60-70's of the 19th century at the national level are highlighted in the work of O.V. Hisema, A.A. Martynyuk, A.F. Truhan, Y.A. Nikiforov and others¹. Features of Bessarabia in the different historical periods examined by A.M. Lebedenko, A.K. Tichina, N.V. Abakumova-Zabunova, E. Bachynskaya and others².

The aim of the article is to study the peculiarities of all-Russian bourgeois reforms in 60-70's of the 19th century in the Russian part of Southern Bessarabia, identifying the local features of their implementation.

The Crimean War brought terrible devastation of the Russian Empire. This caused unrest among

the peasants as the entire country and on a south. The peasants of the Southern Bessarabia threw estates of their masters and a large number fled to the Crimea "according to the will". Upon knowing that the population in Crimea fell markedly there a significant amount of the free land, the peasants were convinced the king will give them the land and turn to free, independent owners like colonists or state peasants³.

At first this movement was peaceful, but when the fugitives met the army against them, began to be a real clash of wounded and killed. Troops surrounded a group of the peasants and to force them back to the landlords, did executions upon them. The government, frightened by the scope of the peasant movement, searched for the organizers and sorted out the reasons for unrest. Among the peasantry there were rumors about the "allegedly existing Imperial decree about granting farmers the right to freely landlord began to leave from their landlords and attributed to free land in the Crimea". It is known, that exactly the same to other villagers fled to South Bessarabia. Hearing that it departs from Russia, the peasants hoped to be free there, and then return home and use rights "natives" who can not be what can not be enslaved⁴.

The mass peasant movement has demonstrated to the Russian government the need for the abolition of the serfdom. At this time, increasing movement of the military colonizes. With military colonize it solved relatively quickly and simply: July 4, 1857 was approved "Regulations on the new system of the military settlements cavalry," which actually meant they were abolished⁵. By the

end of 1858 military colonize became state peasants.

November 20 and December 25, 1857, January 17, 1858 were promulgated royal rescripts, which identifies the basic principles of the design issues "improve life landed peasants" in government circles and in a specially created committee of the provincial nobility⁶. In fact, the publication of the rescripts determined the transition to the vowel discuss the abolition of the serfdom. The emergence of these documents showed that "freeing the peasants in their own understanding was finally solved".

Tsarism had to reckon also with the Bessarabian landowners and part of the intelligentsia who demanded of the bourgeois reforms in the land. Tsarism had seen them in their social base. Undoubtedly, an important role in the decision of the question about realization of the bourgeois reform in Bessarabia played its proximity to the European countries, which had already existed bourgeois governments and bourgeois court⁷. An example of the European monarchies, which eliminated serfdom, testified that it is not weakened, but rather strengthened their positions because of the possibility accelerate socio-economic development. Wishing to establish its dominance in the Balkans, tsarism holding bourgeois reforms tried to arouse the sympathy for the peoples of the Balkans to Russia.

Rural reform in Bessarabia had its own peculiarities. She had to decide on the exemption from the serfdom and land structure of the various categories of the rural population: Gypsies and Russian serfs, who formed a small percentage of the population, and tsaran – the bulk of the rural population of Bessarabia, which were considered legally free, although their position they are not much different from the Russian serfs.

"Regulations" July 14, 1868 about a peasant reform in Bessarabia came out of the main principles of the "Regulations" February 19, 1861, because the conditions defining portions, redemption payments and obligations of the peasants in Bessarabia and Russia were basically the same. The land resettlement of the Cossacks, the state peasants, the colonists and the rezeshsky tsaran and the shallow-squire's estates took place on the basis of "Regulations" and "Rules" which were issued separately for the each category⁸.

Unlike the peasant reform of 1861 tsaransk's reform in Bessarabia is not touched by the abolition of the personal dependence tsaran as they are formally considered personally free.

"Regulations" 14 July 1868 establishing the conditions for granting tsaran land and buy plots. As in other provinces of Russia, in Bessarabia was also acknowledged ownership of the landlords in

all the lands which belonged to them to reform. The landlords were required to provide to the tsarans for established duties, the permanent use certain plots of land⁹.

The eligibility for these plots was given to all farmers at that time lived on the landlords and the monastic lands. The land transferred to the tsarans not communal use, as it was usually in Russia, but still in family-hereditary¹⁰. This procedure for the land use, as opposed to the communal, which involved the redistribution of the land, opened better prospects for the agricultural development through capitalist. The consequence of the reform in Bessarabia was more rapid disintegration in the countryside than where the community is preserved. That this is partly due to the fact that after the agrarian reform in the agriculture Bessarabia as the New Russia, the capitalist relations have evolved faster than in the central provinces of Russia.

The dimensions of the peasant holdings were determined "voluntary consent" of the tsarans with the landlords. Where such consent could not reach by the farmers remained their former lands, but not above the rules established by the "Regulations" July 14, 1868.

According to this provision in the Akerman-sky and Bendery counties the size of the holdings ranged from 10 to 13.5 tithes of the land in the yard. As a result of the peasant reform of 1868 in Bessarabia the average size allotment of the tsarans significantly reduced compared with what was established by the law. In 1875 the former landlords' tsarans received an average of 2.9 tithes of the land of the revizky soul¹¹. The item of the "Regulations" 1868 that in the peasant allotment covers only the convenient land, which located at a distance of no more than 10 layers of the settlements, not actually performed.

For the parcels of the land the peasants had to pay the redemption to the landowner. The terms of the redemption were determined by the "Regulations" February 19, 1861¹². The basis of the actual redemption amount was adopted capitalized rents – the sum value of all peasant dues and not cost the land. Naturally, this led to what had actually tsarans overpay landowners about 16.3 million rubles. Given the fact that the peasants could not pay all landowners redemption amount for allotment, the government made landlords 4/5 of the redemption amount, giving the credit to farmers for 49 years. Thus, farmers were debtors of the state, which were required during the 49 years to turn a loan with percents.

After the reform in 1868 among state peasants and rezeshsky tsarans unrest began. The government was forced to develop the special rules for the inversion of the former state peasants to the

colonize-owners, as well as legislation on the vesting land tsarans, settled on the lands of the shallow-squires nobles and landlords who owned rezeshsky fiefdoms¹³.

The "Rules" approved December 23, 1869 and consolidated the Land System of the state peasants on more favorable terms than equipping the landlords' tsarans. State peasants received the land ownership for the proprietary accounts, the issuance of which occurred in the 1870-1871 biennium. State farmers were given all the land that belonged to them before. This allotment land was enslaved not by the separate families, as landlords' tsarans, but by the communal ownership of the village¹⁴. It was a government measure that will result in Bessarabia kept in the communal ownership, which remained the predominant form of the peasant land ownership in other Russian provinces.

In the 1871-1872 periods the former colonists were converted to the colonize-owners and Cossacks canceled Novorossiysk troops.

In 1875, were approved additional "rules" about the arrangement colonize (tsarans) on the lands of the landlords who owned rezeshsky estates, and estates of the shallow-squires Bessarabian province.

A progressive value the peasant reform is that it has accelerated the pace of the capitalist economy, especially agriculture. The tsarist government, seeking to strengthen its positions in Bessarabia and turn it into a base to extend its influence in the Balkans during the peasant reform in Bessarabia went to some concessions were set lower duties and higher dimensions of the peasant holdings, than the Great Russian provinces. However, the reform of 1868 in Bessarabia, as the reform of 1861 in Russia, did not improve the economic situation of the farmers, helped ruin the bulk of the farmers and transform them into hired laborers.

The bourgeois content of the peasant reform, held in Bessarabia was more noticeable compared to the Great provinces. The peasants of Bessarabia were larger plots of the land, and "size tribute serf" was set lower than the black Russian provinces. Bessarabian peasants, despite the preservation depending on the landowners were "more free from the influence and oppression of the feudal" than the Russian peasants.

In general, the peasant reform did not satisfy the interests of the Bessarabian peasants. Realizing the true content of the reform, the peasants began to oppose the preservation of the feudal dues and redemption payments demanded the abolition of the refining and converting them to cash rents. Most of the rise of the peasant movement was observed in the 1869-1872

biennium. That is, before and during the peasant reform. During these 4 years in 76 villages were 87 peasant rebellions, and in 11 of these riots occurred twice. Peasant uprisings accompanied by a waiver of the statutory charters, the evasion of the duties, the removal from the office, beating, the arrests of the chiefs, managers and officials. 41 of 87 riots were suppressed by troops¹⁵.

A role in the development of the region played a set in the Russian Bessarabia based "City provisions 1870" local government. Even in 1862 in 509 cities were organized committees to develop the future reform. After a long discussion June 16, 1870 Alexander II had approved the draft of a new city position.

In terms of existing urban an earlier city councils replaced by non-estate whose members – "transparent" – elected for four years on the basis of the property qualification. The number of the vowels depending on the cities ranged from 30 to 72. City council elected Board, consisting of a chairman and several members¹⁶.

Elect vowels could only payers of the municipal taxes: industrialists, bankers, merchants, landlords and others. The electoral system based on these principles: the number of the vowels election depended not on the number of the voters, and on the amount paid by city taxes. All voters, depending on the size of the tax payable were divided into 3 categories. The first category belong most taxpayers who pay one-third of the total taxes of the city, the second - average taxpayers paid taxes which also constituted a third of the total amount of the taxes to the third - all the rest¹⁷.

According to three digits of the voters conducted three election meetings in which elected a 1/3 set for the total number of vowels. Under this electoral system at the first congress elected a vowel from fewer voters than the second, and the second – from less than a third. Thus ensured the predominance and thus the rule in the city councils and board removed the large urban bourgeoisie. In order did not avoid to the council and the management of the unwanted items to the bourgeoisie, the lists with the distribution of the voters in places approved by the city council. In some cases, cities with minority voters composition or comparable to homogeneity allowed to divide voters into two instead of three digits. The employees, officers and intelligent who do not pay city taxes in the elections vowels not vote and could not influence on the thoughts and activities of the urban management.

There were certain restrictions on non-Christian population. Thus, in step 35 "City Regulations" stated that the number of the vowels from

non-Christians in the city councils and the council should not exceed 1/3 of the total number of the vowels. By doing so, limited participation in the thoughts of the local national bourgeoisie, which is not, practiced the Christian religion¹⁸.

The activity of the city councils and managements as the activities of the zemstvs, limited to purely economic issues: food security of the citizens, city landscaping, construction of the markets, health care and public education, the local trade and industry, the construction of the piers, exchanges and credit institutions, the adoption of the fire prevention measures, the opening of theaters, libraries, museums and more.

Because the city councils and the managements did not have autonomy, they were, in fact, only one of the levers of the government in the local economy. The activity of the city councils and managements was under the supervision of the Governor and the Minister of Internal Affairs. In Section 1 "City Regulations" stated: "The guardianship and the disposal of the municipal and the city public improvement provided to the management and the oversight of its legal implementation – Governor"¹⁹. The meeting of the City Council was appointed at the discretion of the mayor, or at the request of the governor. Governor supervised the conduct of the municipal fees and expenses of the funds provided estimates of the City Council.

City Council granted the right to perform the following duties: valuation of real property, the documents on the right to engage in trade and crafts, with the inn schools, the inn and food shops, with transportation trade, with horses and carriages, which were kept by private individuals, from the auction of movable property of the goods imported and exported from the city, etc.²⁰.

Cash city council were used for the maintenance of urban management, urban public buildings and monuments, schools, hospitals and charitable institutions, for heating and lighting and the maintenance of prison guards, city police, fire brigades, for various military purposes, improvement of cities, etc.²¹.

Thus, the local governments as well as the zemstvo were assigned the same costs that would be paid from the public funds.

The population of Bessarabia is not only sympathetic take to new "position of the City", but also expressed the wish that it was introduced early in the action.

According to the decree of the Senate, the new "City position" in Bessarabia orientate and initially only in one city – Chisinau. In the article 2 of the decree stated: "In other cities and provinces positions that are managed by general principles, except in Western and not remembered

in the article 1 of the towns and positions of the Eastern and Western Siberia and Bessarabia region to implement this provision in the short term, guided by local circumstances at the discretion of the Minister of Internal Affairs"²².

August 22, 1870 in Bessarabia was opened the regional presence in the urban affairs, whose role was assigned the necessary preparatory work to implement "the provisions of the City" first in Chisinau, and gradually in other cities of the land. March 23, 1871 in Chisinau, the new City Council was opened. After entering a new "position of the City" in Chisinau as a result of the correspondence between the Governor of Bessarabia and Minister of Interior reached agreement in principle on the implementation of this provision is in 6 cities: Ackerman, Bendery, Khotyn, Soroki, Beltci, Orhyeyev and in 3 positions: Papushoya, Turlaki, Shabo. From urban communities Ackerman, Bendery and Khotyn were prepared to implement appropriate application of these "provisions of the City June 16, 1870"²³.

In September 1871 the Home Secretary allowed to introduce in the cities Ackerman, Bendery, Soroky and Khotyn new "City position". In 1872 in Ackerman were selected vowels and open City Council. In positions Papushoya, Shabo and Turlaky to enter the urban situation existed the townspeople public managements, which consisted of a police officer and two ratmans being selected from the population. The new "City position" in Shabo was introduced in 1875.

The absence in the cities of Bessarabia the big industry and lack of the development of the trade, resulting in local bourgeoisie was weak, affected the social composition of urban councils and simplified controls. Significant place in the city councils vowels and simplified offices occupied by the nobles, officials and other population groups, and representatives of the city bourgeoisie (merchants) were only 1/3 the number of vowels.

In the first years after the implementation of the provisions of the municipal position the city councils could not expand the activity by meager budgets. In 5 of the 7 cities of Bessarabia (Kishinev, Ackerman, Bendery, Khotyn and Soroky), which in the early 70's was introduced by "City position" situation means that proceeded to the budgets of municipal councils, was slightly better than the proprietary cities, but not enough.

Even before the introduction of the "provisions of the City July 3, 1869" the State Council decided the extension of Bessarabia "Regulations October 1, 1866" about the real estate tax in cities, towns and positions. It was decided to collect the tax from 1870, its size was determined for the area of 65 thousand rubles.

The main sources of the municipal revenues were estimated fee of the immovable property and taxes on trade and crafts. Despite the fact that in the cities and towns of Bessarabia were set excessively high taxes on the domestic needs of the cities remained quite small amounts.

Due to insufficient funding of the Bessarabian cities the members of City Council was called: the presence in all cities, towns and positions of the large amounts of arrears of the fees in favor of the treasury, zemstvo and municipal governments; population proprietary towns and cities, paying heavy taxes for owners use their lands, lands, was unable to make timely tax, whom it assessed by the city council; weak development in the cities and towns of Bessarabia trade, which limited sales of the rural goods were brought other provinces, as in most industrial goods Bessarabia was absent, the presence in the province a large number of the troops.

The main revenue of the cities were collected from real property, the collection of trade and crafts, meeting with horses and carriages; various duties, from the city property and tax articles, with local facilities and businesses. Among the expenditure items: the participation in the costs of government agencies; the maintenance of the urban public institutions and the cause of the fatherless, heating and lighting prison; the residential military duty, keeping the city police, fire brigade maintenance, improvement of the city, maintenance of city buildings (businesses), public education, medical, veterinary and sanitary parts; the maintenance and improvement of urban real estate, paying debts. At city spending remained more than 10% of the city budget. Consequently, the urban economy was still in poor condition²⁴.

Implementation in Bessarabia "provisions of the City" was carried out gradually and covered in the period from 1870 to 1877. During this time the local governments have been implemented in 7 cities, 22 towns and 3 positions²⁵. From them 2 cities and 19 towns throughout the period remained privately owned.

In terms of the manifestation of the Bessarabian nobility and intellectuals desire to connect Bessarabia to Romania and on this basis praised orders in Romania, tsarism considered appropriate the conduct in Bessarabia bourgeois reforms, including the zemstvo.

Created in Bessarabia in 1864 rural institutions that were noble in their composition, a series of the measures to improve the agricultural practices, use of the modern agricultural machinery, construction and repair of dirt roads, clearing the Dniester in order to use it as a water transport route transporting grain and other agricultural products by rail,

organization of "food business", promoting public education, health care, veterinary care, etc.²⁶.

Although zemstvo represented primarily the interests of the landowners held their events in the field of the economy and culture contributed to the development of the farms, spread among the masses of the peasants' education, the medical and veterinary assistance, development of the small agricultural loan, etc.

In 1869 on Bessarabia region was extended all-judicial reform (1864). Previous pre-reform feudal court with a complete lack of publicity and the trial was replaced by the bourgeois jury. Under the new judicial statutes installed the vowel court involving the parties – the prosecutor and defenders. Trials are now held in public, reports, often published in newspapers. For the consideration of cases was small embedded worldwide court. In the village acted particular parish court, which still retained the right to use corporal punishment²⁷. Save by the Russian government remains local feudal laws was driven more political considerations than the practical needs.

Of all the reforms 60-70's of the 19th century the judicial reform is best suited small bourgeois character. After converting the province of Bessarabia region in 1873, all local features in the proceedings were canceled and fully implemented all-Russian laws.

Important for the Russian part of Bessarabia was reform in the education. Despite the policy of Russification that tsarism was carried out in the fringes of the national and inflicted considerable damage to public education, reform efforts have created more favorable conditions for the spread of education among the people and improved quality of the educational process in all types of the educational institutions. In the post-reform period in Bessarabia was greatly expanded network of the both initial and secondary Public Schools²⁸.

Conducting financial, military censorship and reform in the Russian part of the Southern Bessarabia did not consider the specific conditions of the land. From 1862 Ministry of Finance took control of the monetary system throughout the Russian Empire. It was founded by the State Bank, which received priority lending commercial and industrial enterprises. The State participating bank was created that got independent of the local administration of provincial control of the Chamber for the monthly review of all spending agencies. Canceled redeemed tax system and determined the excise taxes that are collected by state agencies²⁹.

The legislative acts of the 1862-1874 biennium was made and re-uniformed of the army, improve its supply management system, training

of personnel officers. Rather than recruit sets introduced a new system of army recruitment through the introduction of general conscription for 20 year-old men the term of active duty was six or seven years³⁰. The censorship reform in 1865 aimed at strengthening of the administrative influence on the press. Prior censorship of the newspapers and magazines was introduced. Editors, threatened closure of publications forbidden to touch the hot political issues.

Thus, reform the 60-70's of the 19th century despite its incompleteness and the presence of numerous and significant remnants of the feudal serf system, by their nature were bourgeois and contributed to the development of the capitalism in Southern Bessarabia.

References:

¹ Гісем О.В. Історія України в таблицях / О.В. Гісем, О.О. Мартинюк, О.Ф. Трухан. – Харків : Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2007. – 480 с; Россия: Иллюстрированная энциклопедия / Ред.-сост. Ю.А. Никифоров. – Москва : ОЛМА Медиа Групп, 2007. – 600 с.

² Лебеденко О.М. Українське Подунав'я: минуле та сучасне: Навчальний посібник / О.М. Лебеденко, А.К. Тичина. – Одеса : Астропринт, 2002. – 208 с.; Абакумова-Забунова Н.В. Русское население городов Бессарабии XIX в. / Н.В. Абакумова-Забунова. – Кишинев : Ch.Business-Elita, 2006. – 519 с.; Бачинська О. Українське населення Придунайських земель XVIII – початок XX ст. (заселення й економічне освоєння): монографія / О. Бачинська. – Одеса : Астропринт, 2002. – 328 с.

³ История городов и сёл Украинской ССР в 26 т. Одесская область / Редкол. тома: А.П. Чередниченко (предс. редкол.), А.Д. Бачинский, С.Я. Боровой и др. – Киев : Главная редакция Украинской советской энциклопедии, 1978. – 866 с. – С. 247.

⁴ Скурту И. История Бессарабии (от истоков до 1998 г.) / И. Скурту, Д. Алмаш, А. Гошу и др. : [пер. с рум. Н. Енчу]. – Кишинев : Онисифор и Октавиан Гибу, 2001. – 353 с. – С.47.

⁵ Хрестоматия по истории СССР, 1861-1917: Учебное пособие для пед. институтов по спец. «История» / [сост. В.Ф. Антонов и др. ; ред. В.Г. Тюкавкин]. – Москва: Просвещение, 416 с. – С. 19.

⁶ Ibid., С. 23.

⁷ Будақ И.Г. Буржуазные реформы 60-70-х гг. XIX в. в Бессарабии / И.Г. Будақ. – Кишинев: Картя молдовеняскэ, 1961. – 220 с. – С. 8.

⁸ Ibid., С. 5.

⁹ Хрестоматия по истории СССР, 1861-1917: Учебное пособие для пед. институтов по спец. «История» / [сост. В.Ф. Антонов и др. ; ред. В.Г. Тюкавкин]. – Москва: Просвещение, 416 с. – С. 37.

¹⁰ История Молдавии: [в 2 т.]. – Т. 1: От древних времен до Великой Октябрьской социалистической революции / [ред. А.Д. Удальцев, И.В. Черепнин]. – Кишинев : Школа, 1982. – 655 с. – С. 455-456.

¹¹ Ibid., С. 457.

¹² Хрестоматия по истории СССР... – С. 52.

¹³ История Молдавии: [в 2 т.]... – С. 459.

¹⁴ Ibid., С. 460.

¹⁵ Будақ И.Г. Буржуазные реформы 60-70-х гг. XIX в. в Бессарабии... – С. 5.

¹⁶ Хрестоматия по истории СССР... – С. 87.

¹⁷ Ibid., С. 88.

¹⁸ Будақ И.Г. Буржуазные реформы 60-70-х гг. XIX в. в Бессарабии... – С. 158.

¹⁹ Хрестоматия по истории СССР... – С. 87.

²⁰ Ibid., С. 89.

²¹ Будақ И.Г. Буржуазные реформы 60-70-х гг. XIX в. в Бессарабии... – С. 176-177.

²² Ibid., С. 160.

²³ Ibid., С. 161.

²⁴ Хрестоматия по истории СССР... – С. 88.

²⁵ Будақ И.Г. Буржуазные реформы... – С. 170.

²⁶ Будақ И.Г. Буржуазные реформы... – С. 198-199; Хрестоматия по истории СССР... – С. 80.

²⁷ Хрестоматия по истории СССР... – С. 82.

²⁸ Ibid., С. 85-87.

²⁹ Гісем О.В. Історія України в таблицях / О.В. Гісем, О.О. Мартинюк, О.Ф. Трухан. – Харків : Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2007. – 480 с. – С. 212.

³⁰ Хрестоматия по истории СССР... – С. 91.

Гончарова Н. Південна Бессарабія в системі загальноросійської політики (60-70-ті рр. XIX ст.).

У статті аналізуються специфічні риси проведення загальноросійських реформ 60-70-х рр. XIX ст. на півдні Бессарабії.

Показано, що внаслідок поразки Російської імперії у Кримській війні 1853-1856 рр., майже вся Південна Бессарабія опинилася в складі Туреччини, а в складі Росії залишалася частина Акерманського та Бендерський повіти. Кримська війна принесла страшні спустошення і заворушення серед селян як по всій країні, так і на півдні. Масовий селянський рух продемонстрував російському уряду не обхідність скасування кріпацтва, а відтак, у 1860-1870-х рр. у Російській імперії були проведені

реформи, які пізніше отримали назву «Великих реформ».

У публікації простежено механізм упровадження селянської реформи в Бессарабії. Вона мала вирішити питання про звільнення від кріпосної залежності та земельний устрій різних категорій сільського населення та царан. Підсумовано, що наслідком земельної реформи в Бессарабії стало більш швидке розшарування на селі, ніж там, де збереглася община. Саме цим частково пояснюється той факт, що в пореформений період у сільському господарстві Бессарабії, як і Новоросії, капіталістичні відносини розвивались швидше, ніж у центральних губерніях Росії.

Автором доведено, що проведення фінансової, військової та цензурної реформ у російській частині Південної Бессарабії не вразувало специфічні умови краю і реформи 60–70-х рр. ХІХ ст., незважаючи на свою незавершеність та наявність багаточисельних та істотних залишків феодально-кріпосницького ладу, за своїм характером були буржуазними та сприяли розвитку капіталізму в Південній Бессарабії.

Ключові слова: селянська реформа, царани, міські думи, земство, судова, освітня, фінансова, військова, цензурна реформи.

УДК 392.72 (091)

Олександр КУРОЧКІН

Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Рильського НАН України
Київ (Україна),
alex-kuro@yandex.ru

З ІСТОРІЇ ФОРМУВАННЯ ІНСТИТУТУ ГОСТИННОСТІ

Ключевые слова: *гость, гостеприимство, проксения, этикет, ритуал, благодетельные учреждения, коммерческая сфера услуг, туризм.*

Курочкин О. Из истории формирования института гостеприимства.

В сообщении прослеживаются истоки и основные этапы становления общеевропейского института гостеприимства. Анализируется роль в формировании этого феномена таких факторов как религия, бытовая культура, этнический этикет, международная торговля и международный туризм.

Гостинність – суто людська якість, не властива іншим живим істотам. У тваринному царстві панує зоологічний індивідуалізм, точиться постійна війна, де сильніші перемагають слабших, одні біологічні види полюють на інші. Тривалий час людство існувало за «законами джунглів». У добу дикунства і варварства тих, хто з різних причин опинявся на чужій території, вважали смертельними ворогами, яких необхідно було обов'язково знищити або відігнати геть. Батько історії – Геродот, наприклад, повідомляє, що таври, які у V ст. до н.е. населяли сучасний Крим, «приносять у жертву Діві мореплавців, які зазнали аварії і всіх еллінів, яких захоплять у відкритому морі, таким чином: спочатку вони вдаряють приречених палицею по голові. Потім тіло жертви... скидають зі скелі в море... голову ж прибивають до стовпа»¹. Аналогічні жорстокі звичаї ставлення до чужинців побутували й в багатьох інших народів древності.

Разом з тим вже у віддалені часи маємо чимало прикладів толерантного, доброзичливого ставлення до чужинців. Показова в цьому відношенні антична Греція, де існував ритуальний договір-проксенія про взаємну гостинність між представниками різних держав-полісів. Він зобов'язував надавати мандрівникам прихисток і покровительство. Відповідальність за виконання правил проксенії покладалась на спеціальну урядову особу – проксена, яким міг бути лише хтось з місцевих жителів. Про велике значення звичаю проксенії й додержанні пов'язаних з нею взаємних зобов'язань свідчить той факт, що божественним покровителем гостинності у

греків вважався верховний бог Зевс, серед багатьох назв якого відоме й прізвисько Зевс Гостинний².

Розвиваючи мореплавання і торгівлю, засновуючи нові колонії далеко від рідної Еллади, давні греки все більше турбувалися про створення зручностей для іноземних гостей – купців, прочан, мандрівників, туристів. Поступово цей вид діяльності стає прибутковою справою. Піклуючись про поповнення державної казни, історик і політичний діяч Ксенофонт, який жив у V-IV ст. до н.е., писав: «Коли нагромадиться капітал, то добре і корисно побудувати для судновласників біля пристаней міські готелі..., а для купців – відповідні місця для купівлі й продажу, для тих же, хто вирушає до міста, такі ж готелі у місті. А якщо б влаштувати приміщення та ятки й для дрібних крамарів – в Піреї та в самому місті, то це дало б місту і прикрасу, і великі прибутки...»³.

Давньогрецька гостинність яскраво виявлялась під час Олімпійських ігор, на які раз на чотири роки збиралися атлети й глядачі з різних країв античного світу: від Чорного моря до колоній Єгипту та Іспанії. З олімпіадами пов'язана традиція екехирії – священного миру, який забороняв грецьким державам вести війну в період проведення ігор. По суті, всі прибулі до Олімпії, вважались гостями Зевса, їм гарантувалася безпека і створювалися умови елементарного комфорту. З особливою пошаною ставились до громадських гостей олімпіади, депутатів міст, пов'язаних з елейською державою договором проксенії, а також до теорів, які мали офі-

ційне доручення здійснити жертвоприношення Зевсу від імені своїх міст.

Відомо, що започаткована Олімпійськими іграми традиція мирного, гармонійного спілкування й шанобливого ставлення людей один до одного послужила гарним взірцем для наступних поколінь, а це й обумовило відродження міжнародного спортивного свята вже в умовах сучасної цивілізації.

Своєрідний етикет гостинності ще порівняно недавно існував у кочових тваринників і горян, суспільство яких було незахищене державною владою. Відомо, що у арабських народів, кожний, хто доторкнувся до намету, ставав гостем і лишався ним протягом трьох діб. Після цього терміну він позбавлявся прав гостя і, якщо не знаходив нового господаря, міг бути пограбованим і вбитим.

Широко відома гостинність народів Кавказу. Вона обумовлена тривалим збереженням воєнно-феодалних громадських відносин й географічною ізольованістю, яка сприяла консервації архаїчних рис побуту. Додержання законів гостинності вважалось однією з найважливіших чеснот чоловіка. «Саме право цілком незнайомої людини зупинитися в якості гостя у будь-якому домі й безумовний обов'язок господаря надавати йому найщедріший прийом і надавати все необхідне – ось що насамперед характеризувало звичай гостинності в адигів та інших кавказьких горців»⁴ – пише дослідник культури адигів В.Гарданов. У ситуації, коли звичаї гостинності зіштовхувалися з обов'язками кровної помсти, перевага віддавалась першим. Відомі непоодинокі випадки, коли винуватець вбивства рятувався в домі свого кровника, оскільки останній не міг порушити священний закон гостинності.

На Північному Кавказі кожен горець виділяв спеціальне приміщення для гостей, так звану, кунацьку. Кабардинці тримали у кунацькій піднос з м'ясом, пастою і сиром, і це називалось «їжа того, хто прийде»⁵. Прикметно, що в цьому важкодоступному гірському регіоні ритуал гостинності по відношенню до прибульця залежав і від відстані, яку йому довелося подолати – чим довший шлях, тим більші почесті.

Серед розмаїття національних традицій гостинності, описаних етнологами, чимало таких, які сьогодні можуть здатися дивними і навіть курйозними. Скажімо, удегейці, зустрічаючи почесного гостя, доручали пережовувати їжу для нього чотирьом найстарішим членам роду, щоб гостю лишалося лише

ковтати їжу; а у малих народів Півночі відомий так званий гостьовий гетеризм, коли мандрівникові пропонували переспати з дружиною чи донькою господаря. За звичаями чукчів, господар повинен ставитись доброзичливо до гостя навіть, якщо той його поб'є. Етнограф В.Богораз згадував, що під час мандрівки берегом Тихого океану, йому доводилось, ховаючись від непогоди, ночувати у чукотських та ескімоських селищах: «Кілька разів бувало так, що господар дому... зовсім не маючи дров для розведення вогню, ламав свої сани й витягував одну за одною дерев'яні підпори свого дому, ризикуючи зруйнувати його»⁶.

На тлі цих традицій слов'янська, й українська традиція гостинності зокрема, виглядає менш екзотичною і регламентованою. Звідси напрошується висновок, що консерватизм у додержанні архаїчних стереотипів поведінки й звичаєво-обрядових форм значною мірою детермінований характером соціально-економічного розвитку конкретного етносу, його «просунутістю» на загальній шкалі людської цивілізації.

Ядром української гостинності справедливо вважати селянську, народну, похідною від якої є гостинність міста, яка, в свою чергу, може бути диференційована на гостинність міщан, купецтва, ремісників, духовенства, представників вищих верств населення. У кожній з цих соціальних груп вдається простежити специфічні форми побутування гостинності.

Окремої уваги заслуговує своєрідна культурна аура лівобережних панських садіб Тарновських, Міклашевських, Галаганів, Скоропадських та інших козацько-старшинських династій, де традиції народного хлібосольства гармонійно поєднувалися з європейською вишуканістю та інтелектуальним дозвіллям. Гостинність цих меценатів допомагала створити чимало шедеврів української та світової культури.

Цивілізація наших предків, як відомо, довгі століття розвивалась у руслі хліборобства, що визначало усю систему їх світосприймання. Землеробська сутність менталітету селян знайшла відображення у надзвичайно розвинутому культі Хліба, що став поруч із сіллом головним символом української й ширше – слов'янської гостинності. Саме в побуті селян сформувались основні принципи і звичаї українського хлібосольства: частувати гостя найкращою їжею – «Чим хата багата», «Спочатку нагодуй, а потім розпитуй», традиція

частого припрошування, намагання посадити гостя на найкраще місце тощо. Важливу знакову функцію в ритуалі прийому гостя відігравали головні елементи сакрального простору традиційного селянського житла: покуть, стіл, поріг, сволок, лави.

Важливо наголосити, що високий статус гостя в українській та східнослов'янській традиції базується на християнській етиці, яка вчить бачити у кожному незнайомці, хто завітав до хати «посланця Бога або самого Бога». Цей мотив присутній у різних жанрах вітчизняного фольклору. Наведемо тут для прикладу лише кілька приказок: «Пришли, Боже, гостя – аби добрий», «Коли б дав Бог гостя, то б і ми поживились коло гостей», «Бог гостя, то і хазяїну добре», «Принеси, Боже, здалека родину, то і в будень зробимо неділю»⁷.

Християнська релігія від самого початку проголосила себе захисницею усіх бідних, гнаних і гноблених. Утвердження нової релігії в Європі, особливо після хрестових походів, супроводжувалося появою великої кількості мандрівних людей – прочан, пілігримів, які долали великі відстані щоб побувати у «святих місцях» з метою молитви, зцілення, спокутування гріхів. Масові пересування богомольців породили такий різновид гостинності як прочанський або монастирський.

Згідно зі статутом св.Бенедикта (написаний близько 534 р.), який заклав основи чернечого життя Заходу, «Кожного, хто приходить в монастир слід приймати так, наче це сам Христос», особливо, якщо мандрівник бідний. Відповідно до цих настанов у чернечому середовищі був розроблений спеціальний церемоніал, що супроводжував роздачу милостині. Ось як це відбувалося, наприклад, у французькому абатстві Бек, прославленому в XII ст. завдяки своїм традиціям гостинності й милосердя. Спочатку жебраки збиралися в монастирських галереях, утворюючи довгу шеренгу. Напроти них в іншу шеренгу ставали мешканці монастиря. Отець-настоятель кінцем свого посоху вказував на двох-трьох жебраків, які припадали на кожного ченця, для себе ж він лишав шість-сім старців. При цьому співали псалми і виголошували молитви. Далі кожний чернець займався дорученими йому жебраками: мив і витирив їм руки і ноги. Нагодувавши вбогих, їм видавали ще дрібні гроші на вино й при цьому кожного цілували в руку. Церемоніал завершувався тим, що чернеча братія низько вклонялася жебракам і вирушала до церкви⁸.

У наступні століття такі яскраві демонстрації євангельського ставлення до гостя-жебрака поступово виходять з щоденного побуту монастирів і перетворюються на символічні театралізовані дійства, що відбуваються лише зрідка на великі свята.

Під покровом християнської церкви в Західній і Східній Європі створювалися спеціальні притулки для хворих, калік, жебраків, прочан. Середньовічних ченців можна по праву вважати піонерами соціальної служби захисту найбідніших верств населення. Саме вони опікувалися першими богадільнями, госпіталями, аптеками, нічліжками, готелями для подорожніх.

В Україні добродійні заклади для утримання всіх нужденних відомі як шпиталі (латин. hospital, польск. Szpital). Вони існували довгі століття на засадах християнського альтруїзму і філантропії, так чи інакше залагоджуючи болючу соціальну проблему. Під час подорожі по Україні у 1654 і 1656 роках Павло Алепський констатував, що становище найбільшої частини населення тут краще, ніж у сусідніх народів. За його словами: «У козацькому краю в кожному місті та кожному селі побудовані дома для бідних і сиріт. Хто туди заходить, дає їм милостиню – не так як у молдавському або волоському краю, де вони юрбою ходять по церквах і не дають людям молитися»⁹.

Точна статистика благодійних установ у загальноукраїнському масштабі нам не відома. Але їх, напевне, було більше тисячі. За даними, отриманими О.Лазаревським із ревізьких книг 1740-1747 рр., лише в семи з десяти полків Лівобережної України існувало 587 шпиталів, причому більше половини (306) знаходилося на території Чернігівського і Ніжинського полків¹⁰.

Поряд з благодійною (релігійною) формою гостинності, здавна, як ми вже знаємо, існувала і світська (комерційна) гостинність, де надання певних послуг перетворювалось на товар, за який треба було платити гроші. З раннього середньовіччя по всій Європі, у селах і великих містах, поступово формується розгалужена інфраструктура обслуговування мандрівників у вигляді заїжджих дворів, корчем, шинків, таверн, трактирів, готелів, пабів, ресторанів тощо. Можливо, до цього переліку варто додати ще й публічні будинки або дома розпусти, що мали легальну прописку в багатьох містах. Діяльність цих специфічних закладів – яскравий приклад комерційної гостинності, де термін

«гість» вживався як завуальований синонім терміна «клієнт».

У добу середньовіччя, як і в часи античності, світська гостинність нерідко приймала обриси міжнародно-правового інституту захисту чужинців-торговців. Найбільш показова в цьому відношенні німецька Ханза – відкритий торговий союз, який з XII по XVI ст. відігравав визначальну роль на загальноєвропейському торговому ринку. На етапі вищого розквіту Ханза об'єднувала майже 200 європейських міст від Русі до Фландрії, від Ісландії до Венеції, гарантуючи сприятливі умови для економічних, політичних і чисто людських контактів представникам різних націй і релігій. І тому не дарма Ханзу нерідко називають прообразом Європейського Економічного Союзу.

Поруч з традиційними різновидами гостинності у XIX ст. формується розгалужена індустрія міжнародного туристичного сервісу зі своєю інфраструктурою, стандартами, нормами етикету. Справжній бум туристично-гостинного комплексу в Європі розпочався після закінчення наполеонівських війн, коли на Віденському конгресі була проголошена доба миру і спокою на континенті. Законодавцем туристичної моди і сервісу тривалий час вважався Альпійський регіон і середньоморська Рів'єра з прилеглими територіями Італії, Франції, Швейцарії, Німеччини. Наступні XX і XXI століття ознаменувалися небаченим піднесенням масового туризму, який охоплює нині всі куточки Землі, сприяючи тому, щоб культурні досягнення окремих етносів і націй стали загальнолюдським надбанням.

Багатогранне співробітництво і партнерство країн Європи та світу сьогодні стали повсякденною практикою, зростають потоки масової міграції, розвиваються міжнародний туризм, міжнародна торгівля і кооперація. За цих умов відбувається перманентний процес інтернаціоналізації культури гостинності, що призводить до зростання показників її якості та комфорту.

ЛІТЕРАТУРА

¹ Геродот. История в девяти книгах.- Кн.4.- Л., 1972. – С. 213.

² Винничук Л. Люди, нравы и обычаи древней Греции и Рима. М., 1988. – С. 71.

³ Там само – С. 72.

⁴ Гарданов В.К. Гостеприимство, куначество и патронат у адыгов /черкесов/ в первой половине XIX века // Советская этнография. – 1964. – № 1. – С. 36.

⁵ Бгажноков Б.Х. Прием почетного гостя в традиционной культуре адыгских /черкесских/ народов // Этнические стереотипы поведения. – Л., 1985. – С. 180.

⁶ Богораз В.Г. Чукчи. – Л., 1934. – Т.1. – С. 23.

⁷ Українські приказки, прислів'я і таке інше. Збірник О.В.Марковича та інших. Уклад М.Номис. – К., 1993. – С. 517-518.

⁸ Мулен Лео. Повседневная жизнь монахов Западной Европы X-XV вв. – М., 2002. – С. 265-266.

⁹ Січинський В. Чужинці про Україну. – К., 1992. – С. 83.

¹⁰ Ефименко П. Шпитали в Малороссии // Киевская старина. – 1883.– № 4. – С. 720.

Kurochkin O. ETHNOCULTURAL SOURCES OF FORMATION OF THE INSTITUTE OF HOSPITALITY.

The report traces back sources and basic periods of development of the european institute of hospitality. The role of such factors as religion, everyday culture, ethnical ethiquet, international trade and tourism.

On the basis of multidisciplinary approach the historical establishment of the institute of hospitality is concisely traced as an important factor of intercultural communication.

It is worth while remembering that for a long time humanity existed according to the "law of the jungle": those who for various reasons, found themselves on foreign territory, were considered as mortal enemies that had to be destroyed or chased away.

However, already in the distant past there are many examples of tolerant, friendly attitude to strangers. Very indicative in this respect is ancient Greece, where there was a ritual contract of proxeny – mutual hospitality between representatives of different policies. A good example for mankind was also ekehiriyi – a tradition of the sacred peace, which forbade the Greek state to wage war during the Olympic Games.

A peculiar etiquette of hospitality has recently existed at nomadic farmers and mountaineers societies unprotected by state. The well-known hospitality of the Caucasian peoples, due to prolonged preservation of

military-feudal social relations and geographic isolation which have contributed to the preservation of archaic features life.

The core of Ukrainian hospitality rightly considered peasant, folk, origins of hospitality of the city, which in its turn can be differentiated on hospitality of burghers, merchants, craftsmen, clergy and representatives of the higher strata of the population. The high status of guests in Ukrainian and East Slavic traditions is based on Christian ethics, which teaches us to see in every stranger who came to the house, "a messenger of God, or God himself".

Under the shelter of the Christian church in Western and Eastern Europe there has been created a set of special shelters for the sick, the maimed, beggars, pilgrims. Medieval monks can rightly be considered the pioneers of social services for the poorest.

Along with charitable / religious / form of hospitality there has long existed secular / commercial / hospitality, where the provision of certain services turned into a product for which you had to pay money. On this basis, since the nineteenth century, there has been formed an extensive international travel service industry with its infrastructure, standards and rules of etiquette.

Key words: *guest, hospitality, proxenia, etiquette, ritual, charitable institution, commercial service area, tourism.*

УДК 930.1(092) (477)

Антоній МОЙСЕЙ,
Буковинський державний медичний
університет,
Чернівці (Україна)
antoniimoisei@bsmu.edu.ua

ЕВОЛЮЦІЯ СІМЕЙНОЇ ОБРЯДОВОСТІ УКРАЇНЦІВ У ТВОРЧОСТІ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО

Ключевые слова: *М. Грушевский, эволюция исследования семейного обряда, истоки народных обычаев, духовная культура украинцев.*

Мойсей Антоний. *Эволюция семейной обрядности украинцев в творчестве Михаила Грушевского.*

В статье исследуется эволюция семейной обрядности в творчестве М. Грушевского, поиск истоков народных обычаев и осмысления процессов развития общественной духовной культуры украинцев. М. Грушевскому, как исследователю истоков культуры украинцев, используя огромный по объему эмпирический (этнографический) материал и, основываясь на современные ему теоретические разработки, удалось сделать огромный вклад в развитие украинской этнологии.

В історії української науки і культури кінця XIX – першої третини XX ст. одне з почесних місць по праву належить українському історику, археографу, літературознавцю, етнологу, громадському та політичному діячу Михайлу Сергійовичу Грушевському (1866-1934). Автор понад двох тисяч праць, він дістав не лише загальнонаціональне, а й міжнародне визнання. Був головою Центральної Ради УНР, членом Чеської АН, ВУАН та АН СРСР, головою Наукового Товариства імені Т.Шевченка, завідувачем кафедри історії Львівського університету. Незважаючи на епоху, в якому діяв М.М. Грушевський, коли видавничі та викладацька діяльність українською мовою на території царської імперії, а пізніше СРСР, були під заборонаю, саме з його творчою спадщиною пов'язані ідеї відродження української культури.

Вивчення історико-культурної спадщини М.С. Грушевського має свою історію від "критичних" оцінок у висвітленні постатті вченого, його наукової спадщини та стану української історичної науки кінця XIX - початку XX ст. (М. Рубінштейн, М. Рубач, М. Коваленко та ін.), до неупереджених та об'єктивних біографічних нарисів та наукових робіт. Серед таких авторів згадаємо Л. Винара, М. Кордубу, С. Томашівського, М. Антоновича, Я. Дашкевич, С. Білокінь, І. Гирич, Г. Бурлака, Я. Ісаєвич, І. Дзюба, В. Смолій та ін.

Еволюція сімейної обрядовості, розглянута М. Грушевським як елемент невинного роз-

витку суспільства, вчений розглянув поетапну зміну форм шлюбу. Аналіз всього комплексу весільної обрядовості дослідник робить, розглядаючи шлюбну церемонію через призму пошуку коренів звичаїв та обрядів українців. З концепції невинного розвитку суспільних відносин випливає його класифікація матеріалу, що, до речі, співзвучна сучасним науковим стандартам. Еволюціоністська теорія використана автором у його працях, залишається і в наш час складовою частиною етнологічного розуміння процесу суспільного розвитку. Не дивлячись на деякі спроби суб'єктивного підходу до тлумачення питань генезису елементів народної культури, концепція їхнього дослідження, застосована українським академіком, ще довгий час не втратить своєї актуальності.

М. Грушевському, як дослідникові еволюції сімейної обрядовості українців, використовуючи величезний за обсягом етнографічний матеріал, вдалося зробити вагомий внесок у розвиток української етнології.

Все сімейне життя людства в минулому супроводжувалося різноманітними обрядами та ритуалами, які в образно-символічній формі визначали певні етапи життя людини й окремі стадії розвитку сім'ї. У відповідності до природного циклу існування людини склався і комплекс сімейних обрядів. Основні з них: родильні, які відзначали народження людини; весільні освячували шлюб; похоронні і поминальні, пов'язані зі смертю людини та вшануванням її пам'яті. М.Грушевський, розуміючи

важливість цього циклу сімейних обрядів для розуміння еволюції суспільних відносин, присвятив основну увагу шлюбній та похоронній обрядовості, приділивши родильним обрядам значно меншої уваги. “Поезію подружжя” в I-му томі “Історії української літератури” він присвятив Г.Калиновському, авторові “Опису українських весільних простонародних звичаїв” (видана у 1777 р.). Автор надав в цьому підрозділі особливої уваги обрядовій символіці, бачив у весіллі велике театралізоване дійство, що зосередило в собі певні суспільні відносини, пов’язані з родовими і сімейними взаєминами.

З соціальної точки зору, весільне дійство, згідно з М. Грушевським, ґрунтується на ідеї насильного захоплення, здобуття силою жінки чоловіком. Вчений пояснив це фактом існування ще задовго до появи “подружжя”, як акту добровільного порозуміння, дійства насильницького заволодіння жінкою, як доказу “права сили”. В цьому аспекті, представники роду розглядають вихід дівчини з роду матері та перехід її до роду чоловіка як акт насильний, що стався без їхньої волі і згоди, але при наявності ознак добровільності заключення шлюбу руди (а саме рід молодої) повинні вгамувати свій гнів, бажання помсти. Отже, М. Грушевський прийшов до висновку, що український весільний обряд, в його різних варіаціях, представляє надзвичайний соціологічний інтерес саме тим, що об’єднує в собі мотиви двох категорій: “родово-родинної” і “воєнно-дружинної” (під словом “дружина” вчений розуміє парубоцьку воєнну організацію).

Аналізуючи дружинні мотиви у весільній обрядовості, слухно підтримуючи думку Хв. Вовка про відображення у весільній драмі різних форм еволюції народу, автор наводить чимало прикладів, які свідчать про залишки дружинного епосу у весільній драмі. До подібних залишків варто було б віднести звичай освітлювати дорогу молодим шаблею, уквітчанною стрічкою та свічкою.

У I-му томі “Історії України-Руси”, М. Грушевський навів ще одну форму шлюбу, що збереглася у пережитках – купівля жінки чоловіком (“Вино”)¹. Ця форма, згідно якої чоловік викупував для себе і свого роду жінку з іншого роду, перетворилася у східних слов’ян на шлюбний дарунок, який надавався при завершенні шлюбу, родині жінки. Її сліди, автор визначив не тільки старшими від праслов’янських часів, а навіть від часів індоєвропейського розселення². Таке розуміння проблеми Грушевським збігається з існуючими на той час загальноприйнятою класифікацією ос-

новних форм шлюбу. Найархаїчнішою формою шлюбу вважають викрадення або умикання нареченої (Боплан, Хв.Вовк, Н.Здоровега, Митрополит Іларіон, М.Карамзин, Д.Ліндсей та ін.)³. Ці форми були відомими всім індоєвропейським народам. Так, Д. Ліндсей, локалізував це явище добою матріархату, підкресливши, що “цей спосіб не дає підстав для жодного сумніву, що на цьому перехідному ступені чоловік грубою силою вривався до малоздатного на опір ладу матріархального дому і здобував собі предмет свого бажання”⁴. Як зазначав Хв.Вовк, в українців, як в інших слов’янських народів (у болгар та сербів), умикання (rapt) молодої практикувалось ще дуже довго і збереглося до нашого часу, навіть як форма шлюбу в тому разі, коли батьки дівчини відмовлялися видати її заміж або, найчастіше, коли вони лише вдають, що не хочуть її віддати, щоб цим уникнути всіх видатків на весілля⁵. Інша стародавня форма шлюбу, на думку сучасного українського вченого Н.Здоровеги – це шлюб-купівля⁶. Від цієї форми зберігся такий звичай як “Вино” – викуп за наречену. Звичай купувати дружину відзначав у стародавніх слов’ян М.Карамзин⁷. Відомий він у південних слов’ян⁸. У гуцулів ця архаїчна форма шлюбу збереглася у звичаях “викупів”⁹.

Під весільним ритуалом М. Грушевський розумів не закріплені обрядові схеми, донесені в непорушній цілісності, а поетичну переробку, амальгамацію різноманітних обрядів, доповнених всякими побутовими традиціями, не пов’язаних навіть безпосередньо з весільним обрядом. Весільну церемонію, учений традиційно поділив на три головні акти: сватання, заручини, весілля. В свою чергу, весільний акт також був розподілений на цілий ряд дій: приготівчі церемонії в домі молодої, частково і молодого (виття вінців, виготовлення гільця, весільних хлібців) та запросини роду на весілля; поїзд молодого до двору нареченої, її “продажа”; виїзд до церкви на вінчання і відвіз посагу; розділ короваю і перевіз молодої до дому молодого; комора; перезва та ін.¹⁰.

До основних атрибутів весільної церемонії М.Грушевський навів наступні: райське дерево (гільце), воду, вогонь, хліб, тасмничі сили домашнього вогнища (стіни, вогнище-піч, духи предків) тощо. Характеризуючи весільну атрибутику і символіку, вчений зауважив, що райське дерево (гільце) виступає як символ живої сили новозаклучного весілля; вода – символ розмноження і паруння; вогонь – символ очищення; хліб – подавець життя¹¹.

Важлива роль цих предметів у весільному ритуалі дає змогу зрозуміти економічну основу, на якій опиралося обрядовість і подружній союз. М. Грушевський визначив що хліб є елементом що “освячує нове подружжя і служить його основою”. Саме обмін хлібами між родами молодого і молодої, на його думку, є підставою шлюбного договору. Він відзначив що хліб не “проста жертва Богам, він є святою річчю, фетишем чи Богом, який сам посвячує, стверджує і благословляє нове подружжя”¹².

Великого значення у весільній церемонії, М.Грушевський надав і воді. За ним, вода супроводжує всі стадії весільного обряду, починаючи від “новорічного, йорданського поливання закоханих пар і великоднього обливання та літніх ігищ коло води і до весільного акту кроплення водою молодих при вступі до нового двору і обрядового умивання або купання після комори”¹³.

Торкаючись широко розповсюдженого звичаю переводити молодих через розложений на дорозі вогонь, М.Грушевський відмітив, що він вважався настільки важливим моментом, що не переведена через вогонь (не підсмолювана) жінка не вважалася “у власті чоловіка”; він не мав права її бити, затримувати у разі коли б вона хотіла піти від нього тощо”¹⁴.

У творчій спадщині видатного українського етнографа П.Чубинського, до речі, також у підтвердження обряду з вогнем при переїзді молодої до дому нареченого приводиться цілий ряд прикладів з України¹⁵.

Важливим моментом весільного обряду є доказ “чесності” дівчини, за який, стверджує М.Грушевський, відповідає її рід: “І докази сеї “чесності” звеселяють весь рід, бо підіймають його репутацію солідарності і родової честі в очах інших родів племені, навпаки – виявлення “нечесності” його смутить і гніває”¹⁶. На думку вченого, саме це є основою цього дивного моменту, який так різко суперечить з дозволеною сексуальною свободою молоді – вимагання прилюдного доказу дівочої чистоти від молодої на весіллі як пункту честі всього роду. Інтереси репутації роду беруть гору над принципом дошлюбної свободи, зводять колишню сексуальну свободу до простої досвітчаної забави.

М.Грушевський детально дослідив і “оргіастичний” елемент весілля, який, на його думку, найменш досліджений та описаний у фольклорному матеріалі. Хоча ця сторона весільного обряду надзвичайно важлива та багата, відмічав вчений, на її перешкоді стали і цензурно-поліцейські заборони, і власна “прюдерія” збирачів, яка стримувала їх від

протоколювання цих подробиць текстів та обрядів. Але, незважаючи на всі несприятливі обставини, “вакхічно-оргіастичні” мотиви весілля все ж таки представлені сотнями номерів у збірках. В цих мотивах, продовжує М.Грушевський, впливають дві обрядові категорії. Одна – типу стародавніх вегетаційних свят, магічного розмноження, відмічена екстатичними танцями, хороводами, співами, яка характерна для деяких моментів весілля, як наприклад, для екстатичного пирування зібраних родів під час, коли молоді сходяться в коморі, виявляються у фалічних жестах, танцях, співах. Друга – підкреслення в ряді церемоній, фраз і співів права всієї дружини на молоду. На думку вченого, в цих церемоніях збереглися пережитки права на молоду, по-перше, всієї тієї дружини, яка її викрадає, а в першу чергу – найближчих помічників молодого в цій справі: дружка і підружого; з іншого боку – відзначено право парубоцької громади того роду-племені, до котрої молода належить. Перше символізується “оргіастичними” танцями молодої з дружками і дружиною молодого, піснями, в яких говориться про право на неї дружка тощо. Друге – в тих “переймах” і всяких збитках, які робляться дружині молодого молодцями з боку молодої, від яких його дружина мусить кожного разу викуповуватись різними викупамі”¹⁷.

Всі ці оргіастичні елементи, за твердженнями М.Грушевського, переплітаючись, досягають своєї вершини в так званій перезві, епілогу весілля.

Інші дослідники перезви в українців в загальних рисах підтверджують оцінку цього обряду, подану М. Грушевським. Ще Боплан в яскравих рисах описав оргіастичну перезву, яка розпочиналася на весіллі після першої шлюбної ночі і яка переросла в українській весільній обрядовості сороміцьким фольклором з яскравими образами¹⁸. Демонстрація ознак “чесності” молодої практикувалася і в інших слов’янських і загалом індоєвропейських народів¹⁹. Про покарання ославленої молодої писали П.Чубинський²⁰, Хв.Вовк²¹, Н.Здоровега²² та ін.

В українській фольклористиці і до М.Грушевського, і після нього, похоронна обрядовість і голосіння – одна з найменш вивчених проблем. Страх людини перед смертю, марновірство, викликане цим страхом, з одного боку, і релігійні правила поведінки – з іншого, не дозволяли відтворювати похоронні плачі без померлого, бо це могло викликати нову смерть, розгнівити Бога або померлого, тощо.

А під час похорону записувачу важко дослухатись до тексту голосінь.

Аналізуючи наявний матеріал, М.Грушевський намагається залучити порівняльний аналіз близьких міфологічних форм – замовлянь, молитов, з'ясувати конкретні історичні обставини, що зумовили появу певних символів у голосінні. В підрозділі “Похоронна обрядовість і голосіння над помершим” І-го тому “Історії української літератури”, вчений відмітив, що матеріал, пов'язаний з похоронною обрядовістю, дуже різноманітний та багатий на пережитки примітивної думки й уяви. Так, для примітивної людини смерть означало результат злого насланя, справа злої сили, ворогів або чужородців. Причому родичі повинні були зробити все можливе, щоб вирвати нещасливця з власті злих сил і повернути його до життя. Таку мету переслідували перебування коло мерця, охорона його тіла, подекуди практикувалося також заходи для його оживлення²³.

Серед заходів, які практикувала молодь для оживлення мерця, вчений навів наступні: тягання мерця за ноги та заклик, щоб встав і бавився з ними; тягання за волосся із запитанням, чи відгадає, хто потяг; тягання стеблом чи галузкою з чатинного дерева небіжчиківі по під ніс; скобочення його, щоб засміявся тощо. Таке ж значення мали заклики до небіжчика, аби вернувся; докори, що він покинув рідних; нагадування йому достатків й добра, якими він тішився за життя тощо. І вже коли стає ясним факт, що його душа не повернеться, родичі вважали за потрібне поховати тіло з повагою, щоб не образити його і не змусити після смерті повернутися до старого житла, покинутої родини.

Подібні заходи практикували і карпатські українці (гуцули, бойкі), у яких було прийнято влаштувати ігри (грушки на Гуцульщині, лопатки на Бойківщині, лубки на Поділлі) при померлих²⁴. У М.Грушевського причина цих ігор полягає в тому, що це спроба вирвати небіжчика з рук злих сил, тим самим повернути його до життя²⁵. На відміну від нього, А.Пономарьов вбачав причину цього явища в розумінні людьми смерті не як кінця існування людини, а лише як перехід до іншого стану; тому факт смерті людини не сприймався трагічно²⁶.

За М. Грушевським, один з обов'язкових елементів похорону є похоронний плач і жалоба. Аналізуючи похоронний плач в трійську суботу, описаний у московському Стоглаві (1551 р.), вчений прийшов до висновку, що, по-перше, у давнину похоронний плач у східних слов'ян повторювався періодично при поминках або обрядовому годуванні небіжчи-

ків; по-друге – поминальна відправа не оберталась в межах голосіння, а переходила до різних пісень “сатанінського” (дохристиянського) характеру, сумна частина поминок перетворилась на забавну, яка періодично відновлювала похоронну тризну. Щож до поняття “тризни”, М.Грушевський відмітив, що первісно воно означало воєнні забави, ігри, що відбувались, очевидно, в похоронах вояків і старшини, і лише пізніше перетворилася на звичайний пир²⁷.

Визнаючи голосіння за галузь стародавньої поетичної творчості, М.Грушевський зазначив, що виголошуються вони зазвичай найближчими родичами померлого. Плачуть, головним чином, жінки та діти, чоловікам голосити не личить зовсім, або вони проказують лише коротко. Відправляються вони в різних моментах між смертю і похоронами. До головних мотивів голосінь вчений відніс наступні: заклик до небіжчика у ласкавій формі; вирази жалю і болю з приводу смерті – “лемент”; докори, за те, що небіжчик сиротить рідних, кидає господарство; образ сумного стану небіжчика в його новій домовині і контраст покинутого життя; образ сумного стану покинутих без нього і контраст страченого життя; вирази відчаю; запити до природи, садів, птахів, чи вони не бачили небіжчика і не можуть щось від нього передати; образи-контрасти подружжя і смерті; надії побачитись тощо²⁸.

До найбільш архаїчних частин плачу М. Грушевський відніс крики жалю і відчаю та заклики небіжчика. Натомість поклики повернутися до життя доволі рідкі, послаблені здебільшого покликами ще раз глянути, встати, промовити тощо. Переважає свідомість немичності і незмінності – неможливості повернути небіжчика до життя, неможливості побачитись. Дуже акцентовано виступають і бажання своїм словом утворити краще посмертне життя покійному. Мотиви безпомічності і безпорадності покинутих родичів дослідник розглядав їх як симптом пізніших відносин – розпад роду²⁹.

Таким чином, генезис, розвиток та аналіз сімейної обрядовості українців у творчості М.Грушевського ґрунтується на концепції невинної еволюційності суспільних відносин. З цього розуміння випливає класифікація матеріалу та його прискіпливий аналіз. В центрі дослідження сімейної обрядовості українців М. Грушевським – родина, як осередок лімітованого соціума, в якому матеріально та духовно розвивається релігійний зміст життя.

Еволюція сімейної обрядовості, розглянута дослідником як елемент невинного розвитку

суспільства. Аналіз всього комплексу весільної обрядовості М. Грушевський провів, розглядаючи шлюбну церемонію через призму пошуку коренів звичаїв та обрядів українців.

ЛІТЕРАТУРА

- ¹ Грушевський М. Історія України-Руси: В 11 т., 12 кн. / Редкол.: П.С. Сохань (голова) та ін. – Київ: Наукова думка, 1991. –Т. 1. – С. 341.
- ² Там само. – С. 345.
- ³ Боплан Г. // Ляскоронський Гильом Ле-Васер де Боплан Описание Украины / Пер. с франц.– Спб., 1832. – 179 с.
- ⁴ Там само. . – С. 35.
- ⁵ Вовк Хв. Студії з української етнографії та антропології. – К.: Мистецтво, 1995. – С. 224.
- ⁶ Здоровега Н.І. Нариси народної весільної обрядовості на Україні. – Київ, 1974. – С. 38.
- ⁷ Карамзин Н.М. История государства Российского. – Изд. 6-е. – Спб.,1851 / Переизд.: Москва. –1998. – №1. - С. 118.
- ⁸ Брак у народів Центральної и Юго-Восточной Европы. – М., 1988. – С. 88, 139.
- ⁹ Сявак Є.І. Сімейна обрядовість // Гуцульщина. – К., 1987. – С. 312-313.
- ¹⁰ Грушевський М. Історія української літератури в 6 томах 9 книгах / Упорядники: В.В. Яременко; Авт. передм. П.П. Кононенко; Примітки: А.Ф. Дунаєвської. – Київ: Либідь, 1993. – Т. 1. – С. 277.
- ¹¹ Там само. – С. 267-269.
- ¹² Там само. С. 269.
- ¹³ Там само. С. 268.
- ¹⁴ Там само. С. 268-269.
- ¹⁵ Чубинський П.П. Мудрість віків: (Укр. Народознавство у творчій спадщині Павла Чубинського): У 2 кн. – К.: Мистецтво, 1995. – Т. 2. – С. 174.
- ¹⁶ Грушевський М. Історія української літератури в 6 томах 9 книгах / Упорядники: В.В. Яременко; Авт. передм. П.П. Кононенко; Примітки: А.Ф. Дунаєвської. – Київ: Либідь, 1993. – Т. 1. – С. 271.
- ¹⁷ Там само. – С. 276.
- ¹⁸ Вовк Хв. Студії з української етнографії та антропології. – К.: Мистецтво, 1995. – С. 288-290.
- ¹⁹ Там само. – С. 294-295.
- ²⁰ Чубинський П.П. Мудрість віків: (Укр. Народознавство у творчій спадщині Павла АПСИМ. – 2015. – № 2 (6)
- Чубинського): У 2 кн. – К.: Мистецтво, 1995. – Кн. 1. – 224 с.; Кн. 2. – С.182-184.
- ²¹ Вовк Хв. Студії з української етнографії та антропології. – К.: Мистецтво, 1995. – С. 207.
- ²² Здоровега Н.І. Нариси народної весільної обрядовості на Україні. – Київ, 1974. – С.265.
- ²³ Грушевський М. Історія української літератури в 6 томах 9 книгах / Упорядники: В.В. Яременко; Авт. передм. П.П. Кононенко; Примітки: А.Ф. Дунаєвської. – Київ: Либідь, 1993. – Т. 1. – С.146.
- ²⁴ Культура і побут населення України: Навч. Посібник / В.І.Наулко, Л.Ф.Артюх, В.Ф.Горленко та ін. – 2-е вид., доп. та перероб. – К.: Либідь, 1993. – С.201.
- ²⁵ Грушевський М. Історія української літератури в 6 томах 9 книгах / Упорядники: В.В. Яременко; Авт. передм. П.П. Кононенко; Примітки: А.Ф. Дунаєвської. – Київ: Либідь, 1993. – Т. 1. – С.146.
- ²⁶ Культура і побут населення України: Навч. Посібник / В.І.Наулко, Л.Ф.Артюх, В.Ф.Горленко та ін. – 2-е вид., доп. та перероб. – К.: Либідь, 1993. – С.201.
- ²⁷ Грушевський М. Історія української літератури в 6 томах 9 книгах / Упорядники: В.В. Яременко; Авт. передм. П.П. Кононенко; Примітки: А.Ф. Дунаєвської. – Київ: Либідь, 1993. – Т. 1. – С. 147.
- ²⁸ Там само. – С. 150-151.
- ²⁹ Там само. – С.151.

Moysey Antony. Evolution of the Family Rites of Ukrainians in the Work of M. Hrushevsky.

The article investigates M. Hrushevsky's philosophical penetration into the essence of ethnographic problems, his search for the origins of folk customs, the scholar's persieving of the processes of the social spiritual culture of Ukrainians.

Hrushevsky as the Ukrainian culture researcher could make a tremendous contribution to the development of Ukrainian ethnology based on enormous amount of empirical (ethnographic) material and based on contemporary the toretical developments of his times. The evolutionary theory used by the author in his scientific writings nowadays is part of ethnological understanding of social development. Despite some attempts of subjective approach to the interpretation of the questions of

genesis of the elements of folk culture, the concept of their study used by the ukrainian academician will not lose its relevance for a longtime.

Hrushevsky's scientific approach to the history of Ukrainian culture provided both deep analysis of the immense material accumulated by Ukrainian ethnographers and serious theoretical justification of the problem based on the heritage of the Ukrainian and world professional opinion. M.Grusevskiy for a longtime worked on the question of origins and development of spiritual culture of the Ukrainian people.

The monumental work by M.Hrushevsky "History of Ukraine-Rus" is one of the greatest works of Ukrainian scientific historiography that historically substantiated the matter of Ukrainian statehood and had a decisive influence on the national statehood-making thought and education of generation. His five-volume "History of Ukrainian Literature" played the same role in the field of investigation of the origins of Ukrainian culture. Both works make it possible to investigate the origins of Ukrainian culture, analyze ethnographic factual material that was available to M.Hrushevsky, and consider the scientific concept on which he based his scientific research.

Key words: *M.Grusevskiy, evolution study of family ritual, the origins of folk customs, Ukrainian spiritual culture.*

UDC 94(477.6)''18''/''19''=411.16)

Oleg POSTERNAK

Izmail State Liberal Arts University,
Izmail (Ukraine),
idgu-ukrist@yandex.ru

**SOCIAL AND POLITICAL SITUATION
OF THE JEWISH POPULATION IN THE
SOUTHERN BESSARABIA
IN THE SECOND HALF OF THE XIX -
EARLY XX CENTURIES**

Ключевые слова: евреи, юг Бессарабии, дискриминация, сионизм, партии.

Постернак О. Социально-политическое положение еврейского населения Юга Бессарабии во второй половине XIX – начале XX в.

Рассматривается социально-политическое положение еврейского населения южных уездов Бессарабской губернии во второй половине XIX – начале XX в., исследуется специфика российской национальной политики по отношению к евреям региона, их участие в деятельности политических партий, ход еврейских погромов в городах и селах края.

The today's potential of historiography provides an opportunity to understand the underlying processes and forces of society in terms of capitalist modernization of the second half of the nineteenth - early twentieth century more precisely. However, the event-driven palette of effects and processes can be fully understood only if to take into account its realization and perception by different social and ethnic groups. One of such groups was the Jewish population, which occupied a special position in the Russian Empire. In 1897 the Jews of the Russian Empire constituted almost half (49%) of the total number of Jews in the world¹. In this article we will focus on the socio-political position of the Jews of Bessarabia south, which at that time included Akkerman and Izmail counties.

The relevance of the research is supported by the state of scientific development problems. Sustained interest in the Jewish question in Russia arose in the nineteenth century. General works of historians and writers of the XIX - early XX century touched upon such problems as legislation on the Jews, their social, religious and economic life². Soviet historical science practically brought the history of Jews in the Russian Empire out of research interest's brackets. These gaps were filled in the modern historical tradition³.

The Jews were practically not associated with traditional farming identity, which was a characteristic for the majority of the population in the empire. Focusing on commercial and usurious

forms of activity, Jews' attraction to intellectual pursuits created the original distinctive ethnic group. However, the whole history of the Jewish people from ancient times until the latest time is full of persecution, massacres and repression. All this have left an indelible mark on the collective consciousness of the people. The historian I. Zhitetsky said: "The oppression, forcing Jews to exert their physical and spiritual strength to support their existence and defend the national and religious identity among hostile ethnic groups, has developed a keen penetrating mind of the Jews, resistance, power; oppression trained their sobriety and frugality, reinforced the Jews family virtues, but, on the other hand, pressure has developed negative moral qualities of the Jews: deception, flattery, servility, cunning, resourcefulness. It contributed to greater isolation of the Jews from the rest of humanity"⁴.

A large part of the Jewish population of the Empire lived in the South-West of Russia, which, including the province of Bessarabia, represented a huge territorial array, referred to as "Border-line of Jewish Settlement." Formation of the Jewish community in the era of its stay in the Russian Empire refers to the first half of the nineteenth century. As reported by P. Svin'in, in 1816 in Bessarabia Jews numbered about five thousand families. According to him, they took part in all paying off and kept villages in a rental⁵. A census of church authorities in 1858 indicates that there were 61 thousand Jews in Bessarabia (7.2% of the

province's population). In the late nineteenth century Bessarabia occupied the fourth place among all the provinces of European Russia with the highest proportion of the Jewish population. Then in 1897 there were approximately 228 thousand Jews (11.8% of the total population of the province).

At the end of the nineteenth century Jews in Bessarabia were the third largest ethnic group after Moldovans and Ukrainians. The Jewish population inhabited compactly northern and central regions of the province. The highest percentage of Jews was in Chisinau (19.5%), Khotyn (15.6%) and Soroka (14.1%) counties⁶. In the south of Bessarabia population included 23,995 Jews, which represented 10.5% of the total number of Jews in the province. The main part of the Jews lived in cities. Most of them were in Akkerman (5573 people), Izmail (2736 people) and Kiliya (2144 people).

Demographic dynamics can be analyzed by comparing the statistics on the number of Jews in the Bessarabia's south of the early 80's in the nineteenth century with the census of 1897. In the Akkerman district in the early 80s there were 7731 Jews (3.9% of the population of the county), in Akkerman – 3459 (7.6% of the population of the city), in towns – 1016 (18.3% of the population of towns), in villages – 3256 (2.2 % of the population of villages), in Izmail district – 6270 Jews (4% of the population of the county), in Izmail – 1302 (4.3% of the population of the city), in the towns – 4410 (12.4% of the population of towns) in villages – 558 (0.6% of the population in the villages)⁷. Thus, the density of the Jewish population was higher in villages – ancient centers of their placement. The number of Jews in the two southern districts of Bessarabia in 1897 comparing to the early 80s of the XIX century has increased almost twice. Increase of the Jewish population was the result of natural increase. In addition, Jewish families were, as a rule, large and consisted of representatives of several generations.

Imperial policy regarding the "Jewish Question" in the region had a dual character. On the one hand, the tsarist autocracy was interested in colonizing the region, joined to Russia in 1812, in the admission of local Jewry to the all-Russian civic order, excommunication from the religious fanaticism. On the other hand – it could not ignore the fact that the concentration of land holdings in the hands of the Jews led to speculation, limitation of the farms areas and would cause ethnic and religious conflicts.

In the nineteenth century special decrees and resolutions for the Jews of Bessarabia were issued, aiming at limiting their participation in

economic and political life, limiting freedom of movement and residence, certain activities, etc. Such a discriminatory policy against the Jews is rightly assessed in science as ethnic segregation⁸. Under the "Temporary Rules" (May 3, 1882) Jews were forbidden to settle outside of towns and villages (except for the Jewish settlers), their ability to acquire and lease lands, to trade on Sundays and during religious holidays was limited. "Rules" also included the restriction of civil and voting rights and the imposition of interest rules for Jews in schools. In Bessarabia government began to drive Jews from rural areas into cities and towns⁹. The increased Jewish population in the cities, their predominant focus on trade and industrial activity in its turn led to an anger accumulation of the indigenous urban population which, understandably, led to outbreaks of anti-Semitism.

The Jewish question received a special actualization in the early 80s of the XIX century, when Russian provincial commissions began to arrange meetings on this occasion. Such a commission was also formed in Bessarabia. It noted the fact of Jewish isolation in the region, which was supported by existing legislation. The commission was in favor of the abolition of discriminatory taxes, abolition of Cheders and posts of the official rabbi, the introduction of the teaching of Judaism in general educational institutions. Commission considered limitation of the number of Jews among university students to be inappropriate. It also supported the permission for Jews to settle outside the demarcation line. According to commission members, all of this was to facilitate the convergence of the Jewish nation with the Russian society. However, some conclusions were openly conservative. Thus, the majority of commission members voted for prohibition of the foreign Jews' entry in Russia, for providing rural communities the right to evict the Jews, for the prohibition to lease and buy land less than 500 acres.

In discussing of the need for the expulsion of Jews from the countryside volostnye wardens of the southern Bessarabia hold a very reactionary position. Thus, the volostnoy warden of the Akkerman county Motuzenko stated that the Jews in the countryside are harmful, and therefore they should not be allowed to live in villages and towns due to the fact that "they sell the goods ... at very high prices." "The Jews stick round village like phylloxera sticks round vine root" – summarized the volostnoy warden. The head of one of the rural communities of Izmail district Stoyalovsky also supported this point of view, saying that Jews "make money in advance, at the expense of the next harvest, and at 4 rubles lower than the

prices during the harvest." The representative of the Jews in Grimberg Commission noted that "the harm from the Jews was exhibited in the most striking features by those wardens, who had almost no Jews in their lands (Akkerman, Bendersky and Izmail counties); at that time wardens of Orgeevsky and Soroksky counties, as well as mayors of Balti and Sorok do not see any harm in them" ¹⁰. The position of volostnyh wardens indicates the predominant influence of economic motives on shaping the Jew-hatred tradition among the Christian population, rather than historical, cultural, mental, or religious ones. Provincial authorities connived at the attempts to present the Jews guilty for misfortunes of the local peasantry, which came from the lower classes. The Jews were a convenient substitute for social hatred of the peasant class.

Social conditions of a large part of the Jews, according to L.S. Berg, were extremely bad. Gen¹¹. Urban Jewish population was vividly described by Bessarabian governor S.D. Urusov in 1907: "The number of Jewish signs on the streets of Bessarabian cities affects the observer. Houses of even minor and provincial streets are crammed with shops, workshops of watchmakers, shoemakers, locksmiths, tailors and carpenters, etc. Working people are huddling in the corners and cranies in the crush of poverty, affecting the observer, producing their daily sustenance with difficulty, in which a rusty herring with onions is the sign of luxury and prosperity"¹². On the other hand, the urban life helped to overcome the patriarchal system, to form the Jewish intelligentsia and many of revolutionaries.

In the late XIX – early XX century rapid decay of the traditional society was going, which affected also the Jews: emigration, the desire to pursue higher education, the proletarianization of the population. All this contributed to the involvement of the Jewish population in the political struggle. The Jewry was considered to be a leading participant in Jewish revolutionary movement in the empire. The overall growth of opposition speeches in the early XX century defined the process of political self-organization among the Jewish population.

One of the leading Jewish political parties was the Bund ("General Jewish Workers' Union of Lithuania, Poland and Russia), formed in 1897. Supporters of the Bund had mainly the social-democratic slogans, but also documented claims of providing Jewish national-cultural autonomy in their compact Jewish residence were founded in their program. In Bessarabia the organization of the Bund was founded in February 1904 by separation

from Chisinau organization of the RSDLP. It was led by Maria Uchitel.

A historian I. Budak pointed out that Bundist influence in the social-democratic organizations of the province was quite strong ¹³. It touched upon the political life of Izmail. The political report of the provincial chief of gendarmes (1906) stated, for example, that an employee of the Russian Bank of Foreign Trade in Izmail Granich stole about 20 thousand rubles. According to police, these funds were intended for the monetary fund of the Bund. Granich, who had conducted an active propaganda work among the local Jewish population, was forced to leave Russia ¹⁴. The researcher K. Slutskaya, unfortunately without appropriate references on sources, said that during the First World War there were separate party organizations of the RSDLP and the Bund in Izmail ¹⁵.

In the Russian Empire, in contradistinction to Western Europe and the U.S., the Jews were not emancipated and assimilated by the state society. This has created a strong platform for the Zionist movement, one of which centers was located in the Russian Empire ¹⁶. In the south of Bessarabia the Zionists-Socialists spread their influence. The Zionist Socialist Workers' Party became a competitor for the Bund. The organization published a newspaper "Evreysky Golos" in Odessa and had a significant impact on the local population of the province. Thus, the head of the Bessarabian Provincial Gendarmerie in 1906 wrote that in Bessarabia "except for the Bund, there are separate organizations of the Zionist-Socialist Workers Party" ¹⁷. In their program Zionist Socialists insisted on the necessity to recognize the legal rights of the Jewish population, on the formation of national self-government, on the use of ethnic language in national schools, legal institutions and in public life, on the preservation of traditional norms of Jewish law and on the establishing of the All-Russian Jewish national assembly ¹⁸.

Gendarmes could find the location of the main "Zionist settlements" of the party in rural and urban arias of the region. Thus, the Zionists in Bolgrad included I. Pintel, in Akkerman – L. Herbert Marcuse, M. Komorovsky, L. Kogan, Gelfek; in Bayramche – a teacher I. Glazman, in Tatarbunary – a head of school D. Kidryanu. Zionist centers existed in other places of Bessarabia, in particular, in Chisinau, Brichevo, Briceni, Attacks Lipcani ¹⁹. It should be emphasized that in the south of Bessarabia influence of Zionists-Socialists was more effective than the Bund. This is explained by the fact that the Bund was oriented in its activities predominantly on the workers and artisans, whose number was quite insignificant in

the region, and the Zionists-Socialists, who put national slogans in the first place, enjoyed the support of a significant number of Jewish bourgeoisie and traders.

Other Jewish political structures demonstrated less activity in Bessarabia. According to the Bessarabian Provincial Gendarmerie, the Jewish Social-Democratic Party "Poalei Zion" (Workers of Zion) acted in the province. It was founded in Switzerland in 1905. Its mission was based on the political organization of workers in order to revive a democratic Jewish state in Palestine. A local cell of the Jewish National Union "Der Greyher" also had a certain influence in the province of Bessarabia. A goal of the organization was to achieve full equality between the Jewish people²⁰. However, these political forces were characterized by the absence of a strong party center and a broad organizational hierarchy.

Jews were often met among separated groups of anarchists who started a broad terrorist propaganda activity in southern Russia. Thus, in Akkerman the local anarchist group included M. Mather and C. Krasner. The latter, according to police, was "ardent revolutionary," known for its connections with various anti-government organizations in other cities²¹. Bomb blast in Akkerman in June 1906, which happened during its preparation in an apartment of S. Hershkowitz, allowed the police to detect a trace of the local anarchist cell. It was proved that the bomb shell belonged to explosive devices, used exclusively by anarchists. The daughter of Hershkowitz, R. Greenberg, was arrested²².

The growth of political consciousness of the Jewish population made conservative chauvinistic circles concerned – they hoped to turn Bessarabia into bastion of a regime. Blaming the Jews for promoting the revolution and the destruction of indigenous monarchical principles of statehood, "chernosotentsy" only in Bessarabia 1905-1906 committed 71 massacres with the largest number of victims in the south-west of the Empire – 942²³. On October 22-24, 1905 "chernosotentsy" carried out a massacre in the central quarters of the city of Izmail. About 220 commercial and residential buildings were destroyed. As pointed out by archival documents, the actions of the "right" political forces have caused huge losses to local Jews and some of them were forced to curtail its business activities²⁴. From 22 to October 25, 1905 a massacre was carried out in Kilia, in which 7 persons were killed and 14 were wounded²⁵.

Anti-Semitic practice of "chernosotentsy" became extremely powerful in Akkerman district. For example, in the village of Kaplans shops and grocers of Jews Shihverger and Pasatyr were

looted. Massacres also affected Jewish merchants of villages Raylyanka, Kamchik, Kebabcha, Akimbeta. In the town of Bayramcha 11 shops and 12 houses for a total of \$ 81 760 rubles were destroyed²⁶. At Chabot after the monarchist demonstration radical youth began to smash Jewish stores, shops, beat box, utensils and furniture. This was the reason for the numerous appeals of the local Jews to the Shabo Posad warden with the requirement to establish order²⁷.

Thus, the Jews in the southern Bessarabia became a classic example of the struggle for survival of an ethnic minority in the foreign environment. Patriarchal way of life and conservative political consciousness did not allow society to value the essence of the "Jewish question." A public power exercised social and ethnic exclusion of Jews, which led to the growth of radical political consciousness in the early XX century. The lower the level of integration into the Russian imperial identity was, the greater the potential opposition to the existing political regime became. Dissatisfaction with this phenomenon has resulted in outbreaks of ethnophobia in the form of massacres, which covered the region during the 1905-1907 revolution.

References:

¹ Западные окраины Российской империи / Л.А.Бережная, О.В.Будницкий, М.Д.Долбилов и др. – М. : Новое литературное обозрение, 2006. – 608 с. – с. 304.

² Берлин М. Очерк этнографии еврейского народонаселения в России / Моисей Берлин. – СПб. : Тип. В.Безобразова и К^о, 1861. – XII, 91, [1] с.; Оршанский И.Г. Евреи в России. Очерки экономического и общественного быта русских евреев / И.Г. Оршанский. – СПб. : Тип. О.И. Бакота, 1877. – 439 с.; Гессен Ю.И. Евреи в России. Очерки общественной и экономической жизни русских евреев / Юлий Исидорович Гессен. – СПб. : скл. изд. при Юрид. кн. скл. «Право», 1906. – VI, 471 с.

³ Хонигсман Я.С. Найман А.Я. Евреи Украины: Краткий очерк истории. Ч. I / Я.С. Хонигсман, А.Я. Найман - Киев : [б. и.], 1992. - 158 с.; Самарцев І.Г. Евреї в Україні на початок ХХ ст. / І.Г. Самарцев // Український історичний журнал. – 1994. – №4. – С.19-29 ; Морозова А.В. Єврейське населення Лівобережної України (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / А.В.Морозова. – Харків, 2005. – 24 с.; Гончаров В.В. Єврейське населення Південно-Східної України 1861-1917 рр. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук :

спец. 07.00.01 «Історія України» / В.В.Гончаров. – Донецьк, 2005. – 20 с.; Шитюк М.М. Щукін В.В. Єврейське населення Херсонської губернії в XIX – на початку XX століть / М.М. Шитюк, В.В.Щукін. – Миколаїв : Вид-во Ірини Гудим, 2008. – 221 с.

⁴ Житецкий И. Евреи в южной России. Формы труда у евреев в южной России. (Историко-этнографические заметки) / И. Житецкий // Киевская старина. – 1901. – Т. LXXIV. – С.1-45. – С.6-7.

⁵ Свиныин П.П. Описание Бессарабской области. Составлено ведомства государственной коллегии иностранных дел надворным советником Павлом Свиныином, 1816 года, 1-го июня / Свиныин П.П. // Записки Одесского общества истории и древностей. – 1867. – Т.VI. – С.175-320. – С.207.

⁶ Зеленчук В.С. Население Бессарабии и Поднестровья в XIX в. : (Этн. и социал.-демогр. процессы) / Валентин Степанович Зеленчук. – Кишинев : Штиинца, 1979. – 287 с. – С.156, 208-209.

⁷ Аленицин В.Д. Еврейское население и землевладение в юго-западных губерниях Европейской России, входящих в черту еврейской оседлости : [обработано по поручению высочайше учрежденной Высш. комис. для пересмотра действующих о евреях в Империи законов] / Владимир Дмитриевич Аленицин. – СПб. : Гос. тип., 1884. – XVI, 79, [4] с. – С.2-3.

⁸ Базаров О.Т. Політика російського уряду в єврейському питанні наприкінці XIX століття (1881-1894 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.02 «Всесвітня історія» / О.Т. Базаров. – Чернівці, 2003. – 28 с. – С. 14.

⁹ Урусов С.Д. Записки губернатора. Кишинев. 1903-1904 г. / Сергей Дмитриевич Урусов. – [М.], В.М.Саблин, [1907]. – 377 с. – с. 298. – С.299.

¹⁰ Труды губернских комиссий по еврейскому вопросу. – СПб. : Тип. Мин. внутр. дел, 1884. – Ч.2. Губернии: Харьковская, Екатеринославская, Киевская, Таврическая, Волынская, Бессарабская, Полтавская, Херсонская с Одесским градоначальством и Подольская. – 1884. – X, 1242, 127 с. – С.702-72, 740, 752. – С.739, 743, 746, 762, 764.

¹¹ Берг Л.С. Бессарабия. Страна-люди-хозяйство. [С карт. и 30 рис.] / Лев Семенович Берг. – Пг. : Огни, 1918. – VIII, 242, [2] с. – С.134.

¹² Урусов С.Д. Записки губернатора. Кишинев. 1903-1904 г. / Сергей Дмитриевич Урусов. – [М.], В.М.Саблин, [1907]. – 377 с. – с. 304-305.

¹³ Будак И.Г. Общественно-политическое движение в Бессарабии в пореформенный период / Илья Григорьевич Будак. – Кишинев : Карта Молдовеняскэ, 1959. – 412 с. – С.352-353.

¹⁴ Коммунальное учреждение «Измаильский архив» (КУИА), ф.1172, оп.1, д.11, л.24.

¹⁵ Иванов Ю.Г. Революционное движение в Молдавии (с 1895 по февраль 1917 г.) / Юрий Григорьевич Иванов. – Кишинев : Штиинца, 1980. – 240 с. – С.173.

¹⁶ Гаухман М.В. Російська національна політика щодо єврейського питання в Правобережній Україні (1905-1914 рр.) / М.В. Гаухман // Вісник Луганського національного університету ім. Тараса Шевченка. – 2010. - № 19 (206). – С.166-177. – С.171.

¹⁷ История Молдавии : Документы и материалы / [сост. Ю. Г. Иванов, А. П. Лисовина, И. И. Немиров и др.]. – Кишинев : Штиинца, 1961. – Т. 5: Крестьянское движение в Молдавии эпохи империализма. – 1961. – 599 с. – С.234.

¹⁸ КУИА, ф.1007, оп.1, д.26, л.114-115.

¹⁹ КУИА, ф.1007, оп.1, д.33, л.3.

²⁰ История Молдавии : Документы и материалы... – С.256-257.

²¹ Революционное движение в Придунайском крае. 1900-1917 гг. : Документы и материалы. – Одесса : Маяк, 1973. – 219 с. – С.121-122.

²² КУИА, ф.1172, оп.1, д.3, л.1.

²³ Гаухман М.В. Російська національна політика щодо єврейського питання в Правобережній Україні (1905-1914 рр.)... – С.169.

²⁴ КУИА, ф.2, оп.1, д.429, л.22.

²⁵ Белобородова А. Генеральная репетиция. Документы рассказывают // Советский Измаил. – 1967. – 17 марта. – С.2.

²⁶ КУИА, ф.770, оп.1, д.21, л.221.

²⁷ КУИА, ф.757, оп.1, д.14, л.335.

Постернак Олег. СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНЕ СТАНОВИЩЕ ЄВРЕЙСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ ПІВДНЯ БЕССАРАБІЇ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XIX – НА ПОЧАТКУ XX СТ.

На матеріалах південних повітів Бессарабської губернії Російської імперії проаналізовано соціально-політичне становище євреїв у другій половині XIX – початку XX ст.

У Російській імперії, на відміну від Західної Європи та США, євреї не були емансиповані й асимілювані у суспільство. Це створило міцну основу для сіоністського руху в центрі Російської імперії. Сіоністи-соціалісти поширили свій вплив на південь Бессарабії.

Сіоністська соціалістична робоча партія публікувала газету «Голос Єврейський» в Одесі та справила значний вплив на місцеве населення провінції. У своїй програмі сіоністські соціалісти наполягали на необхідності визнати законні права єврейського населення на формування національного самоврядування, використання етнічної мови в національних школах, правових інститутах і в суспільному житті, збереження традиційних норм єврейського закону і на встановлення традиційних норм єврейського закону і про створення Всеросійського єврейського національного зібрання.

У статті підсумовано, що соціально-політичне становище єврейського населення на півдні Бессарабії у другій половині XIX – на початку XX ст. стало класичним прикладом боротьби етнічної меншини за виживання в інонаціональному, іноконфесіональному і авторитарному оточенні. Патріархальний побут і консервативна політична свідомість не дозволило суспільству тверезо оцінити суть «єврейського питання». А здійснюване державною владою соціально-етнічне відчуження євреїв привело на початку XX ст. до зростання радикальної політичної свідомості. Чим нижче був рівень інтеграції в російську імперську ідентичність, тим значніше був потенціал опозиційності до існуючого політичного режиму. Невдоволення цим явищем вилилося у спалахи етнофобії у вигляді єврейських погромів, що охопили регіон під час революції 1905-1907 рр.

Ключові слова: *євреї, південь Бессарабії, дискримінація, сіонізм, партії.*

ФІЛОСОФІЯ

УДК 165.612

Святослав ВЫШИНСКИЙ,
Институт философии им. Г.С. Сковороды
НАН Украины,
Киев (Украина),
s-vyshynsky@vkursi.com

АВТОНОМИЯ ПРОСТРАНСТВА. УКРАИНСКАЯ РЕВОЛЮЦИЯ

Ключевые слова: *новый идеализм, волюнтаризм, автономность, синархия, революция.*

Вишинський С. Автономія простору. Українська революція

У статті здійснюється спроба надати філософсько-антропологічне обґрунтування революційних подій в Україні 2013-2014 рр. та їхнього зв'язку з процесом деконструкції постмодерну. Визначаються філософсько-політичний словник і головні етико-метафізичні орієнтири оновленого східноєвропейського цивілізаційного простору.

1. Дискурс

Революционные всплески на Украине, несмотря на распространенные мифы, сопряжены не с ростом национализма – и тем более не с агентурным влиянием Запада, насчет чего на том же Западе, равно как и на Востоке, у многих все еще остаются иллюзии родом из XX в. Акции протеста на Майдане Независимости в Киеве, как и последующее, связанное с ними противостояние на Юго-Востоке Украины – не тема межэтнического или даже межгосударственного конфликта. «Россия» и «Украина» как некие политико-юридические субъекты вынесены за скобки, так как вопрос сам по себе значительно глубже. Как верно заметил Владимир Басманов¹, война на Юго-Востоке – война гражданская. В наднациональном понимании этого слова. Если угодно, идет речь не только о том, какой будет Украина будущего – но и о том, какой будет Россия, равно как и все связанное с ее непосредственным влиянием евразийское пространство. Мы свидетели и участники схватки двух взаимоисключающих проектов – проекта *Свободы* и проекта *Тирании*.

Самое важное качество указанных событий состоит в том, что их сценарии пишутся не в кабинетах, а непосредственно на акциях протеста и на полях битв. Мы отнюдь не имеем в виду сугубо политические планы – но те смыслы, которые вкладывают в события участники происходящего. Зачастую эти

смыслы настолько далеки от чьих-то ожиданий, что до поры до времени совершенно не фиксируются, либо в должной степени до сих пор не поняты и не приняты во внимание крупными геополитическими игроками. Однако эти смыслы схвачены и переживаются рядовыми участниками противостояния. Поэтому нет ничего удивительного в том, что большинство активистов на передовой давно мыслят конфликт универсально, а не национально – революция и ее цели прогрессируют стремительными темпами.

На Украине идет война, которая, в мягкой или острой фазах, затянется на много лет вперед. Это не межгосударственная война России и Украины. Это не война русского и украинского народов. Не война языков и культур – а борьба старого и нового мира, старого и нового мировоззрения. В этом смысле мы полагаем, что термин «национализм», по инерции все еще широко используемый и украинской, и российской правой средой, следует заменить на новый, более адекватно отражающий реалии нынешнего гражданского движения за свободу. Мы также склонны думать, что этот термин более не подлежит трансформации или реконтекстуализации – слишком нов и необычен тот мир, в который мы сегодня вступаем.

Сегодня как никогда высок запрос на совершенно новую идеологию, некоторые положения которой уже давно витают в воздухе,

но до сих пор четко не сформулированы. Протест, связанный с Майданом, пошел впереди революционного «паровоза»: революционные действия свершились раньше, чем было произнесено революционное слово. Интеллектуальные элиты всех мастей в большинстве своем оказались неготовы дать этому движению определение и направление «сверху» – и в этом кроется его неподдельный народный дух. Который впервые в полной мере проявился только 19 января 2014 г. на ул. Грушевского – когда по-настоящему закончилась симуляция Евромайдана и началась украинская Революция достоинства (укр. «*Революція гідності*»).

Революция достоинства, несмотря на ту роль, которую в ней сыграли радикалы из организаций типа «Правого сектора», С14 и «Свободы» – это не Национальная революция, о которой столько лет писали украинские правоконсервативные мыслители. Многие полагают, что она лишь служит ее преддверием. Мы не собираемся этого отрицать, но утверждаем, что ставки намного выше, так как речь идет не только о совершенно новых формах нациогенезиса или о переформатировании геополитического пространства – но об изменении ценностной картины мира в той точке, которая до сих пор считалась второстепенной буферной зоной, разделяющей сферы политико-экономических интересов условных Востока и Запада. Этико-идеологическая формула украинской революции: «Свобода между Западом и Востоком».

Слово «национализм» в данных условиях следует уже считать устаревшим, его инерционное использование понижает дискурс, тогда как изменение его контекстуального значения мы полагаем слишком затратным и едва ли возможным в условиях оголтелой информационной войны. Не следует сеять недоразумения на всех фронтах – напротив, правильнее избегать непродуктивных дискуссий и задавать совершенно новую повестку дня. В этом смысле куда более адекватными формами выражения украинской революционной действительности являются словосочетания типа «революция общин» (укр. «*революція спільнот*»)², «общинная революционность». Настоящим социальным субъектом этой революции стал не народ в этническом смысле слова, а гражданские общности, совокупно творящие единое гражданское общество.

Это гражданское общество в будущем может вылиться в особое национальное самосознание американско-швейцарского типа, в котором этнико-языковая составляющая будет

второстепенной. Скрепками этого сознания станут ценности свободы, умноженные на некие цивилизационные факторы – и в этом смысле мы ведем речь об обществе одновременно консервативном (в противовес либерально-секулярному Западу) и революционном (в противовес деспотическому Востоку). Иная, и более органическая историческая параллель – Речь Посполитая, сочетавшая лучшие традиционные ценности и демократические свободы своего времени. Возможно, именно это пространство станет центром развития новых, анархо-революционных форм ислама и христианства («политический ислам» Гейдара Джамали³ и «политическое христианство» Дмитрия Корчинского⁴), что обусловлено периферийным и, следовательно, максимально отдаленным от различных духовных центров влиянием Украины. Говоря об исламской составляющей, мы должны мыслить пространство революции вплоть до Северного Кавказа.

«Новая революционность» есть синтез социального и метафизического – следовательно, ее социо-политическим выражением является низовая демократия и сетевая самоорганизация, а духовно-философским – «новый идеализм»⁵. В совокупности мы ведем речь о «новом волюнтаризме» как о главном этико-методологическом обосновании Революции достоинства. При этом мы имеем в виду, что употребляемые термины носят условный характер, многие удачные словосочетания встречаются в трудах Анатолия Лупыноса⁶, Дмитрия Корчинского, Гейдара Джамали. В УНСОвском лексиконе стоит особо выделить понятие «экзистант»⁷ для обозначения личности-носителя волюнтарно-революционной пассионарности – со времен казачества и до сегодняшнего дня.

Говоря об обновлении политического словаря, следует исходить из того, что в среде идеологов, культурологов, политологов возможно употребление более сложных понятий для обозначения философско-мировоззренческой части движения. Однако политические проекты предполагают понятные, доступные большинству слова. Мы считаем особо продуктивными понятия «автономии» и «автономности» – как в их социо-политическом, так и в метафизическом смыслах, в т.ч. для обозначения формата общности (укр. «*спільнота*», «*громада*») как фундамента гражданского общества (укр. «*громадянське суспільство*»). Этимологический ряд этих слов в украинском языке еще более очевиден, так как связан не с понятием «гражданства» (и, следовательно,

оседлости «города-государства»), но с понятием «общины».

В свою очередь, перед правыми деятелями стоит задача делиберализовать на гребне гражданской войны и революции понятие «гражданского общества». Исходя из кровавого опыта украинской революции, мы имеем основания понимать «гражданское общество» как совокупность автономных вооруженных общин, объединенных не только общим цивилизационным наследием, но и единой метафизической программой, одинаковым пониманием свободы. Таким образом это одновременно, в макро-измерении, и новая (политическая, полиэтничная) нация, и совокупность наций (геополитической блок), а в микро-измерении – и простые территориальные общины, и революционные группы внутри или на периферии старого, предреволюционного общества («вольное казачество»). На наднациональном уровне, в противоположность евразийской идентичности «советского человека», западно-европейской идентичности «гражданина мира» должна возродиться идентичность «человека посполитого», «общинного» (пол. *Rzeczpospolita*, от лат. *res publica* – «общее дело»).

Фундаментальная характеристика свободы – способность и стремление к автономии ее носителей. До сих пор понятие «автономности» оставалось большей частью прерогативой политического словаря довольно маргинальных лево- и праворадикальных групп – и, в отличие от всяческих «-измов», этот термин практически чист от массовых стереотипов и исторических ассоциаций. Это слово – все еще сырая глина, которую можно и следует править на новый лад. Понимая его не только как самодостаточный термин, но как ключевую характеристику, прилагательное любого другого понятия, его дополнение.

Мы утверждаем, что автономность следует понимать предельно широко – в первую очередь, методологически. За этим определением может следовать органическая борьба интерпретаций, и мы считаем, что это естественно: всякое понятие должно пройти огранку политической практикой. В этом контексте в рабочем порядке продуктивно обозначить некое ограниченное множество понятий и наше понимание этих терминов – дабы в последующем под различными углами в качестве идеограмм инсталлировать их в медиа-пространстве.

Для более яркого обозначения этого измерения мы допускаем определенную долю поэтизации: наряду со строгими терминами

вполне резонно пользоваться поэтико-метафизическими метафорами. Говоря об «автономном пространстве», в чисто политическом контексте мы понимаем его как пространство общественного самоуправления – будь-то сельская община, нация-государство или геополитическое объединение вне рамок полярности Левиафана и Бегемота⁸, Моря и Земли⁹. С другой стороны, в философском смысле мы ведем речь об автономии и суверенности политической воли. Поэтому «автономное пространство» – это также внутренняя экзистенциальная свобода и волюнтарная субъектность, неограниченная никакой эмпирикой *автономия мысли*, преодолевающая и отменяющая традиционные родо-почвенные детерминанты («революция *против* пространства»¹⁰). В различных социо-политических условиях это пространство может масштабироваться от индивида и общины до народа и наднациональной формации, в социо-культурных – оно должно пониматься как пространство духовное, «жизненный мир» (нем. *die Lebenswelt*)¹¹.

Способ их структурирования: по части организации – синархический, по части ценностного обоснования – логико-иерархический. Связующим звеном подобного единства должна быть не политическая вертикаль или какая-либо формально выраженная иерархическая ось, а четкая система ценностей, мировоззренческая модель – либо, на начальном этапе, множество близких моделей, из которых в конкурентной борьбе на разных площадках выделяются наиболее жизнеспособные и перспективные.

Что мы подразумеваем под такой моделью? – Как некие, признанные пассионарными группами принципы и цели общественного строительства, оформленные в форме деклараций, конституций или манифестов (Великая хартия вольностей 1215 г., Декларация независимости США 1776 г., Декларация прав человека и гражданина 1789 г., Манифест Коммунистической партии 1848 г.¹² и пр.) – так и философские и боговдохновенные книги, лежащие в их основании. Новое общество нуждается в «Новой Библии» в качестве историкотелеологического языка описания реальности. В прошлом такими трудами были «Феноменология духа» Георга Гегеля¹³, «Капитал» Карла Маркса – ныне основополагающими все еще остаются Тора, Библия и Коран.

Мы не исключаем того, что всякие формальные документы должны опираться на принципы, заложенные в священных текстах, мотивирующая сила которых проверена тыся-

челетиями. Однако интеллектуальная работа ныне состоит не в пересказе буквы Закона, а в выработке непротиворечивого способа его живой интерпретации. В XXI в. – как никогда актуальны вызовы теологии. При этом, говоря о цивилизационном проекте, основной упор должен делаться не на прошлом, ветхом (как в духовном, так и в историческом смысле) – но на будущем, грядущем, на фундаментальном обновлении освобожденного пространства – и на четких и всеобъемлющих принципах такого обновления. Нас роднит не прошедшее – но совместно созидаемое будущее, наши идеалы.

2. Мифология

Каково место Украины в обновленном мировом порядке? Украина старого мира должна стать центром нового. Мы обладаем двумя парадигмами такого единения – в противовес различным формам имперской интеграции («Новый Западный Рим» – Рим-Вашингтон, геополитический Левиафан; «Новый Восточный Рим» – Константинополь-Москва, геополитический Бегемот) Украина издревле воплощала традицию альтернативного центра. С одной стороны, нам следует очертить Киев как аналог Иерусалима – духовной столицы на границе всяких империй, противопоставленной их политико-цивилизационному влиянию. С другой стороны, мы должны заново актуализировать символы Сечи, Запорожья, Дикого поля как аналоги Пустыни за стенами Града Иерусалимского – пространства духовной вольницы.

Перечисленные образы мы понимаем не буквально, но как собирательные парадигмы, обобщающие равноприсутствующие в украинской истории принципы посполитой оседлости и анархического кочевничества. Важно, что оба полуса должны обретаться именно на украинской культурной почве, иначе описанная дихотомия будет неизбежно переводиться в плоскость межцивилизационного геополитического противостояния – с последующей редукцией части Украины к тому или иному образцу и его притяжением ко внешним центрам. Свою диалектическую противоположность Украина может и должна обретать в себе самой: свободу – не «за морем», а на Сечи; порядок – не «в тридевятом царстве», а в стольном граде на Днепре.

Новый свет рождается в межвременье (укр. «*межичас*») ¹⁴ в глубине зимней ночи, в черной гари пожара на окраине Ойкумены ¹⁵, в соприкосновении противоположностей. Так и анархический сечевой устой дополняет и демократизирует синархический посполитый

порядок. Украинское «Гуляйполе» возможно лишь в зоне турбулентности на стыке двух цивилизаций, двух миров ¹⁶ – Леса и Степи, Запада и Востока, и это диалектическое напряжение должно всецело поддерживаться, при правильном управлении создавая не эффект отрицательной поляризации, но срабатывая как фактор парадоксального притяжения.

Формула новой гражданской идентичности: «Нет ни русского, ни украинца». Что означает: есть старое и новое, выбор пути строго не детерминирован этноязыковой принадлежностью, двери в будущее открыты для каждого, избравшего свободу: «...Не к народу должен говорить Заратустра, а к спутникам!» ¹⁷. Это не отменяет языков, культур, религий, рас и этносов, но, как некогда в Речи Посполитой, позволяет вести речь о более высокой форме интеграции, заключающей в себе все остальные. В нынешних условиях мы можем перечислить ведущие составляющие такой идентичности: украинскую, (ново)русскую, крымско-татарскую и, в перспективе, белорусскую.

Этот этнокультурный кластер соотносится с перспективным (кон)федеративным образованием на руинах прежних государств, включающих также юго-западные регионы нынешней Российской Федерации, исторически связанные с Украиной. Вероятный формат его взаимодействия с близкими западными и восточными соседями – союзно-блоковый. Два уроявня интеграции таким образом коррелируют не только с исторической и ментальной общностью, но также и с отсутствием языкового барьера. Роль *κοινη* и впредь может играть русская речь, в связи с чем, конструируя «другую русскую» идентичность (по примеру альтер-германских Австрии и Швейцарии, альтер-саксонских США и Канады), не следует исключать возможности нового прочтения темы «Русского мира».

Революция достоинства 2014 г. есть вызов из будущего современному миропорядку, не являясь при этом ни либеральной, ни консервативной (но включая элементы и подлинного либерализма, и глубинного консерватизма) – ни национальной (но интер-национальной, пробуждая ото сна национальное самосознание и национальную солидарность всех затронутых ею народов). Таким образом ее следующие этапы будут иметь уже не украинское, но русское, крымско-татарское и, вероятно, белорусское содержание («Новая Весна народов»), с соответствующей структурой организации освобожденного «автономного пространства» – от индивида-анарха,

общины синархов до нации-республики и конфедеративного сообщества народов.

Как и прежде, сохраняется вероятность того, что теория будет следовать за практикой, а не наоборот – подобно тому, как, на примере Майдана, сперва свершилось дело, волевой акт, и только затем феномен революции обретает дискурс, глашатаев, словесное выражение. В отличие от кабинетных симулякров «четвертых политических теорий»¹⁸, всеукраинский Майдан стал формой реальной стихийной самоорганизации пассионарных масс, породив новую революционность как практическую реализацию идеализма вооруженных мужчин. Идеализма, отрезвленного реальностью: предательством Запада и подлостью Востока, на почве одновременной революции, интервенции и гражданского противостояния получившего «прививку» и от грез европейского либерализма, и от консервативной меланхолии советского тоталитаризма.

В противовес евразийским «ватникам» и либеральным романтикам украинская революция произвела феномен нового казачества (Автомайдан, «Правый сектор», «Самооборона Майдана»), служащий основанием подлинно гражданского общества, о котором последние двадцать лет теоретизировали прозападные «грантоеды». Самый важный вывод Майдана и всех последующих событий состоит в том, что мирных граждан больше нет и не будет. Одна зима и последующая весна лишили нацию красивых иллюзий – и теперь мы знаем что такое «гражданское общество» уже лучше Европы, которая лишилась *кровного* понимания собственных ценностей. Настоящее гражданское общество – это не толпа бюрократов и бесчисленное множество общественных организаций, а в первую очередь: группы вооруженных граждан, способных эффективно противостоять как внутреннему, так и внешнему врагу – вольное, а не реестровое казачество.

Украинский проект в этом смысле ближе изначальной «американской мечте» и, как крайний восточный *frontier* европейской цивилизации, является местом непосредственного соприкосновения со свободой – и, как следствие, в ницшевском понимании: пространством разрушительного созидания. Украинская мечта – это наша мечта о Новом свете, которому предстоит быть открытым, завоеванным и построенным с нуля, на первозданной, девственной почве Дикого поля, которое есть наша первосубстанция, метафизическая и метаполитическая *materia secunda*¹⁹, не знающая разделения на Сушу и Море.

В XXI в. стены иерихонские прежних империй падут одна за другой и на их месте возводятся Вавилонская башня глобального – и одновременно супраэмпирического – корпоративного государства. Противостоят ему сможет только общество свободных людей: сети, общины, автономные группы, географические и виртуальные пространства – но никак не феодальные деспотии средневекового образца, на которые с изрядной долей наивности все еще полагают надежды некоторые западные интеллектуалы. Это общество генетически восходит к идеалам Нового времени, свои истоки усматривает в полисной цивилизации Эллады, республиканской (но не имперской) традиции Рима, в первых иудеохристианских и исламских религиозных общинах, и свое будущее мыслит в преемственности европейской судьбы. Мы полагаем, что история Европы не окончена – но лишь выходит на новый виток. Мифологема настоящей эпохи: Старая Европа Запада переживает «закат»²⁰ – Юная Европа Востока «восходит» и проходит крещение огнем.

ЛИТЕРАТУРА:

¹ Басманов В. Наивно предполагать, что армия Украины разбежится без единого выстрела / Владимир Басманов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://rusmonitor.com/vladimir-basmanov-naivno-predpolagat-cto-armiya-ukrainy-razbezhitsya-bez-edinogo-vystrela.html> (07.05.2014).

² Корчинський Д. Революція «от кутюр» / Дмитро Корчинський. – К. : Грот, 2004. – 154 с. – С. 22.

³ Джемаль Г. Политический Ислам. Выступление в Центре стратегических исследований при президенте Азербайджана во время проведения «круглого стола» на тему «Различные лики политического Ислама», г. Баку. 23.09.2009 / Гейдар Джемаль // Стена Зулькарнайна / Гейдар Джемаль. – М. : Социально-политическая мысль, 2010. – С. 343-354. – С. 345.

⁴ Корчинський Д. Національно-визвольна війна повинна перетворитися у Хрестовий похід / Дмитро Корчинський [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://uapress.info/uk/news/show/24513> (13.05.2014).

⁵ Джемаль Г. Новый идеализм / Гейдар Джемаль [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.youtube.com/watch?v=1qOJJj4i6wA> (20.09.2012).

⁶ Лупиніс А. Бунт має рацію (Політичний заповіт) / Анатолій Лупиніс. – Чернігів : Факел, 2004. – 284 с.

⁷ Ibid., С. 140.

⁸ Дугин А. Основы геополитики / Александр Дугин // Основы геополитики. Геополитическое будущее России. Мыслить Пространством / Александр Дугин. – М. : Арктогея-центр, 1999. – С. 9-578. – С. 77.

⁹ Шмитт К. Земля и Море: созерцание всемирной истории / Карл Шмитт // Основы геополитики. Геополитическое будущее России. Мыслить Пространством / Александр Дугин. – М. : Арктогея-центр, 1999. – С. 840-883. – С. 844.

¹⁰ Ibid., С. 860.

¹¹ Гуссерль Э. Картезианские медитации / Эдмунд Гуссерль // Избранные работы / Эдмунд Гуссерль. – М. : Территория будущего, 2005. – С. 377-442. – С. 424.

¹² Маркс К., Энгельс Ф. Манифест Коммунистической партии / Карл Маркс, Фридрих Энгельс. – М. : Издательство политической литературы, 1974. – 64 с.

¹³ Гегель Г. Система наук. Часть первая. Феноменология духа / Георг Гегель. – СПб : Наука, 2006. – 448 с.

¹⁴ Лупиніс А. Бунт має рацію (Політичний заповіт)... – С. 43.

¹⁵ Вишинський С. Філософія пограниччя: український вимір / Святослав Вишинський // Всеукраїнська студентсько-аспірантська філософсько-релігієзнавча конференція «Філософія: нове покоління». 22-24 лютого 2006 року. Тези доповідей. – К. : Національний університет «Києво-Могилянська академія», 2006. – С. 9-11. – С. 9.

¹⁶ Вишинський С. Україна трансцендентна / Святослав Вишинський // Погляд. Новини. Факти. Коментарі. – 2006, 11 липня. – № 54 (240). – С. 6.

¹⁷ Ницше Ф. Так говорил Заратустра. Книга для всех и ни для кого / Фридрих Ницше // Так говорил Заратустра. К генеалогии морали. Рождение трагедии. Воля к власти. Посмертные афоризмы / Фридрих Ницше. – Минск : Харвест, 2005. – С. 3-286. – С. 16.

¹⁸ Дугин А. Четвертая политическая теория. Россия и политические идеи XXI века / Александр Дугин. – СПб : Амфора, 2009. – 352 с.

¹⁹ Polarstern S. Metaphysica Nova / Smierc Polarstern. – Черновцы : Bes Публики, 2014. – 304 с. – С. 202.

²⁰ Шпенглер О. Закат Европы. Очерки морфологии мировой истории / Освальд Шпенглер. – М. : Айрис-пресс, 2004. – Т. 1. – 528 с.

Vyshynskiy S. AUTONOMY OF SPACE. THE UKRAINIAN REVOLUTION

The article deals with the problem of philosophic and anthropological basing of the revolutionary events in Ukraine in 2013-2014 and its connection with the process of deconstruction of postmodernity. The author defines philosophic and political vocabulary and the main ethical and metaphysical guidelines for the renewed East European civilization space. The Maidan revolution is considered as a ground for the new social compact and the new ideology, opposing both postmodernist and totalitarian philosophic legacy. The author compares two directions of liberal thought – the European and the American (frontier) – and appeals to the latter as an inherent part of Ukrainian culture, a manifestation of Dmytro Dontsov's «kozak» archetype. Frontier Eurasian mentality, reproducing itself throughout Ukrainian history is understood as a condition for the «new idealism», that anticipates the conservative-revolutionary revival of modernity in the Western world. This renaissance is not merely a theoretical one, but primarily practical – forestalling the probable turn in culture, politics and philosophy itself. Thus the series of later events in Ukraine are seen as a specific «conditon», challenging postmodern relativism and proclaiming the new heroic poetics, i.e the «rebirth of the subject» and of modernity – in its vital and voluntaristic, supra-rational shape, opposing narrow tradition of the European rationalism and postmodernist countersubjectivity altogether. The main value of this specific frontier liberalism is the principle of autonomy – spatial (social and political) and inner (the autonomy of thought), that marks combination of classic logocentric and non-classic network approaches for any type of system organisation – another analogue for the «third way» for modern times between Scylla and Charybdis of fading western liberalism and strengthening oriental conservatism of different sorts.

Key words: *new idealism, voluntarism, autonomy, synarchy, revolution.*

УДК 2-67

Віталій ДОКАШ,
Чернівецький національний університет
Імені Ю.Федьковича,
Чернівці (Україна)

Лідія ПОТАПОВА,
Буковинський державний медичний
університет,
Чернівці (Україна)
society@bsmu.edu.ua

**МІЖКОНФЕСІЙНИЙ ДІАЛОГ
ЯК ФАКТОР СТАБІЛЬНОСТІ
ТА ТОЛЕРИЗАЦІЇ СУСПІЛЬНИХ
ВІДНОСИН**

Ключевые слова: *религия, социальные функции религии, межрелигиозный диалог, толерантность, ценности, идеалы.*

Докаш Віталій, Потапова Лідія. Межконфесіональний діалог як фактор стабільності і толеризації суспільних відносин

В статті визначається суспільний характер релігії як механізму соціальної динаміки і суспільного інтегратора. Звертається увага на консолідувальну роль міжрелігійного діалогу як фактора формування толерантних відносин, забезпечення цілостності і єдності українського суспільства.

Актуальність дослідження полягає в тому, що релігія як соціальний інститут може виконувати як конструктивну (консолідувальну та інтегративну) роль, бути як механізмом консолідації членів суспільства, так і деструктивну (дезінтегрувальну) функцію, породжуючи міжкультурні, міжетнічні та міжконфесійні протиріччя і конфлікти. В залежності від того, наскільки в суспільстві гарантується свобода совісті, можливість реалізації її духовного потенціалу для забезпечення релігійних потреб та переконань населення, формуються толерантні відносини в релігійному просторі, можна вести мову й про стабільність українського соціуму. Саме тому ця проблема потребує особливої уваги, постійного моніторингу та дослідження.

Метою даної роботи виступає аналіз релігії як соціального феномену та механізмів реалізації його позитивної функціональності.

Реалізація поставленої мети передбачає виконання таких **завдань**:

1. Розкриття різноманітних форм соціальних проявів релігії як соціального інтегратора, толератора та консолідатора.
2. Визначення механізмів реалізації релігією свого духовного потенціалу.

3. Дослідження ролі міжконфесійного діалогу в толеризації стосунків і спільній реалізації соціальних проектів.

4. Розробка рекомендацій щодо більш ефективного використання можливостей церков у соціально значущій діяльності та покращенні міжконфесійних відносин.

При виконанні поставлених завдань будуть використані такі методи: аналізу історичних джерел і документів, компаративний, діалектичний, філософсько-логічний, системності; та наступні принципи: об'єктивності, толерантності й терпимості, правового забезпечення свободи совісті, позасвітоглядності та позаконфесійності.

Питання соціальної сутності релігії, її функціональності, міжконфесійних відносин знайшли своє відображення у працях таких науковців як Е.Дюркгейм, М.Вебер, Г.Спенсер, П.Бергер, І.Яблоков, В.Гараджа, А.Коллодний, Л.Филипович, Ю.Чорноморець, В.Климов, М.Бабій та інші.

Перш ніж вести мову про необхідність міжрелігійного діалогу як фактору суспільної стабільності, зауважимо, що його значимість є соціальною характеристикою, оскільки понад 70% населення декларують свою релігійність (серед жінок ця цифра складає 68%, серед чоловіків – 46%), а рівень довіри до релігії та церкви складає біля 70%¹. Таким

чином злагода і мир у релігійному просторі є гарантом і суспільної стабільності.

Релігія, як зазначав провідний соціолог Е.Дюркгейм, – це ідеологічний механізм, що забезпечує солідаризацію людей і цілісність суспільства через сакралізацію базових суспільних зв'язків². Основна соціальна функція релігії, вважав він, солідаризація групи, суспільства. Саме тому, був переконаний науковець, релігія зникнути не може, оскільки зникне потреба суспільства в регулярному підкріпленні своєї цілісності³.

Е.Дюркгейм, у свою чергу, вважав релігію соціальним інтеграційним феноменом, оскільки загальні вірування, цінності й практичні життєві орієнтації ним розглядаються як основа суспільного організму, що дозволяло останньому функціонувати у формі певної цілісності. Звідси призначення релігії, в такій же мірі як і моралі, права, полягає в тому, щоб забезпечити певну соціальну рівновагу. Тому Дюркгейм визначив для релігії дві важливих функції: консолідує, або ту, яка підтримує соціальну рівновагу, згуртованість, та стимулює, оскільки вона витворює ідеали, здатні забезпечити соціальну динаміку⁴.

Зауважимо, що ідею про те, що релігія може виступати як фактор соціальної динаміки підтримував також М.Вебер. Він був переконаний, що духовні (релігійні) цінності можуть бути великою силою, яка впливає на соціальні зміни⁵. М.Вебер вважав релігію механізмом соціальної інтеграції цінність релігії, за ним, полягає в тому, що вона здатна продукувати зміст як життєвої цінності космосу, так і соціуму (макрорівень – В.Д.), окремої людини (мікрорівень – В.Д.), які в подальшому тиражуються та відновлюються через культуру разом із ритуалами⁶. Історія свідчить, що в тих випадках, коли відтворення репертуарів поведінки людей не супроводжується імплантацією перманентно повновлених смислів, ритуал постає формальною псевдостатньою цінністю, яка стає тягарем для суспільства.

Однією із основних соціальних функцій релігії, за даними соціолога Г.Спенсера, є те, що вона служить основою управління, легітимуючи традиційні форми поведінки людей. Релігія також, вважав науковець, обґрунтовує і зміцнює національну єдність, яка частково повинна мислитись як релігійна єдність. І найголовніше, релігія, за Спенсером, підтримує принцип соціальної безперервності, який гарантує відповідну ідентичність суспільства⁷.

Робили ставку на консолідує роль релігії і представники функціональної школи в соціології (Т.Дія, Л.Шнайдета, Дж.Йінгер), які вважали, що релігія створює систему вірувань, норм і цінностей, які згуртовують членів суспільства, забезпечують його цілісність і єдність. Як і Е.Дюркгейм, функціоналісти вважали релігію найважливішим фактором, який інтегрує суспільство⁸.

Слід мати на увазі, що навіть культ, який не несе в собі соціального навантаження, у певній мірі є механізмом інтеграції людей. Адже необхідність задоволення культових потреб, як вертикального зв'язку з Абсолютом, несе в собі самій цінність, оскільки через неї соціально чи професійно роз'єднані люди (це є характерним для кризових суспільств – В.Д.) бажають подолати свою безособовість шляхом самоідентифікації доповнення своїх сутнісних сил універсальним посередником – всезагальним священним ідеалом⁹. Оскільки в суспільному продукуванні та відтворенні системи сакральних ідеалів релігії приймають участь представники всіх релігійних спільнот, то за А.Грицановим, релігія стає неподільною на окремі частини культурною цінністю.

Цей невеликий історико-компаративний екскурс хотіли б завершити узагальненням, що значимість інтегративних екуменічних тенденцій сучасного світу відзначається тим, що без миру між релігіями не може бути миру між народами. Мир же між релігіями можливий лише як результат діалогу між ними¹⁰. Це аксіоматичне твердження й стає основним посилом для подальшого дослідження нашої проблеми.

Зазначимо, що стабільності в релігійному просторі вимагає сама ситуація переорієнтації релігії з традиційних раніше вертикальних відносин „Бог–людина” на горизонтальні „Людини–людина” під впливом трансформаційних змін, які відбулися в суспільстві. З метою узгодження власної діяльності відповідно до нових суспільних та індивідуальних потреб релігія розробляє різноманітні адаптаційні моделі, які ще більше включають її в соціальний простір¹¹. Тобто мова йде про пристосування теології до нових часів. В Україні ця тенденція проявляється як утвердження та подальший розвиток релігійних співтовариств як важливих інститутів громадянського суспільства. Тому реакцією на питання щодо місця та ролі Церкви в соціумі постають різноманітні соціальні доктрини, вчення, соціальні проекти. Все більш актуальною стає легітимізуюча

функція релігії і, як результат – підвищення соціальної активності віруючих¹².

Відповідно міжнаціональний та міжконфесійний мир стають неодмінною, фундаментальною передумовою діалогу культур і релігій, як вважає П.Яроцький, вони набувають вирішального значення для мінімізації етнорелігійних конфліктів¹³. Ця мінімізація можлива, оскільки, згідно Е.Канту, релігія не просто формує громадянські засади у віруючих, але й регулює відносини як в конфесії, так і між співгромадянами. Релігія це робить, за висловом німецького філософа, адже вона постає як пізнання наших обов'язків у формі божественних приписів, але не як санкцій, а як існування законів будь-якої вільної поведінки¹⁴.

Варто звернути увагу на те, коли мова йде про соціальний характер релігії, що вона, хоч і є явищем конфесійним, але як культурний архетип (система цінностей – В.Д.) виступає водночас інтегратором зусиль етносів на окремих територіях, стає загальною ідеологією для досягнення тієї чи іншої історично визначеної мети. Релігійні ідеї, навіть маючи понадетичний характер, що характерно зокрема для християнства, все одно реалізуються в національній формі, бо ж носії релігійності з необхідністю належать до певного етносу.

Оскільки релігія в сучасному світі має надто вагоме значення, то ані політичні чи економічні, ані духовні чи культурологічні проблеми, на заувагу вітчизняного релігієзнавця А.Колодного, не можуть бути вирішені позитивно й цивілізовано без її участі¹⁵.

Нагадаємо, що навіть у міжнародних пактах зі свободи релігії акцентується увага на інтегративній та духовній функціях релігії. Так, в ст.2 рекомендації 1804 (2007) „Держава, релігія, світське суспільство і права людини” зазначається: „Організовані релігії, як такі, є невід'ємною частиною і ланкою суспільства і повинні розглядатися як інститути, створені громадянами та для громадян, які мають право на свободу релігії, а також як організації, що є складовою громадянського суспільства зі всім своїм потенціалом, що дозволяє служити орієнтиром в етичних і громадянських питаннях і виконують певну роль в масштабах всієї нації, незалежно чи то релігійна чи світська частина”¹⁶.

Як зазначає протестантський богослов М.Черенков, „Церква і суспільство – відкриті соціальні системи, складні організації й живі організми, сполучені посудини” він тим

самим ставить питання про їх нероздільність та взаємообумовлену діяльність.

Симптоматичним є те, що релігія сьогодні не стала приватною справою окремої людини. Вона, за Д.Дойчландером, виявляє достатню вітальність на політичній і громадській сцені, в мобілізації великих людських спільнот, збереженні старих та наданні нових ідентичностей етнічним спільнотам. Релігія в постмодерному суспільстві все більше повертається до публічного життя. Свою публічну роль вона виконує переважно через церкву, виходячи із її соціальної природи, яка визначається як суттєвий аспект її людської природи. У цьому випадку під церквою розуміється самоідентифікація громадян, об'єднаних спільними інтересами, метою, діями. Церква, таким чином, постає як суспільний інститут, що вступає у взаємодію з іншими суспільними інституціями, включаючи державу як інтегральну суспільну інституцію, об'єднуючу всі інші суспільні інститути¹⁷.

Слід мати на увазі, що в умовах незалежності України, розбудови демократичних підвалин українського суспільства як ніколи важливою є необхідність об'єднаних зусиль всіх соціальних інститутів. Враховуючи, що релігія як історичний архетип інтеграційного характеру та соціокультурний феномен завжди виконувала свою консолідуючу роль, включаючись в соціально-перебудовчі процеси через втілення таких своїх функцій як інтегруюча, легітимізуюча, регулятивна, комунікативна, культуро-творча, важливо використати цей її потенціал¹⁸.

Церква, як механізм реалізації соціальних функцій релігії, може успішно виконувати свою суспільну роль в першу чергу тому, що рівень довіри до неї найвищий серед соціальних інститутів. Сьогодні церкві та релігійним організаціям довіряє 65,9% громадян (Верховній Раді лише 9,2%, судам та правовій системі лише 14,1%). Щоправда, свою важливу соціальну місію церква може виконувати лише в тому випадку, коли церковність не буде асоціюватись лише з окремою конфесією чи релігійною організацією, а в першу чергу буде означати соціально-духовне утворення, об'єднання громадян, які бажають блага своїй країні і хочуть бачити її багатою, сильною та консолідованою.

Тому навіть при різновекторності дій церков, їх есхатологічних 17амо іде завданням суспільства постає формування механізмів співпраці релігійних співтовариств, різно-

манітних форм діалогових комунікацій, що в кінцевому результаті приведе до об'єднання зусиль в реалізації соціальних проєктів.

На жаль, конфесійна заангажованість, претензії на абсолютну істину та можливість спасіння лише в рамках окремого віросповідання, відсутність толерантності у взаєминах, породжує конфліктність в релігійному просторі, а відповідно й постає суспільним дестабілізуючим фактором.

Як вважає дослідник цієї проблеми В.Климов, факторами міжконфесійних протиріч і конфліктів, що унеможливають діалог, є наступні чинники:

- перманентна релігійно-церковна диференціація суспільства та прагнення релігійних співтовариств переглянути існуючі досі статуси, вирішити (новим переглядом) у вигідному для себе режимі проблеми реституції церковної власності;

- ускладнення міжправославних та православно-греко-католицьких відносин з привнесенням сюди неорелігійного фактору;

- порушення принципу рівного ставлення владних структур до церков і релігійних організацій та підміна правових важелів розв'язання релігійних проблем політичними;

- ранжування церков та релігійних організацій за принципом „історичності”, „традиційності”, „українськості”, „російськості”;

- складність імплантації загальноєвропейських регулятивних норм у релігійній сфері в систему правового поля України¹⁹.

Факторами, що заважають міжконфесійному діалогу, його сподіваній конструктивності можна вважати:

- політизацію релігійної сфери, що протиставляє конфесії;

- некоректне втручання державно-політичних, у тому числі й іноземних, чинників у релігійно-церковні процеси в Україні, що призводить до посилення міжконфесійної напруги, яка переходить у соціальну;

- бажання окремих церков стати першими, найближчими до влади, їх неготовність до конструктивного діалогу (бажання зрозуміти аргументи);

- обтяженість позицій ряду конфесій тягарем взаємної недовіри та упередженостей; приховано конкурентні відносини між конфесіями у боротьбі за сфери впливу²⁰.

Як свідчать дослідження, в умовах демократизації всіх сфер суспільного життя зроблено чимало для мінімізації факторів

конфліктності чи того, що гальмує чи робить мало результативним міжконфесійний діалог.

По-перше, це поступове створення атмосфери толерантності, релігійної свободи, нормального сприйняття інорелігійності та процесів інкультурації.

По-друге, потужним фактором нарощування взаємної довіри між конфесіями, їх відкритості стала дезактуалізація такої вагомої причини міжконфесійної напруги як існування спірних культових споруд та майна. Повернення майна, будівництво нових храмів звужують базу для конфліктності, розширюють підстави для застосування діалогових, переговорних форм співробітництва конфесійних структур.

Для прикладу, тільки в 2008 р. Релігійним організаціям передано у власність (користування) 195 культових та пристосованих під молитовні приміщень. За допомогою органів місцевої виконавчої влади, органів місцевого самоврядування впродовж 1992–2008 рр. Збудовано 5421 культову споруду із яких 251 (4,6%) у 2008 р.²¹.

По-третє, більшій відкритості конфесій до діалогу сприяє активізація їх звернень до правових шляхів вирішення конфліктних ситуацій; позитивні зміни у об'єктивності розгляду спірних питань судами різних інстанцій²².

Однією із форм конфесійного діалогу, що толеризує відносини в релігійному просторі, а затак і в соціумі є реалізація деномінаціями соціальних проєктів, що поєднує їх зусилля та вводить конструктивізм у взаємини. Тому сьогодні, і це є тенденцією в релігійному середовищі, широку реалізацію отримує соціальне служіння церков в його різноманітних формах. Виконуючи одне із положень Соборного Послання про те, що „віра без добрих діл – мертва” (Як. 2:26), релігійні організації в контексті своїх соціальних доктрин розробляють соціальні проєкти, які, з одного боку, передбачають конкретні заходи по розбудові суспільства та його духовному оздоровленню, з іншого – вимагають об'єднання зусиль релігійних співтовариств на їх реалізацію²³. Тим самим ми спостерігаємо в житті церков так звану двовекторність. З одного боку – есхатологічна перспектива, з іншого, включення в соціальний простір.

Ставлячи в центр своєї діяльності пропаганду неминучого другого приходу Христа (Мк. 9:1; 13:30; Рим. 13:11–12). Церква Адвентистів Сьомого Дня (АСД), наприклад, разом з тим велике значення надає реалізації

в суспільстві таких функцій як легітимізує, благодійницька та філантропічна. Своє бачення соціального служіння співтовариство сформулювало в „Основах соціального вчення Церкви християн Адвентистів Сьомого Дня в Україні” (затверджено Виконавчим Комітетом Євро-Азійського відділення Церкви АСД 28 жовтня 2002р.)²⁴.

Для реалізації положень своєї соціальної доктрини Церква АСД, в контексті „Основ”, розробила низку соціального значущого характеру. Це – допомога самотнім жінкам та самотнім матерям, програми для молоді зі зміцнення здоров'я й підвищення самооцінки: „Зупинися і поміркуй”, „Дихай вільно”, „Покоління Next обирає”. Ці програми формують у молоді несприйняття наркотиків, алкоголю, тютюну, ранніх статевих зв'язків. Характерно, що співробітництво з суспільством в „Основах” вважається наріжним у діяльності Церкви²⁵. Це обґрунтовується тезою, що оскільки благополуччя особи залежить від загального добробуту, вона повинна бути зацікавленою у його створенні. Тому християни-адвентисти дотримуються новозавітного припису – завжди вірно служити суспільству, незалежно від свого соціального статусу та використовувати свої дари й таланти для блага суспільства й народу, а не задля власних інтересів²⁶.

Як підкреслюється в „Основах”, Церква дивиться в майбутнє українського суспільства за справжнім християнським оптимізмом²⁷.

Своїм завданням адвентистське співтовариство вважає роботу з покращення духовно-морального стану суспільства. Для цього Церква співпрацює з системою пенітенціарних закладів через Асоціацію служіння засудженим (бесіди на духовно-моральні теми, концерти духовної музики, профілактика та подолання шкідливих звичок)²⁸.

Взявши на озброєння природоохоронний принцип „Міркуй глобально, дій локально”, Церква АСД заохочує участь своїх членів у справі охорони навколишнього середовища. Вона готова всіляко сприяти миру та злагоді в суспільстві, висуваючи для цього чотири принципи його захисту: діалог, справедливість, прощення, примирення. Співтовариство згідно своїй концепції відносин з іншими релігійними організаціями закликає усі віросповідання і конфесії навчитися співпрацювати одне з одним, уникаючи конфесійних упереджень, релігійної нетерпимості²⁹.

Зрозуміло, що включаючись в реалізацію соціальних проектів, Церква АСД формує два вектори відносин – із суспільними інституціями та з іншими релігійними співтовариствами, що створює діалогову комунікацію.

У подібних соціальних проектах, які носять діалогову форму та є фактором суспільної стабілізації, приймає участь Союз Церков Християн Віри Євангельської П'ятидесятників України (Союз ХВС). Отримуючи сотні тисяч вантажів гуманітарної допомоги від церков і благодійних християнських організацій з Німеччини, Фінляндії, Швеції, Норвегії, Бельгії, Данії, Великобританії, Канади, США, Союз ХВС через помісні церкви розподіляє цю допомогу між малозабезпеченими сім'ями і потребуючими, лікарнями й установами охорони здоров'я, будинками ветеранів війни й праці, дитячими садками, дитячими будинками. Церквами також організуються безкоштовні обіди для потребуючих. Це також оздоровлення багато тисяч дітей із Чорнобильської зони за допомогою міжцерковних контактів з одновітцями із західних країн. Щоліта громадами Союзу створюються дитячі табори для оздоровлення на території всієї України для дітей із малозабезпечених сімей або з дитячих будинків. Це також діяльність 9-ти реабілітаційних центрів для повернення до нормального життя в суспільстві наркоманів і алкозалежних (Київ, Нововолинськ, Слов'янськ, Донецьк, Луганськ, Дніпропетровськ, Львів, Миколаїв); 9 спеціалізованих центрів для сиріт і безпритульних дітей (Київ, Івано-Франківськ, Львів, Тернопіль). Церкви Союзу ХВС працюють на постійній основі в 40 в'язницях³⁰.

Заходи по боротьбі зі злочинністю, наркоманією, алкоголізмом, дитячою безпритульністю, реабілітаційну роботу серед засуджених проводить також Об'єднана Церква ХВС³¹.

Певний досвід соціальної роботи має організація Свідків Єгови, яка всі роки радянської влади знаходилася у підпіллі. До прикладу, філії Свідків Єгови у смт. Брюховичі та Львові ведуть листування із 160 виправними закладами України. Там же вони займаються так званою „терапією” для швидкої реабілітації в'язнів. Сюди ж можна віднести роботу з групами ризику (хворими на СНІД, алко- та наркозалежними).

В такому ж контексті до вирішення соціальних проблем та розбудови суспільства підходить і лютеранська церква, в соціальній доктрині якої йде мова про пошану до уряду,

держави та добросовісне громадянство. Лютерани готові співпрацювати як з державою, так і з іншими конфесіями.

Можливість діалогових форм співпраці релігійних організацій, що є фактором соціальної стабільності, відзначають вітчизняні науковці, вважаючи, що толерантність відносин є рисою характеру українських віруючих. Як вважає релігієзнавець А. Колодний, українська плюральна поліконфесійність виникла тому, що повага до інших релігій на українських теренах приваблювала послідовників інших релігій, співжиття яких і породжувало різні форми діалогової співпраці³².

Як не дивно, при існуючій поліконфесійності (120 релігійних напрямків) ми можемо говорити про досить високий рівень толерантності в суспільстві. Дані опитувань свідчать, що 75% громадян впевнені, що слід поважати всі релігії, як і відповідно 77% релігійних осіб погоджуються з необхідністю релігійної терпимості. Відображає цю характерну рису українців і те, що 60,3% опитаних громадян зауважують про те, що всі релігійні течії повинні мати рівні права (таких серед віруючих 63% та 49% серед не віруючих).

Чому ж при декларованій толерантності в релігійному середовищі існує напруга? Як її подолати?

По-перше, окрім названих вище причин, як ми думаємо, фактором формування протиріч є поліконфесійність країни, хоча й це можна вважати демократичним завоюванням. Релігійна мережа України сьогодні представлена 35184 релігійними організаціями 120 напрямків. Зрозуміло, що при такій кількості різнопланових віросповідань спільну мову знайти непросто.

По-друге, це різне співвідношення громад та вірних, що призводить до певної монополії в релігійному просторі чи ареалі та до претензій на єдино істинність, право на особливе місце в історії країни та сучасному суспільстві. Якщо УПЦ має 12082 організації, УПЦ КП – 4415, УАПЦ – 1234, УГКЦ – 3765, протестанти – 8,5 тис. організацій, а римо-католики – 1049, мусульмани – 1182 то кожна з них формує свій статус та роль у суспільстві за кількісним показником³³.

По-третє, лобювання окремих церков в певних регіонах з огляду на їх історичну роль.

По-четверте, правовий нігілізм, який дозволяє порушувати законодавство, що регулює міжконфесійні відносини (невиконання закону про реституцію церковного майна, відмова виділяти землю під храм чи

реєструвати громаду, клерикалізація освітньої системи тощо).

Всі ці питання вимагають чіткого усвідомлення того, як формувати толерантність міжконфесійних відносин, створити рівні умови для розвитку всіх релігійних напрямків та спрямувати творчий потенціал Церкви в соціальне русло.

Для користі справи суспільству потрібна скоординованість дій як державних, так і релігійних інституцій. Цю місію могли б виконувати Ради церков на всіх рівнях виконавчої влади, діяльність яких поки що носить декларативний та формальний характер. Посередником між церквою та суспільством могли б виступати науковці та громадські організації, залучаючи релігійні організації до співпраці. Цей напрямок роботи поки що є малоефективним. Окрім наукових конференцій, єдиних Днів релігійної свободи, Днів молитви в асортименті заходів за останні роки нічого нового не введено.

Суспільні трансформації вимагають пошуку і нових форм співпраці як суспільства, так і релігійних організацій, зміни конфігурації державно-церковних відносин.

Наведене вище дозволяє зробити такі висновки та внести певні пропозиції:

1. Аналіз історичного досвіду свідчить, що релігія та її репрезентант – Церква завжди були соціальним інтегратором, механізмом консолідації та толеризації суспільства, проголошуючи систему цінностей, етичних настанов та регламентаторів.

2. Релігія як соціальний інститут через систему своїх соціальних функцій активно включається в перебудові процеси та формування позитивного психологічного клімату в країні за рахунок просвітницької діяльності та різноманітних моделей соціального служіння.

3. Соціальна стабільність в суспільстві можлива лише при діалозі суспільства, держави та церкви, стабільності в релігійному середовищі, а тому Церкву та конфесійні співтовариства доцільно активно включати в різноманітні форми діалогової комунікації.

4. Активізація соціально значущої діяльності релігійних співтовариств, забезпечення їх функціонування як гаранта суспільної єдності та інтегратора, можливе лише тоді, коли між державою та церквою будуть встановлені паритетні партнерські взаємовідносини.

ЛІТЕРАТУРА:

- ¹ Релігійна мережа України. Таблиця змін з даними на 31 грудня 2010 року // Релігійна панорама: інформаційно-аналітичний журнал. – №2, 2010.
- ² Религия // : Энциклопедия (сост. и общ. ред. А.А.Грицанов, Г.В.Синило). – Мн.: Книжный дом, 2007. – С. 722.
- ³ Там само, С. 721.
- ⁴ Гападжа В. И. Социология религии. – М., 1996. – С. 28.
- ⁵ Щекин Г. В. Социальная философия истории (теория социального развития). – К., 1996. – С. 29-34.
- ⁶ Религия // Религия: Энциклопедия (сост. И общ. ред. А.А.Грицанов, Г.В.Синило). – Мн.: Книжный дом, 2007. – С. 733.
- ⁷ Там само, С. 771.
- ⁸ Щёкин Г.В. Социальная философия истории (теория социального развития). – К. : МауП, 1996. - С. 771.
- ⁹ Религия // : Энциклопедия (сост. и общ. ред. А.А.Грицанов, Г.В.Синило). – Мн.: Книжный дом, 2007. – С. 723.
- ¹⁰ Там само, С. 723.
- ¹¹ Релігія в контексті соціокультурних трансформацій України. Колективна монографія. Відповід. Ред. Д. філос. Н. Л.Филипович. – К., 2009. –С. 8-9.
- ¹² Там само, С. 10-11.
- ¹³ Там само, С. 96.
- ¹⁴ Социология. Энциклопедия / Сост. А.А.Грицанов и др. – М-н., 2003. – С. 850.
- ¹⁵ Релігія в контексті соціокультурних трансформацій України. Колективна монографія. Відповід. Ред. Д. філос. Н. Л.Филипович. – К., 2009. – С. 175-176.
- ¹⁶ Там само, С. 154.
- ¹⁷ Дойчландер М. Деніел. Світський уряд. Боже інше Царство. – Горлиця: Лютеранська спадщина, 2009. – С. 1-2.
- ¹⁸ Українське релігієзнавство. – К., 2007. – №44. – С. 39-41.
- ¹⁹ Релігія в контексті соціокультурних трансформацій України. Колективна монографія. Відповід. Ред. Д. філос. Н. Л.Филипович. – К., 2009. – С. 27.
- ²⁰ Там само, С. 209.
- ²¹ Релігійна мережа України. Таблиця змін з даними на 31 грудня 2010 року // Релігійна панорама: інформаційно-аналітичний журнал. – №2, 2009. – С. 49.
- ²² Релігія в контексті соціокультурних трансформацій України. Колективна монографія. Відповід. Ред. Д. філос. Н. Л.Филипович. – К., 2009. – С. 276-277.
- ²³ Українське релігієзнавство. – К., 2007. – №44. – С. 254.
- ²⁴ Історія релігій в Україні: у 10-ти т. // Редколегія: А.Колодний (голова) та ін. Пізній протестантизм в Україні. Т.6. (п'ятидесятники, адвентисти, свідки Єгови) // За ред. П.Яроцького. – Київ–Дрогобич: Коло, 2007. – С. 385.
- ²⁵ Там само, С. 388.
- ²⁶ Там само, С. 391-392.
- ²⁷ Там само, С. 392.
- ²⁸ Там само, С. 395-396.
- ²⁹ Там само, С. 407-409.
- ³⁰ Там само, С. 245.
- ³¹ Там само, С. 245.
- ³² Українське релігієзнавство. – К., 2007. – №44.- С. 305-309.
- ³³ Релігійна мережа України. Таблиця змін з даними на 31 грудня 2010 року // Релігійна панорама: інформаційно-аналітичний журнал. – №2, 2010. – С. 4.

Dokash Vitaly, Potapova Lidija. INTER-FAITH DIALOGUE AS A FACTOR OF STABILITY AND TOLERANCE PUBLIC RELATIONS

In this article the social character of religion as a mechanism of social dynamics and social integrator is defined. The attention is paid to the consolidating role of interreligious dialogue as a factor in the formation of tolerant relations, in the providing of the integrity and unity of Ukrainian society.

Religion as a social institution can perform both constructive (consolidating and integrative) functions. It can be a mechanism for the consolidation of society as also destructive (disintegration) item of social life, creating a cross-cultural, inter-ethnic and inter-confessional contradictions and conflicts. Depending on the guaranty freedom of conscience in our society, is realised the feasibility of its spiritual potential for religious needs and beliefs of the population. It is formed the tolerant religious relations in space of Ukrainian social stability. That is why this

problem needs special attention, constant monitoring and research.

Therefore it is necessary to analyze religion as a social phenomenon and the mechanisms for implementing its positive function. Investigation of the function of interfaith dialogue in tolerant relations and the realization of the common social projects actualizes that any religion can act as a factor of social dynamic idea supported by M. Veber. The importance of integrative ecumenical tendencies of the modern world is not possible without peace among different religions that's why among different peoples. It is possible as a result of dialogue between them.

Unfortunately, confessional engagement claims to absolute truth and the possibility of salvation only in a separate religion, lack of tolerance in relations, creates conflict in a religious space, and therefore raises public destabilization. This negative trend has no global implementation and is temporary as the social ordering in our society must be placed. Religion as a social institution through its social functions actively involved in restructuring processes and creating a positive psychological climate in the country thanks to its educational activities and different models of social service. Social stability in society is possible only when society is in dialogue, of the society, the state and the church, religious stability in the environment, and therefore the Church and religious community, it is advisable to involve actively the various forms of interactive communication. Social stability in society is possible only when society is in dialogue within its the society, the state and the church together with.

УДК 246.6 : 291.4

Іван ОСТАЩУК,
Буковинський державний медичний
університет,
Чернівці (Україна)

СЕМІОТИЧНИЙ АНАЛІЗ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕЛІГІЙНОСТІ

Ключевые слова: семиотический анализ, народная религиозность, символ, украинская культура, язычество, христианство.

Осташук Иван. Семиотический анализ украинской народной религиозности.

Исследовано при помощи семиотического научного метода отдельные примеры украинской народной религиозности как важной части религиозной картины мира и общего мегатекста национальной культуры. Проанализировано импликация синтеза языческого и христианского символизма в украинской народной религиозности. Представлено символическую семантику в летописании, церковной деревянной архитектуре и фольклоре в общей структуре национальной народной религиозности.

У структурі релігії сфера народної релігійності займає особливе місце не тільки через свій найбільший діапазон поширення, але і через ті унікальні форми прояву, котрі виражають, окрім репрезентації тієї або іншої релігії, ще й своєрідний синтез ментальності, культури того або іншого народу з релігійною картиною світу. Народна релігійність пронизує практично всі рівні культурного мегасвіту певного народу – літературу, архітектуру, побут, фольклор, образотворче мистецтво тощо.

Актуальність семіотичного дослідження народної релігійності українського народу полягає не тільки в методологічній новизні чи прирощенні релігієзнавчого й культурологічного знання, але й у практичній актуалізації розуміння змісту глибинних пластів української культури.

Відомі вітчизняні науковці досліджували проблеми символу й символіки на матеріалі українського фольклору: М. Костомаров («Історичне значення південноруської народної творчості», 1906), О. Потебня («Про деякі символи у слов'янській народній поезії», 1860; «Із записок з теорії словесності: Поезія і проза. Тропи і фігури. Мислення поетичне та міфічне», 1905), М. Сумцов («Хліб в обрядах і піснях», 1885), В. Данилов («Символіка птахів та рослин в українських народних замовляннях», 1907)¹. Але в українській релігієзнавчій та культурологічній науці окремо символізм народної релігійності не вивчався.

Метою репрезентованої статті є семіотичний аналіз окремих прикладів української народної релігійності.

Передусім слід окреслити поняття «народної релігійності», яке означає прості форми передачі релігійного одкровення й неускладнені вияви особистісного переживання зустрічі з надприродним. На нашу думку, не варто локалізувати народну побожність лише сільською місцевістю, адже її прояви (скажімо, паломництво або культ пошанування померлих) можуть стосуватися й людей інтелектуальної сфери. Серед рис народної релігійності відзначимо такі: простота форми вияву, повторюваність окремих елементів (наприклад, молитвах на вервечці), ритмічність (як-от, хресні ходи та релігійно-церковні процесії), відсутність глибокого інтелектуального осмислення релігійного змісту. Таке розрізнення народної релігійності з іншими її проявами, більш актуалізовано інтелектуальними, в жодному випадку не містить якогось їх аксіологічного зіставлення (коли окремі могли б бути визнані кращими, високими, а інші – гіршими, примітивними), адже прилучення людини до сасгит складно раціонально верифікувати з погляду як філософії релігії, так і теології.

Символізм є настільки важливим фактором конституювання духовної картини світу, що він простежується протягом усіх культурно-історичних епох нашої історії. Звичайно, виділяються відповідні особливості стосовно діапазону референційних векторів і

комунікаційних стратегій конкретної доби. Прийняття християнства знаменувало принесення із собою на Русь нового – візантійського – типу культури, котрий на той час уже був цілком сформованим та завершеним, представляючи собою яскравий синтез близькосхідної й давньогрецької традицій.

Візантійський культурно-релігійний код зіткнувся в Київській Русі з місцевою парадигмою культури, що неминуче вилилося у певні конфліктні ситуації, що, на жаль, практично не репрезентовано у нашій літературі. М. Грушевський тлумачить це так: «В писаній літературі ми не чуємо сього голосу (антихристиянського, язичницького – І. О.); вона зоставалася весь час в руках представників офіційної, високої церкви, виключно або наскільки переважно, що єретичні голоси до нас не дійшли чи, принаймні, досі не викриті в наших письменських запасах»².

Пропонуючи своє розуміння причин двовір'я в Україні (русько-українську модель християнської віри), І. Огієнко писав, що матеріальна і духовна культура Русі продовжувала залишатися основою подальших культурних процесів, передусім у середовищі народних мас: «Стародавня віра давала нашим предкам усю реальну філософію всього біжучого життя, навіть її поезію, усе повне розуміння – хоч і неправдиве з нового погляду, – життя й довколишніх явищ природи; ця народна філософія вироблялася довгими віками, увійшла у плоть і кров наших предків, а тому легко й відразу забути не могла»³.

Прикладом народно-релігійного язичницького символізму може слугувати літописна розповідь про християнську святу княгиню Ольгу, коли розповідається про її помсту древлянам за смерть чоловіка князя Ігоря.

У помстах послам Коростеня (закопування живцем і спалення) домінуючими образами-символами є земля, вода і вогонь. У східнослов'янському культі Сонця (вогню) та води обидві енергетичні субстанції уявлялися як очисні сили, що сприяли оздоровленню людини, звільненню її від злих впливів. У міфологічній символіці скандинавів вода та вогонь – засіб покарання, інструмент помсти. У запрошенні древлян у мивницю було аж два символічних натяки на смерть. Перша алюзія прихована у скандинавській символіці води: образ «мертвої води» сформувався у свідомості морян, оскільки морська вода – непридатна для вживання; крім того, саме в морській безодні господарює чудовисько Йормунганд – змії, котрий умертвлює от-

рутою, яку виригує зі свої пащі, або ж затягує у морські води. Якщо у міфології багатьох народів вода символізує начало начал, то у скандинавській – кінець. Тут виразна відмінність від християнського акватичного символізму, де очищувальна семантика води виводиться з її деструктивної сили: по смерті настає нове народження.

Другий натяк на розправу над древлянськими послами містить у собі символіка вогню. У германо-скандинавській міфології бог грому і бурі Тор (син Одіна та Йорд) володіє символічним атрибутом – блискавицею (горючим каменем), який карає «чужих» і захищає «своїх» (подібне чинить Ольга). Древляни не були знайомі з германо-скандинавським пантеоном, у них не було страху перед богами, що асоціювалися з вогнем: Сварог (бог небесного світла), сварожичі – земні вогні, Чур і Пек (покровителі домашнього вогнища). У третій помсті Ольга завуальовує свій задум на основі символу меду. Вдаючи намір оплакати могилу свого чоловіка, княгиня велить древлянам зготувати «медів много». Коли древляни упились, «отроки» Ольги посікли їх на смерть⁴. У цьому фрагменті представлено заключний етап поховального обряду, котрий має назву тризна. Однак тризна, котра зображена у «Повісті минулих літ», не має нічого спільного зі звичаями місцевих етносів. Тут простежується варязька традиція, котра була близькою Ользі через її варязьке походження. Ритуал прощання з покійником не обмежувався лише оплакуванням та насипанням кургану. Далі відбувалося жертвопринесення, де роль жриці виконувала сама княгиня, а підручними були – «отроки». Наказ приготувати меду символічно вказував не на тризну-поминки, а на ритуальну смерть, що була своєрідною алюзією на міфічні колізії скандинавського бога Одіна, що також вважався покровителем жертвоприношень і розпорядником ритуальної смерті. Цей бог сам себе приносить в жертву, коли, пронизаний списом, дев'ять днів висить на світовому дереві, після чого втамовує спрагу священним медом із рук діда (згідно тексту «Старшої Едди»)»⁵.

Мед східні слов'яни здавна ритуально використовували. У ритуальному пошануванні померлих мед міг використовуватися як пожертва (треба). Згідно археологічних даних, у похованнях давніх язичників, зокрема древлян, зустрічається глиняний посуд, який, правдоподібно, містив у собі ритуальну їжу та напої. Якщо древляни і

використовували медовий напій на поминках, то самі його не вживали, залишаючи мертвим, котрі перейшли жити в інший світ. У міфологічних язичницьких уявленнях мед – символ живильної рідини, семантично споріднений із образом крові; його вживання символізує життя, відгородження від смерті. Для варягів, очевидно, мед був символом умертвіння («впитися до смерті») або ілюзорного перенесення в інший світ⁶. Як бачимо, цей фрагмент літописного нарративу наскрізь пронизаний народно-релігійним символізмом, як давньослов'янським, так і скандинавським.

Український мегасвіт культури включає в себе одним із найважливіших сегментів християнську релігію, зокрема її символічний аспект у мовно-комунікаційній площині народної релігійності. Християнський символізм на певних структурних рівнях можна зіставити із символікою неоязичницьких вірувань. Правда, між ними існує низка концептуальних відмінностей, незважаючи на імпліцитно-формальну подібність. Для прикладу порівняємо символіку хреста в неоязичницькому і християнському розумінні та інтерпретуванні.

У неоязичницьких віруваннях та культурах хрест виступає передусім солярним символом. Він – символ життя, неба і вічності. Правильний (рівносторонній) хрест символізує принцип поєднання та взаємодії двох начал: жіночого (горизонтальна лінія) та чоловічого (вертикальна лінія). Стосовно косо-го хреста, котрий у християнській традиції іменується андріївським, то апологети відродження язичництва вважають його вираженням м'якого творчого начала, на відміну від прямого хреста, що уособлює чоловіче агресивне творче ядро. Косий хрест символізував у давньослов'янських віруваннях земний вогонь, могутню очищальну стихію, дія якої приводила до відмирання старого й відродження його у новій іпостасі. Прямий хрест може слугувати також примітивною моделлю світового дерева, де вертикальна риска – власне світове дерево, а горизонтальна – світ Яві. Відповідно, хрест зі зміщеною вгору горизонтальною межею позначає собою розташування світу Праві на світовому дереві, а донизу – світу Наві. У т. зв. Нордичній традиції основним є кельтський хрест, що виступає одним із символів ірландського католицького християнства. В неоязичницькому середовищі він по-іншому називається колокриж, що, як вважається, наочно демон-

струє схожість хреста зі свастикою та всю умовність їхнього розділення. Ще іншими найменуваннями цього символу є «хрест воїна», «хрест Вотана» (Одіна). Серед цих неоязичницьких хрестів особливе місце займає дванадцятикінечний символ – хрест із прекладиною на кожному промені або ж свастика з продовженими вправо (або ж вліво – якщо мова йде про деструктивний символ) променями. Призначення цього хреста – захист від зовнішніх впливів. Деякі дослідники вбачають у цьому символі знак Рода. Його інакше називають «шоломом жаху», котрий був поширений ще в глибокій давнині, про свідчать археологічні докази: багато амулетів із «шоломом жаху» було знайдено на території скіфів, мордві; у середні віки ним прикрашали помешкання, дерев'яні вироби, і навіть церковне начиння. Найсильнішим символом серед «шоломів жаху» є т. зв. Егіс'яльм (скандинавська назва), або хрест непереможності⁷.

Символ хреста у неоязичницькій релігії пов'язаний також із його власною кореляцією – образом вогню, представленим зазвичай чотирьохчастинними свастикоподібними знаками, проте, це не зовсім свастика, адже вогонь нікуди не крутиться, промені, а, швидше, навіть язики полум'я розташовуються інакше, ніж у свастиках. Вони інтерпретуються не тільки як орієнтація діяльності людини в потрібному напрямі, але й як надання їй необхідної сили. Іншим аспектом тут виступає розкриття. Обидва моменти взаємопов'язані і з них складається руна плодороддя та спадкоємності.

Прихильники неоязичництва стверджують, що частина ведичної культури слов'ян-індоевропейців перейшла в пізніші обряди та символи християнства. Зокрема, праві та ліві свастики, розділені прямим хрестом, для послідовників відродження язичницьких вірувань виступають «знаками реінкарнації душі» та «символами першого і другого пришествя Христа на землю»⁸.

Спроби довести механічно-некритичне сприйняття християнством символу хреста із язичницької релігії твердять, що ще в дохристиянську епоху розп'яття тлумачилося як «переможний смисл жертвної висоти людського Духа в ім'я очищення від вад або набуття устоїв світобудови», «символ перемоги духа над смертною плоттю»⁹.

На нашу думку, тут мова йде не так про пряме запозичення певних «мандрівних» символів та знаків, як про синхронний збіг

форми, що аж ніяк не передбачає якогось другосортного використання образності попередніх культових систем.

Найдавнішими були символи-обереги, пов'язані зі стихіями, котрим поклонялися слов'яни: символи землі, води, вогню. Їх закликали і до них зивали як до особливих охоронців. Символи землі – засіяне поле (ромб, розділений на чотири частини з крапочками всередині кожної), знак плодоріддя (свастика). Символ води – хляби небесні (хвилясті лінії). Символ вогню – косий хрест (земний вогонь), громовий знак (шести-та восьмипроменева зірка). Окрім цього, язичницька символіка включає зображення сонця, веселки, підкови тощо¹⁰.

Давньослов'янські уявлення про простір, структуру Всесвіту відображені у фольклорі, зокрема в староукраїнських космогонічних колядках, апокрифічних легендах про створення світу тощо. І. Огієнко наводить як приклад одну давню лемківську космогонічну колядку:

«Коли не було знащада світа,
Тогда не було Неба ні землі,
Ано лем було синее море,
А серед моря зелений явір.
На явороньку три голубоньки,
Три голубоньки радоньку радять,
Радоньку радять, як світ сновати:
То спустімося на дно моря,
Та дістанемо дрібного піску, –
Дрібний пісочок посіємо ми,
Та нам ся стане чорна земляця.
Та дістанемо золотий камінь, –
Золотий камінь посіємо ми,
Та нам ся стане ясне Небонько,
Ясне Небонько, світле соненько,
Світле соненько, ясен місячик,
Ясен місячик, ясна зірниця,
Ясна зірниця, дрібні зірнички»¹¹

У наведеній колядці виразно віддзеркалено просторову картину язичницького світогляду, що включає протиставлення Неба, Землі і моря (верхнього, середнього і нижнього світу), а єдальною ланкою між ними виступає символ світового дерева та образи птахів. Попри певну подібність та аналогію до сюжету про створення світу в Книзі Буття, тут, безперечно, чіткіші алюзії поганського образу світу, а не біблійного, хоч і виконання колядок пов'язане з подією і святом Різдва Христового.

Проаналізуємо особливості давньогерманського структурування просторових координат світу в зіставленні до наведеного фрагменту давньоукраїнської обрядової поезії.

Таке компаративістичне дослідження необхідне, за словами І. Довбні, тому, що «винятково важливим здається підкреслити тотожність вертикального структурування всесвітнього простору в давньослов'янських і давньогерманських фольклорно-міфологічних уявленнях, які виступають «ідеологічним контекстом» для виникнення і функціонування лексем на позначення простору та його частин»¹². У нашій роботі лінгвістичний рівень увиразнює релігійно-філософську загальну структуру та сприяє повноті й цілісності семантики сакральної символіки.

Давньогерманська картина світу володіла такими ж міфологічними просторовими уявленнями, як і в інших народів архаїчного періоду: Всесвіт приймався як множинний, структурований на окремі світи, кожен із яких мав власні межі.

В еддичних міфах простір «зображується» як окремий його фрагмент, конкретний «шматок», наприклад: поле бою, на котрому боги повинні воювати зі своїми ворогами, житло тощо. Тобто простір перерваний. Місцевості не орієнтуються до цілого світу і навіть до таких його частин, як небо і земля. Давньоісландське слово heimr (саме так воно використовується в «Старшій» і «Молодшій Едді») у своєму корені містить значення «житло» (етимологічно воно спільнокореневе із англійським home «дім», «житло», німецьким Heim «дім»). Слово heimr часто зустрічається і в множині: тут світи означають певні конкретні «шматки» простору.

Коли ж розповідається про місцезнаходження чогось, то воно завжди виявляється або серединою світу, або його околицею. За словами М.Стебліна-Каменського, «простір в еддичних міфах не тільки не безкінечний і не неперервний, але і не одноманітний. Тому локалізація чогось в середині або на околиці світу – це водночас і якісна, тобто емоційно-оціночна характеристика. У загальних рисах вона зводиться до того, що все блага перебуває в середині світу, а все зле – на його околиці»¹³.

У центрі світу знаходиться Мідгард (букв. «середній двір»), тобто місце проживання людей. Тут же росте ясень Ігдрасіль, оскільки його гілки простягаються над усім світом та від нього залежить благополуччя всього світу, адже в ньому головне святилище богів. Відповідно, в середині світу – і місце проживання людей, і обитель богів, і священне дерево. Тому, за діалектикою міфу (котра не узгоджується із евклідовим вченням про простір), три середини світу знахо-

дяться в одному місці, адже центр світу – це місцезнаходження всього благого.

На відміну від середини світу, його околиця – це місцезнаходження всього злого, страшного, ворожого людям: з одного боку, це море, що опоясує землю та де плаває жакхливий змії Йормунганд, що кусає власний хвіст, а з іншого, – це Йотунхейм, де живуть велетні.

Ця околиця розташована на сході (в едичних міфах місцезнаходження всього злого і ворожого буває або на сході, або на півночі). Згідно міфів, дорога в Хель, обитель мертвих, йде вниз і на північ. Досі по-ісландськи відправити «на північ і вниз» (погдиг og підиг) означає «йди до дідька».

Прийнято вважати, що прообраз Мідгарда, тобто людського житла, розташованого в середині світу та оточеного іншими ворожими просторами, – це садиба землероба, оточена неосвоєними землями, дрімучими лісами тощо. Як бачимо, облаштування світу в скандинавських міфах уявлялося за аналогією до людського суспільства.

Існувало також уявлення про світ як житло, розташоване навколо великого дерева, або храм зі священним стовпом у середині. Ясень Ігдрасіль розкинув свої гілки над світом та окреслює його кордони, тому він – дерево межі. Верхівка цього світового дерева впирається в небо, а коріння йде глибоко в землю, один корінь – у Хель, інший – у царство великанів, а третій – чи то в царство людей, чи то богів. Біля підніжжя дерева знаходиться джерело чи то богині долі Урд, чи то наймудрішого з велетнів Міміра. На дереві сидить орел, а між його очима – яструб, по дереву бігає білка, олень гризе гілки дерева, а коріння гризуть змії¹⁴.

На основі подвійної опозиції «центр-периферія», «суходіл-вода» Мідгард протиставлений світовому океану, що вороже оточує землю. Додаткова опозиція «центр-периферія» простежується у відношенні Мідгарда або Асгарда з царством смерті Хель, що локалізоване на півночі. На основі опозицій «центр-периферія» та «захід-схід» Мідгард протиставлений країні велетнів Йотунхейм, що розташована на краю землі, в дикій і скелястій місцевості. Інколи вказується, що володіння велетнів знаходяться на півночі, мабуть, у результаті стійкої демонічності цієї частини світу в скандинавській та багатьох інших євразійських міфологіях. Варто відзначити, що демонізація півдня має місце виключно в межах скандинавської есхатології –

як місце проживання вогняного велетня Сурта.

Основу «вертикальної» космічної моделі становить світове дерево – ясень Ігдрасіль, що об'єднує небо і землю, землю та підземний світ, формуючи таким чином трихотомічне вертикальне ділення всесвіту шляхом дворазового протиставлення «верху» і «низу». Цей поділ підкреслений зооморфними символічними образами на різних рівнях: орел – на верхівці, змії гризе коріння, олені поїдають листя на середньому рівні.

Є. Мелетинський узагальнює коротко описану вертикальну модель у співвідношенні з горизонтальною, між якими є ряд трансформованих медіаторів: «Основним шарніром, що скріплює дві моделі, є ототожнення «півночі», а також сходу з «низом» (місцезнаходження царства мертвих та загалом хтонічних демонічних сил). Водна стихія у горизонтальній моделі (море) фігурує в основному з негативним знаком, а у вертикальній – з позитивним (джерела)»¹⁵.

Як бачимо, однією з найважливіших відмінностей між язичницьким та християнським символізмом є розуміння їхнього прагматичного навантаження та референційних кореляцій: у першій групі можна стверджувати виразний акцент на утилітарно-магічному призначенні, а в другій – ієрофанічна й теофанічна складова єднання антропологічного із сакральним із чітким сугестивним фактором впливу на зміцнення віри через вплив на пізнавально-інтелектуальну й емоційно-образну сфери.

У нашому національному мегасвіті культури християнські символи стали досить поширеними в народному мистецтві та побутовій культурі. Скажімо, зображення якихось мистецьких фантастичних хрестів на гуцульських і покутських мисках, кахлях, скринях; традиція в'язати після закінчення жнив хрести-баби на Київщині¹⁶; прикрашання хрестиками воріт чи хвірток на Західній Україні; звичай чинити знак хреста перед тим, як починати розрізати чи ламати хліб тощо.

Український національний код християнської символіки вирізняється тим, що йому властиве досить інтимно-безпосереднє сприйняття релігійної семантики, на відміну від вишуканого академічного офіціозу чи містичного ореолу католицької традиції, утилітарно-світського протестантського сприйняття. Вважаємо, що тут справа не стільки із континуальною спадкоємністю від попе-

редніх цивілізацій, що мали місце на українських землях, а що такий феномен інтимно-творчого сприйняття християнських символів, зокрема хреста, передусім детерміновано ментально-психологічними особливостями українців.

Оригінальність символічного світовідчуття простежується і в українській сакральній церковній архітектурі. Наприклад, найхарактернішою особливістю, що вирізняє дерев'яні храмові споруди українців з-поміж інших етносів є перекриття не пласкою стелею, а верхом – вежоподібним зрубом значної висоти. У ньому чергувалися за висотою чотири-, шести або восьмигранні призми у формі зрізаних пірамід, кожна з котрих завершувала нижню призму і слугувала основою для горішньої, меншої. Ця конструкція отримала назву «залом». Це уможливило спорудження багатоярусних верхів значної висоти – до 37 метрів. Такий принцип дозволив синхронізувати відповідність внутрішнього простору та зовнішньої форми: немає головних і другорядних фасадів, будівля розрахована на оглядання зусібіч. До речі, цим українська дерев'яна сакральна архітектура вирізняється від взірців дерев'яних храмів наших найближчих сусідів. Скажімо, польські дерев'яні костели відтворюють у дереві канонічні взірці мурованих католицьких готичних храмів. Загалом відомий лише в українському дерев'яному зодчестві та є оригінальним конструктивно-художнім винаходом нашого народу. Завдяки цьому приміщення українських храмів увінчано високою вежею, внутрішній простір котрої має вертикальну спрямованість¹⁷. У цьому вбачається виразна символічно-комунікативна семантика піднесеності, зорієнтованості до неба, до ідеального світу божественного. В українській етносимволіці просторово-семантична опозиція верх/низ – одна з головних у народних уявленнях про світ: позитивний (добрий) верх – поганий (негативний) низ; небесний світ – рай (царство небесне), підземний (той) світ – пекло; пор.: вознестися на небо (царство небесне), провалитися крізь землю – піти до пекла¹⁸. Зрозуміло, що в церковній архітектурі зверталася значна увага цим символічним конотаціям.

Символізмом був наділений і вхід до храму, його конструктивно-художнє вирішення. У кожному храмі намагалися зробити троє дверей – символ Пресвятої Трійці. В українських дерев'яних сакральних спорудах двері ніколи не робили просторими, вели-

кими (у римо-католицьких святинях, навпаки, вхід саме просторий і часто багато художньо декорований), бо вони повинні були символізувати тісні врата спасіння. Одвірки завше прикрашали різьбленням задля підкреслення значення цих дверей як переходу від світу звичайного у світ сакральний. Водночас, усередині українського дерев'яного храму ця тіснота зникала і переходила від однієї структурної частини до іншої (наприклад, із бабинця до нави) часто вирішувалися у вигляді широких і вигадливих арок-вирізів, що не повторюються в інших народів.

Перед головними, західними дверима церкви часто добудовували ганок, дещо піднятий над рівнем землі, що мало теж символічне пояснення: образ духовного піднесення при наближенні до сакрального, позначеного божественною присутністю простором. Загалом, підвишень у дерев'яних українських храмах три: ганок – це перше підвищення, соля перед іконостасом – друге, а престол – третє. Це символічно відповідає трьом ступеням духовного шляху людини до Господа: перше – начало духовного життя; друге – боротьба проти гріховності, що триває протягом усього земного життя; третє – вічне блаженство у небесному царстві¹⁹.

Широким спектром конотаційних вузлів наділена і традиційна у християнському мегатексті символіка світла, представлена в дерев'яному сакральному зодчестві. Невеликі вузькі вікна вмотивовані не якимись утилітарними намірами чи непрофесіоналізмом майстрів, а прагненням символічно виразити православне уявлення про земне життя, занурене у напівтемряву (а сама так є у храмі) невідання й гріха. Окрім того, ця напівтемрява символізувала покров, котрим оточені всі божественні таємниці. Символічне навантаження вікон зумовлювало також їхню кількість та розташування. Переважно у північній та південній частинах нави намагалися зробити по три й по два вікна, що означало несотворене Троїчне світло та світло Христа у двох Його природах – божественній та людській. Отож, світло в храмі передусім мало символічно-духовне значення, а не практично-утилітарне. Зовнішнє природне освітлення допускалося всередину будівлі вельми обмежено і мало символізувати образ нематеріального світла (подібно до переломленого кольоровим склом вітражів у католицьких святинях). Тому світільники або свічі запалюються в храмах і під час

денних богослужінь²⁰. Світло символізує віру, котра має розганяти темряву й вказувати правдиву дорогу життя. В українських народних піснях світло – символ радості; звідси «освітити» означає «звеселити»: «Ой зіронька зійшла, усе поле та й освітила, – Дівчина вийшла, козака звеселила»²¹ [там само, с. 529].

Український християнський сакральний символізм є оригінальним синтезом форми і змісту традиційної символіки, запозиченої з інших культурних парадигм, зокрема біблійної, візантійської, західноєвропейської, та давньослов'янської (із впливами міфологічного скандинавського символізму), що відображається в мистецько-художній формі української народної релігійності. Український сакральний-символічний код народної релігійності комплексно відображає автентичну ментальність та світогляд нашого народу.

ЛІТЕРАТУРА

- ¹ Літературознавча енциклопедія : У двох томах. / Авт.-укл. Ю.І. Ковалів. – К. : ВЦ «Академія», 2007. – (Енциклопедія ерудита). – Т. 2, С. 296
- ² Грушевський М. С. Історія української літератури: В 6 т. 9 кн. Т. 2. / Упоряд. В.В. Яременко; Приміт. С. К. Росовецького. – К. : Либідь, 1993. – С. 23.
- ³ Лларіон, митрополит (Огієнко І.І.). Дохристиянські вірування українського народу / митр. Лларіон (І.І.Огієнко). – К. : "Обереги", 1992. – С. 313.
- ⁴ Ипатьевская летопись (Полное собрание русских летописей. Том второй). – 2-е изд. – М. : Языки русской культуры, 2001. – С. 46.
- ⁵ Мифы народов мира. Энциклопедия: В 2 т. – М. : НИ «Большая Российская энциклопедия», 1998. Т. 1. – С. 241–243.
- ⁶ Білоус П. Літературна медієвістика. Вибрані студії : У 3-х томах. – Т. 1 : Зародження української літератури : Монографія / П. Білоус. – Житомир, 2011. – С. 207–211.
- ⁷ Берегова О. Символи славян / О. Берегова. – СПб. : «Издательство «ДИЛЯ», 2008. – С. 43–45.
- ⁸ Плахотнюк В.Н. Символика релігій и культів. Большая энциклопедия символов и знаков / В.Н. Плахотнюк. – М. : РИПОЛ классик, 2009. – С. 665.
- ⁹ Вказ. праця, с. 668
- ¹⁰ Языческая символика. Обереги – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://slawianie.narod.ru/str/vera/jazycz06.html>
- ¹¹ Лларіон, митрополит (Огієнко І. І.). Дохристиянські вірування українського народу. – К. : "Обереги", 1992. – С. 36–37.
- ¹² Довбня І. Індоевропейські витоки мовних позначень категорії простору / І. Довбня // Київська старовина. – 2009. – № 5–6 (339–340). – С. 162.

¹³ Стеблин-Каменский М.И. Миф. Пространство и время в эддических мифах / М. И. Стеблин-Каменский [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://svr-lit.niv.ru/svr-lit/steblyn-kamenskij-mif/prostranstvo-i-vremya.htm>

¹⁴ Стеблин-Каменский М.И. Культура Исландии. Миф / М.И. Стеблин-Каменский – [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://svr-lit.niv.ru/svr-lit/steblyn-kultura-islandii/mif.htm>

¹⁵ Вказ. праця.

¹⁶ Мойсеєнко В.С. Хрест із півмісяцем – вічні символи. Ілюстрована історія символів України / В.С. Мойсеєнко. – К. : «ОРАНТА», «Майстерня книги», 2006. – С. 31.

¹⁷ Вечерський В. Українські дерев'яні храми / В. Вечерський. – К. : Наш час, 2007. – С. 30–31.

¹⁸ Жайворонок В.В. Знаки української етнокультури : Словник-довідник / В.В. Жайворонок. – К. : Довіра, 2006. – С. 77.

¹⁹ Вказ. праця, с. 45–48.

²⁰ Вказ. праця, с. 45–48.

²¹ Вказ. праця, с. 529.

Ostashchuk Ivan. SEMIOTIC ANALYSIS OF UKRAINIAN FOLK RELIGIOSITY.

The semiotic study of popular religiosity Ukrainian people is not only a methodological novelty, but also in the understanding the content of actualization deep layers of Ukrainian culture. The concept of folk religiosity means simple transfer form of religious revelation and uncomplicated expressions of personal experiences with the supernatural meeting. Among the main features of popular religiosity are: simple forms of display, the frequency of individual elements, no deep intellectual understanding of religious content. Sacral symbolism is so important factor in the constitution of the spiritual world view, that it observed throughout all cultural epochs of our history. The Byzantine cultural and religious code after the adoption of Christianity in Kievan Rus was faced with local pagan paradigm of culture. An example of the people's pagan religious symbolism is the chronicle the story of the Christian saint Princess Olga, when describes the it Drevliansy revenge for the death of her husband Prince Igor. Colorful and unique features has symbolism in Ukrainian folklore, church architecture in the general structure of Ukrainian folk religiosity.

Key words: *semiotic analysis, folk religion, symbol, the Ukrainian culture, Paganism, Christianity.*

УДК 111.1+[159.942:17]

Ігор РУСНАК

Чернівецький національний університет ім.

Ю. Федьковича

Чернівці (Україна)

i.rusnak@chnu.edu.ua

ДО ПРОБЛЕМИ ЛЮБОВІ КРИЗЬ

ПРИЗМУ ТВОРЧОСТІ

ХОСЕ ОРТЕГИ-І-ГАССЕТА

Ключевые слова: *любовь, человек, метафизика, Ортега, Платон, психология, философия.*

Руснак И. К. вопросу о проблеме любви сквозь призму творчества Хосе Ортеги-и-Гассета.

В статье рассмотрены взгляды испанского философа и публициста Хосе Ортеги-и-Гассета на проблему любви. Показано, что вся система его философии является целостной и структурированной, несмотря на то, что мыслитель переживал естественную эволюцию своих взглядов. Проблема любви, несмотря на, казалось бы, индивидуальный характер, у Ортеги представлена как проблема сверхиндивидуальная как в метафизическом (платонизм), так и в социальном (теория масс) планах. Кроме того, указаны возможные пути дальнейшего исследования его творчества в контексте сближения философии и психологии.

У статті ми обмежимося дослідженням поняття любові лише в межах європейської традиції, невід'ємною частиною якої був іспанський мислитель Хосе Ортега-і-Гассет, адже поняття любові у східній філософії – докорінно відрізняється від європейського її розуміння. Містика, що наповнює її східний варіант, протистоїть етиці, естетиці та навіть *ratio* у її варіанті західному.

Актуальність дослідження зумовлена аксіологічною кризою в сучасному українському суспільстві. Осягнення того, що таке любов – у найширшому світоглядному розумінні – допоможе подолати тотальну відчуженість індивідів, що панує нині. Окрім того надзвичайно цікавим є дослідження поглядів Ортеги на перетині антропології, психології, етики, соціальної філософії у плані інтегративних процесів філософії та наук, що опосередковано досліджують цю проблему.

Метою статті є дослідження проблеми любові кризь призму раціовіталізму в межах європейського дискурсу в контексті поглядів Хосе Ортеги-і-Гассета. Важливим, на нашу думку, є, також, актуалізація окремих питань, задля спроби їх розв'язання у подальших розвідках.

Проблема любові, як одна із найбільш фундаментальних проблем світової культури, кристалізуючись ще у творчості досократиків (Ферекід, Піфагор, Емпедокл), бентежила їх не менше ніж проблеми онтологічні. Понад те –

вона, без сумнівів, належала до онтологічних проблем, оскільки розглядалась філософами в якості «світової життєвої сили». Зважаючи на синкретизм всіх ранніх філософських систем у Європі, це поняття було тісно вплетене в їх структуру. Античним мислителям знадобилось всього два століття, щоб побудувати завершену (метафізичну) систему – філософію любові. Однак в подальшому осмислення цього поняття, зі зрозумілих історичних і культурних причин, призупинилось. Святий Августин, Тома Аквінський, Рене Декарт – хоч і порушували пошуки відповідей, однак, із певним культурним зміщенням, відштовхуючись від актуальних питань своєї епохи. Тому такі дослідження хоч і залишаються цінними, однак їх аж ніяк не можна вважати повними і завершеними. Навіть у ХХ столітті можна назвати лише кілька імен, що переймалися цією проблематикою. Сам Ортега дуже лаконічно прокоментував ситуацію, що склалась: «В наш час не було жодної видатної спроби систематизації почуттів. І лише нещодавні праці Пфендера і Шелера гідно продовжують тему. Проте, наш духовний світ ускладнюється, а емоційні переживання стають гострішими»¹. Цікавим видається акцент, поставлений Ортегою, на проблемі складності нашого внутрішнього, емоційно-психічного світу. Саме такий підхід актуалізує його теорію любові, оскільки вона постає перед нами не як метафізична

теорія старого зразка класичної епохи, а як прогресивна спроба виявити ті елементи мозаїки, що в силу розвитку науки минулого не могли бути виявлені. Варто згадати пізніх сучасників Ортеги – Еріха Фромма², Мішеля Фуко³, Ролана Барта⁴, які також переймалися цією проблемою у своїй творчості. Завершуючи історичну розвідку, можна констатувати, що на початку ХХ століття постало три основні напрями дослідження проблеми любові: філософська антропологія (М. Шелер), психоаналіз (К.Г. Юнг, Е. Фромм), російська релігійна філософія (М. Бердяєв, В. Розанов).

Ἔρως, φιλῶ, ἀγάπη, στωρῆ – ось та спадщина, яку залишили нам греки. Використання чотирьох різних термінів свідчить не про неекономічність мислення античних мислителів, а про потребу чіткого розмежування взаємин людини із об'єктами різного роду, що викликають почуття любові. Сама наявність таких різних понять свідчить про якісну відмінність і неможливість редукції взаємин між людиною (суб'єктом), її «відцентрованим поривом»⁵ і об'єктом любові.

Сучасник Ортеги, австрійський філософ Отто Вейнінгер, у своїй праці «Стать і характер»⁶ наполягав: «Великою помилкою було вважати, що сексуальність і еротика, статевий потяг і любов – речі за своєю суттю цілком тотожні, що остання є лише оправою, лише витонченою, прихованою формою першого, хоч і в цьому клялись всі медики, хоч такий погляд був притаманний таким людям як Кант і Шопенгауер»⁷. Ми залишимо осторонь критику австрійцем німців і ті аргументи, що він використовував, однак, очевидно, що головна думка – неможливість редукції любові лише до статевої сфери є неспростовною. Підтримує цю думку і сам Ортега – «Крім того, ми звузили би тему, якщо б редукували її до розгляду любові, яку відчують одне до одного чоловіки і жінки. Ця тема є набагато ширшою... Не лише чоловік любить жінку, а і жінка чоловіка; ми любимо також мистецтво і науку, мати любить свою дитину, а віруючий – Бога»⁸. Еріх Фромм у праці «Мистецтво любові» також постулює розлогу градацію її видів – любов між батьками і дітьми, братська любов, материнська, еротична, любов до себе, любов до Бога.

Попри складність самого питання у площині суб'єкт-об'єкт варто виокремити також трактування поняття любові у темпоральному зрізі. *Класичній традиції* розуміння любові (умовно її можна обмежити іменами Сократа та Платона з одного боку та неоромантизмом,

що живився ідеями «філософії життя» – з іншого) притаманний перфекціонізм, намагання побудувати ідеальну картину, метафізичний, догматичний підхід де невідповідність встановленим критеріям виштовхувало той чи інший феномен за межі загального поняття – любов. Однак, у своїх концептах, ця традиція була надзвичайно різноманітною: нерівність (Платон), рівність (Аристотель), нівеляція суб'єкта (християнство), еротизм (М. Монтень), містицизм (М. Фічіно, Дж. Бруно). *Сучасній (не-класичній) традиції*, що представлена іменами Р. Барта, М. Фуко, Е. Фромма, Е. Гідденса – притаманна комунікативна модель, яка відмовляється від зіставлення феномену з ідеалом, оскільки відмовляє ідеалу в онтологічному статусі. Останніх любов цікавить не як досконалість чи абстрактний феномен, а як вид зв'язку, форма спілкування, що притаманна реальному життю. Складність психологічного життя та здатність його описати відкриває людині нові способи розв'язання поставленої проблеми.

Коротка преамбула наразі дає можливість окреслити подальший вектор нашого дослідження. Зокрема варто з'ясувати до якої традиції розуміння любові належить концепція Ортеги. Чи сумісний його підхід із більш пізніми дослідженнями та, що найбільш важливо, яким чином провести демаркацію поняття любові у сфері філософії та психології і психоаналізу.

Хоч Ортезі і був притаманний романтичний стиль філософування, однак він вплинув лише на його мову та стиль, що додало шарму його творам, але сам механізм формування та формулювання думки був цілком ясним, раціональним за своєю суттю. У цьому плані Хосе Ортега-і-Гассет цілком належав до нової генерації європейських мислителів.

Послідовний аналіз його твору⁹ дасть змогу відповісти на поставлені питання, крім того доречним є зіставлення його поглядів із підлодом Фромма та його сучасників.

Очевидною відмінністю у поглядах Ортеги і Фромма є спосіб постановки проблеми. Якщо Фромм, як зазначалось вище, цілком у дусі свого часу, намагається побудувати теорію любові у антропологічному ключі – «будь яка теорія любові повинна починатись з теорії людини...». Ортега, у свою чергу, відмовляється говорити про «любівні історії»¹⁰, розв'язуючи аналогічне питання. Спроба окреслити проблемне поле любові Ортегою більше нагадує підходи у дусі класичної традиції. У «Дегуманізації мистецтва»¹¹ мислитель про-

пагує ідею деперсоніфікованого сприйняття дійсності, пропонує елімінувати переживання суб'єкта із творчого процесу, що також свідчить про його приналежність до традиції модерну. Ортега, як справжній філософ, намагається показати, що існує певна [метафізична] сила – любов, яку «наш душевний світ – примітивний чи витончений... здатен лише осягати і втілювати в різних формах»¹².

Проте критика Томи Аквінського, Данта, Спінози, Стендаля та інших вказує не лише на спробу дати якісно нове визначення поняття любові, але й на неприйняття вже усталених підходів у методологічному ключі. Тобто у теоретичній площині ідеї Ортеги мають класичні традиції, однак методологічно філософ відривається від усталених поглядів і наближається до більш молодих своїх сучасників – антропологів, психологів та психоаналітиків.

Ортега у «Етюдах про любов» яскраво порівнює образи Стендаля та Шатобріана, а також їх концепти любові. «Стендаль не відчув взаємності жодної жінки. І це не повинно особливо дивувати. Такою є доля багатьох чоловіків. Хоч часто, приховуючи гіркоту невдач, за велике кохання люди схильні приймати прісну жіночу відданість та покірність, результат багатьох зусиль [з боку чоловіка]»¹³. На прикладі життя Стендаля Ортега хоче показати, що теорія «кристалізації» – нежиттєздатна. Суб'єкт вибудовує навколо себе цілий ілюзорний світ, де наділяє людину, в яку закоханий, властивостями, яких насправді немає. Подібно до того, як гілка, закинута в соляні копальні Зальцбурга поступово обростає кристалами солі, утворюючи химерний, привабливий об'єкт, так і наш розум приписує об'єкту неіснуючі властивості, що мають місце лише в нашій уяві. Рано чи пізно цей уявний світ руйнується, а разом з ним перестає бути цікавим і об'єкт, що спричинив таке штучне захоплення. Фактично Ортега звинувачує Стендаля у надмірному психологізмі, у тому, що його внутрішній світ цілковито поглинає зовнішній об'єкт, не надаючи йому свободи у найширшому її розумінні. Якщо уявити, що любов – це баланс, то у випадку Стендаля він порушений у бік суб'єкта. Сила, що ним керує є відцентровою, направленою у бік ілюзорного об'єкта, у бік міражу, який зникає саме у той момент, коли, здавалось би, уже можна його торкнутись.

Інша справа – Шатобріан, для якого любов – це певна іманентність, те, що завжди супроводжує індивіда. Приклад маркізи де Кюстін – яскравий приклад любові якісно іншого роду. «Цей різновид любові, при якій людина раз і

назавжди розчиняється в іншій, Стендалю був невідомий. Тому він був переконаний, що любов завжди з часом холодне, хоч насправді все відбувається навпаки.. Справжня любов, народжена в сокровенних людських глибинах, напевно, не може померти. Вона назавжди залишається в чутливій душі»¹⁴.

Порівняння підходів Стендаля і Шатобріана, наведений Ортегою, дає підстави робити перші обережні висновки – іспанський мислитель, критикуючи ілюзорність «кристалізації», привертає нашу увагу до підходу у дусі платонізму – де любов – це прагнення суб'єкта до досконалості, що втілена в іншій людині¹⁵. Варто відзначити, що схожий підхід пропонує представник російської релігійної філософії – В.Соловйов¹⁶. Зауважмо, що під досконалістю, як показує історичний досвід, не варто розуміти зовнішній вигляд чи, навіть, риси характеру. Некрасивий, невисокий, сутулий, дратівливий Шатобріан – яскравий цьому доказ. Тому, фактично, дослідникам доводиться розгадувати ще одну загадку – якщо ні тілесність, ні характер (стійкі індивідуальні якості особистості) не є складовими цієї досконалості, однак вони мало не вичерпують індивідуальність як таку – то де ж криється той елемент, який викликає почуття? У більш економному вигляді це питання можна сформулювати так: що таке досконалість-для-іншого?

Такі сміливі питання можна прочитати між рядків у етюдах Ортеги. Та, разом з тим, філософ прекрасно розуміє, що їх розв'язання у площині одиничних фактів – справа марна. «Кожна конкретна річ – сума безмежної множини відношень. Діючи дискурсивно, науки встановлюють ці відношення одне за одним; тому, щоб встановити їх усі, наукам потрібна вічність. Такою є трагедія науки: працювати на результат, який ніколи не буде досягнуто»¹⁷. Ортега лише хоче сказати, що у розв'язанні будь-якого більш менш загального питання справді ефективним буде підхід за яким необхідно охопити це загальне одразу і у повному обсязі. Лише так можна буде розірвати герменевтичне коло, поступово звужуючи обсяги категорій, що цікавлять, чи, використовуючи Аристотелівську термінологію, – дивують дослідника. Адже лише філософ здатен дивуватись речам, на перший погляд очевидним.

В подальшому Ортега, продовжуючи роздуми у дусі платонізму, цілковито елімінує досліджуваний об'єкт із фізичного світу чи щонайменше – світу соціального. Розмови філософа про любов – спроба перейти у «деякий прихований від очей вимір». Таким чином іспанський мислитель цілковито переносить

нас у площину Платонової термінології де краса та досконалість – синоніми. Ортега так інтерпретує розуміння Платоном любові – «це прагнення суб'єкта поєднатись з іншою людиною, якій, на думку цього суб'єкта, притаманна досконалість певного роду»¹⁸. Надалі ми отримуємо відповідь на питання, поставлене вище – Ортега не стверджує, що досконалість повинна бути абсолютною і цим його підхід кардинально відрізняється від спроби Платона розв'язати поставлену проблему. «Досконалість у людському уявленні – це не абсолютно ideale, а те, що відзначається особливими рисами, воно вивисується, переважає все, що знаходиться навколо нього [щонайменше в очах однієї, конкретної людини]»¹⁹.

Розбіжності у поглядах між Ортегою і Платоном більш гостро відчуваються у праці «Естетика в трамваї»²⁰, де іспанський філософ піддає критиці естетичний ідеал у платонізмі.

Отримавши певні результати Ортега, як справжній філософ, що прагне до глибини, а не дивиться вшир, не зупиняється на досягнутому – ставить цілком правомірне питання – оскільки ми прагнемо близькості з людиною, яка володіє досконалими рисами – «що ж таке близькість?». У пошуках відповіді на це питання мислитель звертається до Шелера, коняретизуючи розмежування «інстинкту» і «пристрасті». Якщо любовний інстинкт – безособовий, йому не важливий об'єкт, на який він направлений, то пристрасть – вибаглива, здатна існувати лише тоді, коли існує об'єкт, який володіє досконалими рисами. «Закохана людина відчуває потребу розчинити свою особистість в особистості іншої людини і, навпаки, увібрати в свою особистість особистість коханої людини. Загадкове прагнення! В той час, як в інших життєвих ситуаціях для нас немає нічого більш неприйняттого, ніж вторгнення іншого в наше індивідуальне буття, вірада любові якраз у тому, щоб відчути себе в метафізичному смислі здатним всотати як губка чужу особистість такою мірою, щоб лише в єдності... віднайти задоволення»²¹. Відчуття любові це відчуття нестачі, недосконалості, однак яку можна усунути завдяки іншій людині. Плодом такої любові є дитина – «і не батько, і не мати, а їх персоніфікована єдність, яка стала фізичною і духовною реальністю. Наївний Платон мав рацію: любов – це вічна пристрасть породжувати себе в прекрасному»²².

Цікавою є паралель, яку віднаходимо у представника франкфуртської школи – психоаналітика – Еріха Фромма – любов – це коли «...дві людини відчувають повноту свого

існування, [лише] в єдності...кожен віднаходить себе, а не втрачає»²³. Проте дослідження паралелей у творчості цих двох європейських мислителів – справа окремої розвідки, ми обмежимося простою констатацією її наявності. Крім того надзвичайно актуальним у плані дослідження питання зближення філософії та психології у світлі психоаналітично-гносеологічного дискурсу є творчість Мішеля Фуко²⁴.

Підсумовуючи сказане варто відзначити органічну єдність творів іспанського мислителя Хосе Ортеги-і-Гассета. Попри досить незвичний стиль «концентричних кіл», Ортезі вдалося вибудувати більш-менш струнку систему навколо свого основного твору²⁵. Особистість – центральна фігура творчості Ортеги і ідеали, що проростають із її «несвідомих» глибин диктують любовний вибір. Таким чином – оскільки кожне покоління у хронологічному аспекті і, понад те, кожен окремих його кластер – у аспекті культурному, керується у своєму виборі набором актуальних культурних констант – можна говорити, що такий вибір є вибором усередненої людини – маси.

В подальших розвідках необхідним вважаємо більш глибокий компаративний аналіз творчості Еріха Фромма та Хосе Ортеги-і-Гассета, а також виявлення психологічної складової у творчості останнього, що дозволить актуалізувати проблему зближення філософії та психології.

References:

¹ Ортега-и-Гассет Х. Этюды о любви / Хосе Ортега-и-Гассет // Эстетика. Философия культуры / [ред. Зись А.Я., Долгов К.М., Михайлов А.В. и др; вступительная статья Фридендер Г.М.]. – Москва. : Искусство, 1991. – С. 350-432

² Фромм Э. Искусство любить / Эрих Фромм / [пер. Л.Трубицына, А.Яхро, Л.Соловейчик]. – М. : Педагогика, 1990. – [електронний ресурс]. – режим доступу: <http://www.psylib.org.ua/books/fromm03/index.htm>

³ Фуко М. История безумия в классическую эпоху / Мишель Фуко. – Санкт-Петербург, 1997. – 576 с. – (Книга света)

⁴ Барт Р. Фрагменты речи влюбленного / Ролан Барт. – [пер. с фр. В.Лапицкого; ред. и вступ. статья С.Зенкина]. – М. : Ad Marginem, 1999. – 432 с.

⁵ Ортега-и-Гассет Х. Этюды о любви... – С. 358

⁶ Вейнингерь О. Поль и характеръ. Принципіальное изслѣдование / Отто Вейнингерь. – М. : «Сфинксъ», 1909. – 431с.

⁷ Ibid., С. 222

⁸ Ортега-и-Гассет Х. Этюды о любви... – С.350-351

⁹ Ibid., С. 350-432

¹⁰ Ibid., С. 350

¹¹ Ортега-и-Гассет Х. Дегуманізація мистецтва / Хосе Ортега-и-Гассет // Всесвіт. – 1992. – № 3-4. – С. 144-146.

¹² Ортега-и-Гассет Х. Этюды о любви... – С.371

¹³ Ibid., С. 365

¹⁴ Ibid., С. 366

¹⁵ Ibid., С. 43

¹⁶ Соловьев В. Смысл любви / Владимир Соловьев. – [электронный ресурс]. – режим доступа:

<http://www.magister.msk.ru/library/philos/solovyov/solovyv21.htm>

¹⁷ Ортега-и-Гассет Х. Адам в Раю / Хосе Ортега-и-Гассет // Эстетика. Философия культуры / [ред. Зись А.Я., Долгов К.М., Михайлов А.В. и др; вступительная статья Фридендер Г.М.]. – Москва. : Искусство, 1991. – С. 71

¹⁸ Ортега-и-Гассет Х. Этюды о любви... – С.369

¹⁹ Ibid.

²⁰ Ортега-и-Гассет Х. Эстетика в трамвае / Хосе Ортега-и-Гассет // Эстетика. Философия культуры / [ред. Зись А.Я., Долгов К.М., Михайлов А.В. и др; вступительная статья Фридендер Г.М.]. – Москва. : Искусство, 1991. – С. 155-163

²¹ Ортега-и-Гассет Х. Этюды о любви... – С.370-371

²² Ibid., С. 371

²³ Фромм Э. Искусство любить...

²⁴ Фуко М. История безумия в классическую эпоху... – 576 с.

²⁵ Ортега-и-Гассет Х. Бунт мас / Хосе Ортега-и-Гассет // Эстетика. Философия культуры / [ред. Зись А.Я., Долгов К.М., Михайлов А.В. и др; вступительная статья Фридендер Г.М.]. – Москва. : Искусство, 1991. – С. 309-350

Rusnak Ihor. THE PROBLEM OF LOVE THROUGH THE PRISM OF JOSE ORTEGA Y GASSET'S CREATIVITY.

The article reviews the views of the Spanish philosopher and publicist Jose Ortega y Gasset on the issue of love. It is shown that the whole system of his philosophy is coherent and structured, despite the fact that the philosopher experienced natural evolution of his convictions. The problem of love despite seemingly individual character, appears to Ortega as beyond individual problem as in the metaphysical (Platonism) and social (theory of mass) plans. The author also gives possible ways to further research of his work in the light of the convergence of philosophy and psychology.

Spanish philosopher Jose Ortega y Gasset is primarily known for his work «The Rebellion of the Masses» (1930), in which he made a cultural and sociological analysis of European society. However, the range of his philosophical views is much wider. In his first philosophical work - «Meditations on Quixote» (1914), philosopher proposes definition of human which is closely intertwined ideas of rationalism, vitalism, and social component. In «The Dehumanization of Art and Ideas about the Novel» (1925) Ortega performs deep analysis and discusses the prospects of European art, which gives reason to speak about the potentials methodology in solving topical issues of art given by philosopher. However in the «Studies about Love» (1926) philosopher appears to the reader not only a connoisseur of the history of philosophy and culture and above all as a psychologist and moralist. In this work we can clearly see the accents which will then be highlighted in "The Rebellion of the Masses" which indicates that his philosophical system on program work of philosopher matured long time ago. This in turn opens the opportunity to study his work in a somewhat unusual perspective - not as a philosopher-journalist, who is concerned with issues of social-political national and European scale ("Old and New Politics" (1914), "Invertebrate Spain" (1921)), and as a psychologist whose ideas correlate with the work of his later contemporaries.

Keywords: *love, human, metaphysics, Ortega, Plato, psychology, philosophy.*

ПСИХОЛОГІЯ

УДК 159.929:616.12-008.331.1:616.61-002.3

Богдан БОЖУК,
Національний медичний університет
ім. О.О. Богомольця,
Київ (Україна),
Маркіян СТЕПАНЧЕНКО,
Буковинський державний медичний
університет,
Чернівці (Україна),
Наталія ШПАЧЕНКО,
Київська міська клінічна лікарня №17,
Київ (Україна).

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ КОПІНГ-ПОВЕДІНКИ У ХВОРИХ НА НЕФРОГЕННУ ГІПЕРТЕНЗІЮ, АСОЦІЙОВАНУ ІЗ ХРОНІЧНИМ ПІЄЛОНЕФРИТОМ

Ключевые слова: *копинг-стратегии, копинг-поведение, уровень жизни, тревожность, психологическая коррекция*

Божук Б., Степанченко М., Шпаченко Н.
Особенности формирования копинг-поведения у больных на нефрогенную гипертензию, ассоциированную с хроническим пиелонефритом

Представлено данные об особенностях возникновения различных копинг-стратегий и форм преодолевающего поведения у пациентов с нефрогенной гипертензией в условиях стационарного лечения. Уточнено и конкретизировано содержание понятия копинг-стратегий и копинг-поведения пациентов соматического профиля. На основе проведенного исследования проведено объёмный комплексный анализ с целью определения мишеней для дальнейших психокоррекционных мероприятий в работе с пациентами, страдающими от нефрогенной гипертензии в период их стационарного лечения.

Життя сучасної людини в зв'язку з урбанізацією, політизацією суспільства, технологічним прогресом вимагає від особистості мобілізації її внутрішніх ресурсів. Це призводить до постійного перенапруження і розвитку дистресу, так як людина постійно відчуває на собі тиск зі сторони оточення¹. Від особистісних особливостей людини залежить сприймання нею негативної сторони описаних чинників, що призводить до розвитку серцево-судинних захворювань, в тому числі і нефрогенної гіпертензії². Серед усіх захворювань соматичного характеру, хвороби серцево-судинної системи, а серед них нефрогенна гіпертензія, займають перше місце. За оцінками Національного наукового

центру «Інститут кардіології імені М.Д.Стражеска НАМН України» (2008р.) нефрогенна гіпертензія спостерігається у майже 36% дорослого населення України, що завдає суттєвих збитків економіці держави та констатує низький загальний стан здоров'я нації. Важливе місце у структурі захворюваності на артеріальну гіпертензію займає нефрогенна гіпертензія.

Клінічна картина при нефрогенній гіпертензії складається з симптомів, характерних для гіпертонічної хвороби та симптомів ураження нирок. В наш час провідною визнається багатофакторна модель виникнення нефрогенної гіпертензії, де провідну етіологічну роль відіграють генетичні фактори та

фактори навколишнього середовища. З останніх психоемоційний стрес та супутні тривожно-депресивні розлади є одними з основних факторів ризику.

Для боротьби зі стресовими чинниками людина використовує механізми копінгу, які можна розподілити на копінг-стратегії і копінг-ресурси. Формування непродуктивних копінг-стратегій веде до виснаження механізмів адаптації, і як наслідок, може призводити до виникнення нефрогенної гіпертензії чи погіршення її перебігу³. Суттєвим фактором, який здатен впливати на механізми адаптації людини до стресу та її психічний комфорт є потрапляння людини на лікування до стаціонару та формування взаємин між хворим та медичними працівниками⁴. Характер цих відносин може визначати ефективність процесу лікування різних захворювань⁵. Тому провідну роль у лікуванні пацієнтів з нефрогенною гіпертензією в умовах стаціонару має відігравати інтегративний підхід, який включає проведення психотерапевтичних та психокорекційних заходів поряд з основним лікуванням⁶. На сьогоднішній день в Україні відсутні системні наукові дослідження з даної проблеми.

Зважаючи на це, метою дослідження був аналіз формування копінг-поведінки у хворих на нефрогенну гіпертензію в умовах стаціонару та розробка програми психокорекційної допомоги даній групі пацієнтів.

Клініко-психологічне дослідження було здійснене за допомогою бесіди (інтерв'ювання), та аналізу історій хвороби пацієнтів з недугами, описаними вище. Психодіагностичне дослідження було розподілено на наступні блоки: дослідження індивідуально-особистісних характеристик (рівень суб'єктивного контролю, стратегії копінг-поведінки); дослідження потреби в соціальній підтримці; дослідження патопсихологічного підґрунтя розвитку невротичних реакцій (рівень тривожності); дослідження якості життя пацієнтів.

Рівень суб'єктивного контролю було визначено за допомогою однойменної методики J.Rotter в адаптації Є.Ф.Бажина зі співавторами (2002). Основні копінг-стратегії хворих були визначені за допомогою методики «Індикатор стратегій подолання стресу» (J.H. Amirkhan, 1988), адаптованої для України Н.А.Сиротою та В.М.Ялтонським (1994). З використанням «Методики визначення індивідуальних копінг-стратегій» (E.Heim, 1988) було досліджено основні складові копінг-поведінки. Багатовимірною шкалою сприйняття соціальної підтримки

(MSPSS), розроблена G.D.Zimet (1988) та адаптована для Росії Н.А.Сиротою та В.М.Ялтонським (1994), була використана з метою визначення соціального сприйняття хворими. Для оцінки рівня тривожності у обстежуваних була взята методика «Шкала самооцінки рівня тривожності», розроблена Ч.Д.Спілбергером та адаптована Ю.В.Ханіним (1976). Для діагностики якості життя було використано міжнародний опитувальник оцінки якості життя MOS SF-36 (Ware J. E., 1992).

З метою статистичної обробки отриманих результатів визначалися такі показники як середнє, стандартне відхилення, стандартна похибка середнього, коефіцієнт лінійної кореляції Пірсона. Використовувався розрахунок достовірності відмінностей між емпіричними розподілами по критерію Стюдента. Статистична обробка матеріалу проводилась на персональному комп'ютері з використанням програмних можливостей OFFICE Excel та StatPlus 2009 Professional.

Характеристика обстежених. На основі поданої добровільної проінформованої згоди в процесі дослідження протягом 2014-2015 рр. Було обстежено 45 хворих на нефрогенну гіпертензію, асоційовану із хронічним пієлонефритом. З них 18 осіб (основна група) знаходилась на стаціонарному лікуванні, інші 27 осіб – мали аналогічний діагноз, але лікувалися амбулаторно у дільничного лікаря-терапевта. Середній вік обстежуваних хворих на момент дослідження складав $47 \pm 7,9$ років. За статевим складом розподіл хворих основної групи виявився наступним: чоловіків 33,33 % (6 осіб), жінок 66,67% (12 осіб).

Термін стаціонарного лікування пацієнтів склав 14 ± 3 дні і дозволив виявити основні тенденції та дав можливість порівнювати динаміку змін долаючих стратегій та копінг-поведінки стаціонарного хворого під впливом проведеної психокорекційної роботи.

Група порівняння складала 27 осіб, які не знаходились на стаціонарному лікуванні, проте мали встановлений діагноз – хронічний пієлонефрит, нефрогенна гіпертензія та проходили необхідне лікування. Середній вік групи порівняння на момент обстеження склав $49,8 \pm 5,4$ років. За статевим складом розподіл групи порівняння виявився наступним чином: чоловіків 29,63% (8 осіб), жінок 70,37% (19 осіб).

За результатами дослідження рівня суб'єктивного контролю було встановлено, що пацієнти основної групи мали тенденцію до екстернального локус-контролю по переважній

більшості шкал. Цей результат був актуальним як для генералізованого показника, так і для показників майже по всім ситуативним компонентам. Найбільш виражена тенденція до екстернального локусу контролю простежувалась у сфері невдач ($M=3,12$, $\sigma=0,9$, $CV=0,29$, $mM=\pm 0,12$) і виробничих відносин ($M=3,4$, $\sigma=1,02$, $CV=0,3$, $mM=\pm 0,13$). При цьому, тенденція до екстернального локусу-контролю у сфері невдач була більш вираженою у пацієнтів стаціонару ($p \leq 0,001$), відмінності по шкалі виробничих відносин знаходились на рівні, нижчому за статистично значимий. Найбільш виражена тенденція до інтернального локусу-контролю була виявлена по шкалі інтернальності у відношенні здоров'я і хвороби ($M=5,73$, $\sigma=0,78$, $CV=0,14$, $mM=\pm 0,1$). Статистично достовірних відмінностей між основною і групою порівняння за цією шкалою не спостерігалось ($t_{зд}=1,7$).

За шкалою інтернальності в сімейних відносинах середній показник у обстежуваних був помірно екстернальним ($M=5,0$, $\sigma=0,69$, $CV=0,14$, $mM=\pm 0,09$). Статистично значимої відмінності від групи порівняння за шкалою інтернальності не було виявлено. У сфері міжособистісних відносин отриманий середній показник склав 4,8 стена ($\sigma=0,54$, $CV=0,11$, $mM=\pm 0,07$), що свідчило про помірну екстернальність. Помічено достовірну різницю за цією шкалою ($p \leq 0,001$). Середньостатистичні показники по сфері досягнень склали 4,78 стена ($\sigma=0,89$, $CV=0,19$, $mM=\pm 0,12$). Пацієнти стаціонару достовірно ($p \leq 0,001$) більш схильні до приписання своїх досягнень іншим людям чи долі. Середньостатистичні показники за шкалою загальної інтернальності були виявлені на рівні 3,75 ($\sigma=1,04$, $CV=0,28$, $mM=\pm 0,14$). Статистично достовірної відмінності між основною групою і групою порівняння за цією шкалою не було встановлено.

Визначення основних копінг-стратегій, яких набували пацієнти з нефрогенною гіпертензією, потрапивши до лікувального закладу, було важливим завданням дисертаційного дослідження. Згідно даним отриманим за допомогою методики «Індикатор стратегій подолання стресу» (табл. 1), хворі основної групи були найбільш схильні до використання непродуктивної копінг-стратегії уникання – 28,68 бали ($\sigma=2,65$, $CV=0,09$, $mM=\pm 0,34$), питома вага цієї стратегії у структурі копінг-поведінки складала 37,5%. Пацієнти стаціонару вдавались до використання цієї копінг-стратегії достовірно значно частіше за нешпиталізованих хворих ($p \leq 0,001$), в той час

як її використання не вирішує проблем, з якими зустрічається особистість, а лише частково їх згладжує і пом'якшує.

Середньостатистичний показник по шкалі пошуку соціальної підтримки склав 24,92 бали ($\sigma=2,71$, $CV=0,11$, $mM=\pm 0,35$), що явило собою 75,5% від максимально можливого балу по цій шкалі. Питома вага соціальної підтримки в структурі копінг-поведінки пацієнтів – 32,6%. Шпиталізовані хворі прагнули соціальної підтримки частіше за групу порівняння ($p \leq 0,05$).

Таблиця 1

Ступінь вираженості основних копінг-стратегій, та їх питома вага в загальній структурі стратегій долаючої поведінки.

	Основна група	Група порівняння	
	Бал $\pm m$	%	Бал $\pm m$
Вирішення проблем	22,85 \pm 0,47	29,9	27,84 \pm 0,38
Пошук соціальної підтримки	24,92 \pm 0,35	32,6	24 \pm 0,4
Уникання	28,68 \pm 0,34	37,5	19,96 \pm 0,31

По шкалі вирішення проблем середньостатистичний показник склав 22,85 бали ($\sigma=3,64$, $CV=0,16$, $mM=\pm 0,47$). Питома вага цієї стратегії була визначена на рівні 29,9%. Цей результат був достовірно нижчим ($p \leq 0,001$) за результат групи порівняння.

Виявлена залежність між використанням основних копінг-стратегій та фактом шпиталізації хворих. Пацієнти стаціонару значно частіше використовували стратегії уникання (43,7%) та рідше вдавались до стратегії вирішення проблем – на 21,8%, в порівнянні з нешпиталізованими хворими. Тобто можна розглядати даний факт, як один з факторів впливу лікувального закладу на особистість хворого.

Переважає використання пацієнтами стаціонару непродуктивних та відносно продуктивних поведінкових стратегій було встановлено за допомогою методики Е.Хайма, котра розглядає особливості копінг-поведінки в емоційній, когнітивній та поведінковій сферах. Серед непродуктивних стратегій пацієнти стаціонару використовували: когнітивні копінг-стратегії - 51,7%, емоційні копінг-стратегії - 93,3%, поведінкові копінг-стратегії - 33,3%. Відносно продуктивні копінг-стратегії використовували: когнітивні – 43,3%, емоційні – 5,0%, поведінкові – 66,7%. В той же час продуктивні стратегії використовувала незначна кількість хворих: когнітивні – 5,0%,

емоційні – 1,7%, поведінкові - продуктивні стратегії були відсутні. Серед когнітивних стратегій переважно використовувались «примирнення» (31,7%), ігнорування (25,0%) та розгубленість (20,0%); серед емоційних – «подавлення» (61, 7%) та «емоційна розрядка» (25,0%); серед стратегій в поведінковій сфері переважали «звернення» (50,0%), «уникнення» (20,0%) та «компенсація» (16, 7%).

Дослідження соціальної підтримки, яка тісно взаємопов'язана з фізичним здоров'ям і поведінкою особистості (S. Cohen et.al., 1985), дало наступні результати. Встановлено, що у осіб, які перебували на лікуванні у стаціонарі, результати розподілені відносно рівномірно по субшкалам «підтримка сім'ї», «підтримка значимих інших» (табл. 2). За шкалою «підтримка сім'ї» досліджуваними було набрано 3,23 бали ($\sigma=0,7$, $CV=0,22$, $mM=\pm 0,09$), що склало 80,8% від максимально можливого показника по цій шкалі. Пацієнти стаціонару підтримки сім'ї потребували менше за представників групи порівняння ($p\leq 0,05$).

Таблиця 2
Показники соціальної підтримки за субшкалами (бали $\pm m$)

Група	Підтримка сім'ї	Підтримка друзів	Підтримка значимих інших	Загальна оцінка
Основна	3,23 \pm 0,09	2,42 \pm 0,13	3,37 \pm 0,08	9,02 \pm 0,23
Порівняння	3,5 \pm 0,12	2,78 \pm 0,17	2,7 \pm 0,1	8,98 \pm 0,26

Середньостатистичний бал за шкалою «підтримка значимих інших» склав 3,37 бали ($\sigma=0,61$, $CV=0,18$, $mM=\pm 0,08$). Цей показник дорівнює 84,2% максимально можливого балу. Причому потреба в підтримці значимих інших була достовірно вищою у пацієнтів стаціонару ($p\leq 0,01$). Результат за шкалою «підтримка друзів» був суттєво нижчим від попередніх двох і склав 2,42 ($\sigma=0,99$, $CV=0,41$, $mM=\pm 0,13$), що становить лише 60,4% максимального балу. Він також був достовірно нижчим за результат нешпиталізованих хворих ($p<0,05$). Показник загальної оцінки у пацієнтів склав 9,02 бали ($\sigma=1,76$, $CV=0,19$, $mM=\pm 0,23$), або 75.1% від максимально можливого ступеня вираженості. Незважаючи на відмінності по трьом шкалам між дослідною і контрольною групою, загальна оцінка у них була статистично однорідною ($t_z=0,1$), отже, потреба у соціальній підтримці у

цих людей була однаковою, а змінювалось тільки джерело задоволення цієї потреби.

Таблиця 3
Середні показники особистісної та ситуативної тривоги у дослідженні різних груп (бали $\pm m$)

	Особистісна	Ситуативна
Основна група	45,28 \pm 0,57	45,18 \pm 0,57
Група порівняння	44,98 \pm 0,51	37,46 \pm 0,45

Важливим фактором, з яким зіштовхується особистість, потрапляючи до стаціонару є тривога (табл. 3).

Середній рівень особистісної тривожності у пацієнтів склав 45,28 балів ($\sigma=4,42$, $CV=0,1$, $mM=\pm 0,57$). При цьому ситуативна тривожність спостерігалась на рівні 45,18 балів ($\sigma=4,46$, $CV=0,1$, $mM=\pm 0,57$). Отриманий результат свідчить, що рівень тривожності як особистісної, так і ситуативної знаходився на верхній межі помірної тривожності. При цьому у 40% пацієнтів особистісна тривога і у 63,3% пацієнтів ситуативна тривога знаходилась на високому рівні. Одночасно високий рівень обох видів тривоги спостерігався у 30% обстежених.

Достовірних відмінностей за шкалою особистісної тривоги не було виявлено, тобто рівні особистісної тривоги у пацієнтів стаціонару і нешпиталізованих хворих були статистично однаковими. Проте відмінності за шкалою ситуативної тривоги були достовірними при рівні значимості $p\leq 0,001$. Ступінь прояву ситуативної тривоги у пацієнтів стаціонару на 20,6% більший за групу порівняння. Таким чином, факт потрапляння до стаціонару є фактором підвищення реактивної (ситуативної) тривоги, а це потрібно враховувати при плануванні психокорекційних заходів з метою адаптації пацієнтів до умов стаціонарного лікування і з метою запобігання розвитку невротичних реакцій.

Дослідження якості життя у хворих на нефрогенну гіпертензію, які потрапили на стаціонарне лікування показало її зниження по основним параметрам. Якість життя можна поділити на дві групи: компоненти, котрі відносяться до здоров'я (фізична, психологічна, духовна, соціальна функції) та ті, що до нього не відносяться (навколишнє середовище, економічні, суспільні, політичні чинники). Потрапляння пацієнта до стаціонару стаціонару впливає на ряд фізичних, фізіологічних, психоемоційних чинників, а це в свою чергу впливає на суспільну та соціальну функції особи (табл. 4).

Таблиця 4
Середні величини показників якості життя пацієнтів стаціонару

Група	PF	RP	P	GH	VT	SF	RE	MH
Основна	46	19,7	59,0	57,83	57,08	36,46	40,56	47,8
Порівняння	58,6	27,5	59,4	66,1	60,7	42,5	71,33	52,72

По шкалі фізичного функціонування (PF) середній показник склав 46 балів ($\sigma=12,03$, $CV=0,27$, $mM=\pm 1,59$). Середній рівень рольового функціонування (RP) – 19,7 балів ($\sigma=19,7$, $CV=1,03$, $mM=\pm 2,54$), при цьому 45% досліджуваних основної групи набрали мінімально можливий бал, тобто їхня щоденна рольова діяльність стала суттєво обмеженою. Показник по шкалі болю (P) виявлений на рівні 59 балів ($\sigma=9,51$, $CV=0,16$, $mM=\pm 1,23$). Загальний стан свого здоров'я (GH) пацієнти стаціонару оцінили з середнім показником 57,83 бала ($\sigma=11,3$, $CV=0,2$, $mM=\pm 1,47$).

Слід зазначити, що показник якості життя по шкалі фізичного функціонування та шкалі загального стану здоров'я був достовірно нижчим при $p \leq 0,001$ у пацієнтів стаціонару, тоді як по шкалі рольового функціонування $p \leq 0,05$. По шкалі болю статистично достовірних відмінностей не було виявлено.

Серед показників психічного здоров'я, середньостатистичний рівень життєздатності (VT) склав 57,08 балів ($\sigma=9,92$, $CV=0,17$, $mM=\pm 0,28$). При цьому життєздатність у шпиталізованої людини мала тенденцію до зниження ($p \leq 0,05$). По шкалі соціального функціонування (SF) середній показник склав 36,46 балів ($\sigma=11,8$, $CV=0,32$, $mM=\pm 1,52$). Він також був достовірно нижчим ($p \leq 0,01$) за групу порівняння. За шкалою емоційного функціонування (RE) пацієнти показали середній результат на рівні 40,56 балів ($\sigma=23,03$, $CV=0,57$, $mM=\pm 2,97$), при цьому за цією шкалою 13,3% пацієнтів набрали мінімально можливий результат, тобто особливості їх емоційної сфери знижують їх функціонування і рівень якості життя. Показник емоційного рівня якості життя був суттєво нижчим у пацієнтів стаціонару в порівнянні з нешпиталізованими хворими ($p \leq 0,001$), а, отже, емоційний компонент їх якості життя є однією з мішеней психокорекційної роботи. Середньостатистичний показник якості життя за шкалою психічного здоров'я (MH) дорівнює 47,8 балів ($\sigma=12,95$, $CV=0,27$, $mM=\pm 1,67$). Він також є достовірно нижчим у пацієнтів стаціонару ($p \leq 0,05$).

Таким чином якість життя пацієнтів стаціонару по всім шкалах, крім шкали болю, була нижчою у порівнянні з нешпиталізованими хворими. А відповідно суб'єктивне сприйняття якості життя мало стати черговим завданням психокорекційної роботи з хворими на нефрогенну гіпертензію (НГ) в умовах стаціонару.

Підсумовуючи результати дослідження (табл. 5), слід відмітити, що існували певні спільні психологічні особливості хворих на НГ, котрі не залежали від об'єму надання лікувальної допомоги. А саме копінг-стратегію соціальної підтримки однаково використовували пацієнти обох груп, що було підтверджено загальним показником соціальної підтримки. Також спільною для хворих з НГ була підвищена особистісна тривога.

Таблиця 5
Порівняння основних результатів дослідження хворих на НГ

Показник	Амбулаторне лікування	Стаціонарне лікування
Копінг-стратегія: вирішення проблем	27,84 \pm 0,38	22,85 \pm 0,47
соціальна підтримка	24 \pm 0,4	24,92 \pm 0,35
унікання	19,96 \pm 0,31	28,68 \pm 0,34
Соціальна підтримка: загальний показник	8,98 \pm 0,26	9,02 \pm 0,23
сім'я	3,5 \pm 0,12	3,23 \pm 0,09
друзі	2,78 \pm 0,17	2,42 \pm 0,13
значимі інші	2,7 \pm 0,1	3,37 \pm 0,08
Тривога: особистісна	44,98 \pm 0,51	45,28 \pm 0,57
ситуативна	37,46 \pm 0,45	45,18 \pm 0,57
Якість життя: фізичне функціонування		
рольове	58,6	46
функціонування	27,5	19,7
біль	59,4	59
загальне здоров'я	66,1	57,83
життєздатність	60,7	57,08
соціальне	42,5	36,46
функціонування	71,33	40,56
емоційне	52,72	47,8
функціонування психічне здоров'я		

В той же час існують специфічні показники, характерні для пацієнтів з НГ, що перебувають в умовах стаціонарного лікування, котрі відмінні від показників нешпиталізованих хворих. Зокрема спостерігалось використання непродуктивних копінг-стратегій в

поєднанні з підвищеною ситуативною тривогою та зниження якості життя за даними більшості шкал.

Згідно з результатами кореляційного аналізу було встановлено, що у хворих з високим рівнем розвитку копінг-стратегій вирішення проблем спостерігалось зниження потреби в пошуку соціальної підтримки ($r=-0,36$) загалом і потреби в соціальній підтримці, сім'ї зокрема ($r=-0,31$). Це свідчить, що особистості, які мають адаптивний копінг (продуктивний), менше потребують соціальної підтримки як від соціуму загалом (медичного персоналу, колег, друзів та знайомих), так і від сім'ї, тобто найближчих в оточенні людей. Для цих пацієнтів також був характерний більш низький рівень особистісної ($r=-0,28$) та ситуативної тривоги ($r=-0,27$), а також характерною була тенденція до прояву інтернальності по шкалам невдач (Ін) ($r=+0,43$) і інтернальності в відношенні здоров'я і хвороби (Ізд) ($r=+0,26$). Отже, можна констатувати, що хворим, які мали тенденцію до інтернального локус-контролю, властиве використання стратегії вирішення проблем.

Стратегію соціальної підтримки обирали для себе пацієнти зі схильністю до екстернального рівня суб'єктивного контролю по шкалі інтернальності в відношенні здоров'я і хвороби (Ізд) ($r=-0,26$). Таким чином, група пацієнтів, яка використовувала у своїй життєдіяльності як основну стратегію – соціальну підтримку – знаходилась у постійній залежності від соціуму та мала постійний ризик фрустрації в разі відсутності належної підтримки у складних життєвих ситуаціях.

Особи, які вибрали копінг-стратегію уникання, мали екстернальну тенденцію суб'єктивного контролю, кореляційно значиму по шкалі загальної інтернальності (Із) ($r=-0,29$) та знижений показник якості життя в сфері психічного здоров'я (МН) ($r=-0,36$).

Отримані залежності були важливими для визначення мішеней для проведення ефективної психокорекційної роботи. Тому, підсумовуючи вищеописане, ми дійшли наступних висновків:

1. В дослідженні здійснене теоретичне узагальнення та практичне вирішення актуальної наукової задачі – вивчення основних чинників, котрі впливають на копінг-поведінку хворих на нефрогенну НГ в умовах стаціонарного лікування. Встановлено, що хворі в стаціонарі і амбулаторні пацієнти використовують різні механізми копінг-поведінки.

2. Виявлено особливості використання ко-

пінг-ресурсів та копінг-стратегій долаючої поведінки хворого на нефрогенну НГ в умовах стаціонару. Провідною копінг-стратегією є "уникання" ($28,68\pm 2,65$, питома вага 37,5%), а також непродуктивні та відносно продуктивні долаючі стратегії в когнітивній, емоційній та поведінковій сферах. Тобто хворі на нефрогенну гіпертензію в умовах стаціонару обирають пасивну позицію стосовно життєвих перепон, оминають будь-які активні дії, невдачі вони пояснюють зовнішніми чинниками, потребують соціальної підтримки (близьких та оточуючих), але почуття жалю до їх стану ще більш поглиблює спрямованість на уникання.

3. Встановлено, що для хворих на НГ є вагомим потреба в соціальній підтримці. Але джерела її задоволення є різними в залежності від амбулаторного чи стаціонарного лікування. Так, для основної групи цим джерелом є «значимі інші», а зокрема – медичні працівники ($p\leq 0,01$).

4. Для хворих на НГ є характерною підвищена особистісна тривожність. Умови стаціонарного лікування є чинником ситуативної тривоги ($45,18\pm 4,46$ бали), що є достовірно вищим результатом у порівнянні з амбулаторними хворими ($p\leq 0,001$).

5. Виявлено, що суб'єктивна оцінка якості життя пацієнтів стаціонару є достовірно нижчою за таку у нешпиталізованих хворих за всіма параметрами, окрім шкали болю.

6. Доведено, що хворі на НГ, які мають адаптивний копінг (продуктивний), незалежно від умов лікування менше потребують соціальної підтримки як від соціуму загалом (медичного персоналу, колег, друзів та знайомих), так і від сім'ї, тобто найближчих в оточенні людей ($r=-0,31$). Виявлено, що особи, котрі обирають копінг-стратегії вирішення проблем, мають достовірно нижчий рівень особистісної та ситуативної тривоги ($r=-0,28$ і $r=-0,27$ відповідно).

ЛІТЕРАТУРА

¹. Михайлов Б.В. Психотерапия в общесоматической медицине (Клиническое руководство) / Михайлов Б. В., Сердюк А. И., Федосеев В. А.; Под ред. Б. В. Михайлова. – Харьков: Прапор, 2002. – 128 с.

². Чазова А. А. Копинг-поведение врача и больного в процессе преодоления болезни : Дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.04. / Чазова А. А. - Бишкек, 1998. - 414 с.

³. Шестопалова Л.Ф. Терапевтическая среда: проблемы и перспективы развития / Шестопалова Л.Ф., Луцик В.Л. // Материалы

второго національного конгресса по социальной психиатрии «Социальные преобразования и психическое здоровье».- М., 2006.- С.195

^{4.} Максименко С.Д. Психологічна допомога тяжким соматично хворим. Навчальний посібник. / Максименко С.Д., Шевченко Н.Ф. – Київ: Ніжин, 2007. – 115 с.

^{5.} Гавенко В.Л. Психотерапия как одна из форм лечения и реабилитации первичной артериальной гипертонии у подростков / Гавенко В.Л., Мангубі В.О., Прокопович Є.М., Сінайко В.М. //Актуальные проблемы лечения и реабилитации подростков с соматическими и психическими заболеваниями, Харьков, 1995. - С. 31.

Bozhuk B., Stepanchenko M., Shpachenko N. PECULIARITIES OF COPING-BEHAVIOR FORMATION IN PATIENTS WITH RENAL HYPERTENSION ASSOCIATED WITH CHRONIC PYELONEPHRITIS

The theoretical and experimental investigation of behavioral coping strategies has been done in patients with renal hypertension receiving treatment in hospital. In the course of the study 45 persons were examined, out of which 18 were receiving stationary hospital treatment, and 27 patients undergoing an outpatient treatment and follow-up.

The peculiarities of coping-behavior formation and behavioral strategies were evaluated. The leading coping strategy was found to be "avoidance" (28.68±2.65%). It made 37.5% among others, including relatively unproductive and productive overcoming strategies in the cognitive, emotional and behavioral spheres. It was found that the individual with adaptive coping behavior (productive) needs less social support. Also, patients who used coping strategies for solving problems, had significantly lower levels of personal and situational anxiety.

Based on the data received, targets for the further psycho-corrective work were evaluated. The further recommendations may aim to facilitating adaptation of the patients to the therapeutic hospital environment and intensification of productive coping strategies and adaptive-behavior. The efficacy of psycho-corrective measures has to be evaluated in further research.

Key words: *coping strategy, coping-behavior, quality of life, anxiety, psychological correction.*

УДК 159.92:616-052.63

Марина ТИМОФІЄВА, Олеся ПАВЛЮК,
Буковинський державний медичний
університет,
Чернівці (Україна),
timofieva.marina@bsmu.edu.ua
o_pokorna@ukr.net

ЗБЕРЕЖЕННЯ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я МОЛОДІ: ВАЛЕОСОФСЬКИЙ АСПЕКТ

Ключевые слова: *психическое здоровье, валеософия, этика, моральная валеология, коммуникативная компетентность.*

Тимофеева М., Павлюк О. Сохранения психического здоровья молодежи: валеософский аспект.

В статье рассматриваются составляющие психического здоровья сквозь призму такого направления в валеологии, как валеософия, что выступает как интегративная, комплексная научная дисциплина и синтезирует в себе понятия, принципы и законы гуманитарного и естественнонаучного знания. Предметом исследования выступают социальные факторы и индивидуально-психологические особенности молодого человека, которые сказываются на его психическом здоровье. Авторы акцентируют внимание на развитии коммуникативной компетентности, морально-этических качеств личности, которые являются важными факторами сохранения психического здоровья.

Актуальність теми. Нині в Україні актуальність психічного здоров'я зумовлена реаліями життя. Сучасні умови життєдіяльності людини пов'язані з рядом особливостей, які ставлять високі вимоги до індивідуально-психологічних властивостей і психічних функцій організму. В умовах трансформації українського суспільства особливої значущості набувають питання формування самодостатньої, цілісної та внутрішньо гармонійної особистості, однак на тлі суспільних негараздів, нестабільності повсякденних умов життя та труднощів пристосування до них, це є складним завданням. Сучасний світ через свою динамічність та суперечливість створює різноманітні проблеми для людини і владно втручається в її особистісний простір. Соціальний та техніко-технологічний прогрес спричиняє зростання негативного впливу на особистість різних чинників: збільшення повсякденних фізичних та психологічних навантажень; загрошення почуттів страху, невизначеності, невпевненості, розгубленості, розчарування, тощо. Усе це негативно позначається на здоров'ї людини загалом і на психічному здоров'ї

зокрема. Ураховуючи те, що людське життя є найвищою суспільною цінністю, перед суспільством постає ряд актуальних завдань, серед яких найважливішим є вирішення проблеми збереження здоров'я людини, у тому числі й психічного. Саме тому виникає потреба у пошуку шляхів збереження психічного здоров'я людини з урахуванням різних умов її життєдіяльності, як звичайних, так і особливих.

Однією з наук, яка виникла в результаті синтезу філософського й валеологічного знання, взаємодія яких дозволяє розглядати життєдіяльність людини через призму здоров'я як смислу й цінності, є наука валеософія. Валеософія – філософія здоров'я, мудрість здоров'я. Вона є інтегративною, комплексною науковою дисципліною, що синтезує в собі поняття, принципи та закони гуманітарного й природознавчого знання. Валеософське знання – базисне знання, що є світоглядною і методологічною підставою дослідження будь-якого аспекту проблеми здоров'я і всієї системи валеологічної діяльності створення і збереження здоров'я. Особливістю формування валеософії в даний час є протиріччя між вже

сформованими її окремими компонентами (розумінням предмета й об'єкта, категоріями, принципами і проблемами) і відсутністю її оформленості як певної наукової галузі. Сьогодні можна зафіксувати принципову "відкритість" цієї наукової області для залучення до неї нових елементів.

Постановка проблеми. Важливими утворюючими характеристиками психічного здоров'я є відношення до себе, до іншої людини та до світу. Відсутність систематизованих теоретичних і методологічних розробок стосовно складових психічного здоров'я обумовили вибір теми дослідження.

Предметом дослідження виступають соціальні чинники та індивідуально-психологічні особливості молоді людини, що позначаються на її психічному здоров'ї.

Метою запропонованої роботи є встановлення необхідних складових психічного здоров'я у валеософії, а також з'ясування значення комунікативної компетентності, морально-етичних факторів в психічному здоров'ї молоді.

Теоретико-методологічна основа. Аналіз наукової літератури свідчить про те, що проблему психічного здоров'я науковці в переважній більшості розглядають з урахуванням того розуміння особистості, що складається в рамках тієї чи іншої теоретичної концепції особистості. Зокрема це стосується психодинамічної теорії особистості З. Фрейда, індивідуальної теорії особистості А. Адлера, аналітичної теорії особистості К. Юнга, Его-теорії особистості Е. Еріксона, гуманістичної теорії особистості Е. Фрома, соціокультурної теорії особистості К. Хорні, структурної теорії рис особистості Р. Кеттела, соціально-когнітивної теорії особистості А. Бандури, когнітивної теорії особистості Дж. Келлі, гуманістичної теорії особистості А. Маслоу, феноменологічної теорії особистості К. Роджерса, та інших.

При розгляді проблеми психічного здоров'я в рамках психоаналітичного напрямку заслуговує на увагу, насамперед, біопсихологічне трактування цього феномену. Так, згідно з З. Фрейдом, стани незадоволеності собою, тривожності, що супроводжують людину, є суб'єктивним, емоційним відображенням у її свідомості боротьби "Воно" і "Над-Я", супе-

речок між тим, що спонукає поведінку насправді ("Воно"), і тим, чим треба було б керуватися ("Над-Я"). Зазначені протиріччя призводять до внутрішньоособистісного конфлікту, а отже, до душевної дисгармонії.

Особистісний розвиток людини, на думку А. Маслоу, викликає необхідність змінювати відноснозначимі потреби від найбільш примітивних до найвищих. Більше того, дослідник переконаний у тому, що жоден із психологічних підходів, які застосовувалися для вивчення поведінки, не надавав належного значення функціонуванню здорової людини, об'разу її життя чи життєвим цілям. Він рішуче критикував З. Фрейда за його захоплення вивчення хвороб, патології та дезадаптації і вважав, що здорова людина – це людина, яка є щасливою, живе в гармонії сама з собою, не відчуваючи внутрішнього розладу, та, що захищається, проте не нападає першою ні на кого. Ним же сформульовані основні потреби здорової людини: фізіологічні потреби, потреби в безпеці, потреби у належності та коханні, повазі та самоактуалізації.

Сутність психічного здоров'я особистості виражається через самоповагу та ступінь виявлення тривожності. Позитивно настроєні люди, які мають ясні цілі в житті і не схильні мучити себе вічними сумнівами, невпевненістю, поганими передчуттями та песимізмом, мають хороші перспективи для збереження власного фізичного та психічного здоров'я.

Серед вітчизняних дослідників питання, які пов'язані з різними аспектами психічного здоров'я, розглядали: О. В. Алексєєв (настрій і здоров'я); В. А. Ананьєв (психологія здоров'я), М. Й. Боришевський (психологія самоактивності та суб'єктного розвитку особистості як саморегульованої соціально-психологічної системи), В. І. Буторін (нервово-психічні захворювання), Б. С. Братусь (аномалії особистості), З. А. Васильєва, С. М. Любинська (резерви здоров'я), І. В. Вейнгольд-Рибкіна (причини психічних захворювань), Л. Д. Дьоміна, І. О. Ральникова (психічне здоров'я та захисні механізми особистості), М. С. Корольчук, В. М. Крайнюк, А. Ф. Косенко, Т. І. Кочергіна (психологічне забезпечення психічного і фізичного здоров'я), В. М. М'ясищев (особис-

тість і неврози), Г. С. Нікіфоров (психологія здоров'я), В. М. Панкратов (саморегуляція психічного здоров'я), Б. Д. Петраков (психічні захворювання), Ю. Б. Тарнавський (мистецтво бути здоровим), Д. Д. Федотов (збереження психічного здоров'я), О. В. Хухлаєва (особливості психічного здоров'я студентів) та ін.

Результати дослідження. Нами виявлено, що оскільки психіка людини багатоаспектна і має різноманітні вияви, то, відповідно, і психічне здоров'я людини містить у своїй структурі багато елементів, які можуть розглядатися як складові компоненти психічного здоров'я людини у цілому або ж як окремі його види. Ці види можна класифікувати, наприклад, за ознакою психічної активності людини (пізнавальна, емоційна, практична), та за ознакою спрямованості активності людини (на себе, на людей, на природу). Звідси слід виділити такі складові психічного здоров'я: *розумове* – уміння отримувати, аналізувати та використовувати необхідну інформацію; *емоційне* – здатність розуміти, висловлювати та регулювати свої емоції та почуття; *практичне* – здатність усвідомлювати свої потреби та інтереси, ставити відповідні цілі та досягати їх.

На основі аналізу філософської та науково-психологічної літератури ми дійшли висновку, що під поняттям “психічне здоров'я” слід розуміти таке функціонування його психіки, яке забезпечує більш-менш гармонійну взаємодію з навколишнім світом, суспільством, його класами, соціальними групами, адекватність поведінки, ефективність навчальної, професійної, побутової діяльності та здійснення особистісного розвитку.

В.Л. Кулініченко розкриває зміст поняття здоров'я як смисл і цінність буття людини через поняття “людина” і “особистість”. Сутність “особистості” й сутність “людини” відрізняються одна від одної тим, що перша є спосіб, інструмент, засіб організації досягнення другої, виходить, перша отримує смисл, виправдання й збагнення в другій. Людина по своїй суті є проявом ціннісно-значеннєвого Універсума, що існує через Со-Творчість з ним; особистість – процес наповнення людського в людині, ступінь реалізації потенціалу Універсума¹.

Дійсність людського буття (потоків станів), центральна смислоутворююча характеристика людини як особистості пов'язана з його відносинами до іншої людини, до світу. Ця ідея найбільш яскраво виражена у С.Л. Рубінштейна: “...найперше з умов життя людини – це інша людина. Відношення до іншої людини, до людей становить основну тканину людського життя, її серцевину. “Серце” людини всевіткано з його людських відносин до інших людей; те, чого воно заслуговує, цілком визначається тим, до яких людських відносин людина прагне, які відносини до людей, до іншої людини вона здатна встановлювати. Психологічний аналіз людського життя, спрямований на розкриття відносин людини до інших людей, становить ядро справді життєвої психології. Тут разом з тим галузь “стику” психології з етикою”². Можна доповнити цю думку так: галузь міжособистісних, міжперсональних, трансперсональних, трансцендентальних відносин є особливою сферою для взаємодії різних галузей гуманітарного знання, медицини й валеології, філософії й етики.

Необхідно, щоб особистість прагнула до розгляду себе та інших людей не як об'єктів речей, а як самоцінностей, безпосередня родова сутність яких не зводиться до підпорядкування зовнішнім цілям. Отже, завдання валеософії полягає в тому, щоб “індивідуум, що відчуває свою субстанціональність ... поклав себе як суб'єктивність, опанував себе й став для себе владою над самим собою”³. Валеософське мислення, таким чином, приходить до розгорнутого розуміння нормального розвитку людини, дійсною сутністю якого є здоров'я, послідовно розглядаючи його основні атрибути й ознаки. “Нормальний розвиток, – пише Б.С. Братусь – це такий розвиток, що веде людину до знаходження нею родової людської сутності”⁴. Його умовами й одночасно критеріями є: відношення до іншої людини як до самоцінності, як до істоти, що персоніфікує в собі нескінченні потенції роду людини (центральне системоутворююче відношення); здатність до децентрації, самовіддачі й любові як способу реалізації цього відношення; творчий характер життєдіяльності; потреба в позитивній волі й здатність до вільного волепроявлення; можливість самопроекування майбутнього й

віра, що намічене – збудеться; внутрішня відповідальність перед собою й іншими, минулими, теперішніми й майбутніми поколіннями; прагнення до знаходження загального смислу свого життя.

У валеософії представлені три лінії, три варіанти ставлення до людини, визначенню її природи й сутності. Зафіксовані основні напрямки валеологічної діяльності, які засновані на конкретній концепції людини.

Перше – це “гуманітарна” валеологія. Вона спирається на конкретні людські можливості діяльності-свідомості, її цінності. За рахунок використання, розширення можливостей діяльності і свідомості, вона створює простір для соціального і духовного росту, для розвитку і самоактуалізації особистості як важливих і необхідних умов психічного здоров'я. Другий напрямок – “моральна” валеологія. Напрямок побудований на застосуванні моральних принципів буття як ціннісно-смислового Універсума. Третій напрямок – “конфесійна” валеологія. Побудована на визнанні абсолютних основ моральності, свідомої орієнтації на релігійний образ людини й релігійне розуміння його сутності й природи.

Ці напрямки ми розглядаємо не як конфронтуючі один одному, а як співіснуючі, взаємодоповнюючі, у прагненні розуміння цілісного образу людини.

Об'єктивне існування цього єдиного простору як предмета вивчення й впливу є основою єдності валеософії й етики. Такою об'єктивною підставою є простір-час відносно людини до іншої людини, “Я-Ти” М. Бубера⁵. У сфері цих відносин стає можливою реалізація «золотого правила» етики: “Поводься з іншими так, як би ти хотів, щоб поведилися з тобою”. Нагадаємо також знаменитий моральний імператив І.Канта: “Поводься так, щоб максима, що виражає правило твоєї поведінки, могла бути поширена на все людство без винятку”.

Ставлення до іншого – це конкретний факт валеології, її теоретичної й практичної діяльності⁶. У цій галузі етика виявляється не просто підсумком історико-культурних нормативів, неабстрактно примусовою схемою діяльності. Вона задає вектор, психічного здоров'я людини як особистості. Саме в цьому збігу світо-

глядного, діяльнісного і морального векторів галузей знання й полягає дійсна життєва єдність етики й валеософії, теоретична і методологічно-основана морально-валеологія. Моральна орієнтація не тільки зовнішньою обставиною здоров'я особистості, але і її суттю, стрижнем, шляхом у самому загальному виді, критерієм і умовою психічного здоров'я.

Відомо, що альтруїзм у тому або іншому виді представляється формою, засобом і показником найкращої гармонії між особистістю й середовищем. Сучасні дані показують, що відхилення неврологічного розвитку й акцентуація особистості тісно пов'язані з егоцентричною орієнтацією людини, у той час як найбільш сприятливі умови для розвитку особистості створює протилежна – соціальна орієнтація⁷. Прагнення бути корисним є чи не центральним аспектом усієї людської діяльності, і альтруїзм такого роду властивий індивідові споконвічно, але він може бути також і вихований. Оскільки найважливішою потребою людини є визнання його достоїнства іншими, оскільки й “у самих егоїстичних прагненнях він визнає право загального. Саме в цих межах він поважає людство й любить його”⁸.

Зіставлення й співвіднесення векторів валеософії (валеології) і етики, доводить невідповідність їхньої взаємодії, можливостей цілеспрямованої спільної роботи для рішення проблем психічного здоров'я. Морально орієнтована валеологія відтворює і творчо перетворює, кращі й необхідні структурні елементи, які забезпечують проходження людини шляхом мудрості, творчості й здоров'я⁹.

На наш погляд, морально-етичні фактори, що виділяє валеологія, присутні в кожному з нижче перерахованих соціально-психологічних факторів, які мають вплив на психічне здоров'я молоді. а) фактори соціального середовища: суспільство, клас, соціальна група, сім'я, друзі та знайомі; навчальний колектив; вихователі, викладачі; б) стан фізичного і психічного здоров'я: рівень фізичного розвитку; рівень і здатність до мобілізації адаптаційних резервів організму, що забезпечують його пристосування до впливу різноманітних факторів навколишнього середовища.

Головними факторами суб'єктивного характеру є:

а) внутрішня (розумова) діяльність молоді: уявлення про психічне здоров'я та шляхи його збереження; сприйняття та оцінка життєвих ситуацій і ризику, пов'язаного з ними; виникнення та протікання внутрішньоособистісних конфліктів; психологічна саморегуляція;

відношення до здоров'я та здорового способу життя; самооцінка душевного благополуччя;

б) зовнішня (соціальна) діяльність молоді: активний спосіб життя; вживання здорової їжі; стосунки (відношення) з оточенням; дотримання правил здорового способу життя; шкідливі звички.

Психічне здоров'я розкривається через розвиток основних функцій психіки людини за допомогою відчуттів, сприйняття, уваги, пам'яті, мислення, уяви, мови, діяльності. На нашу думку, потрібно звернути увагу на соціально-психологічний фактор, а саме на вміння спілкуватися (комунікативна компетентність особистості).

У визначенні Л.Д. Столяренка наголос робиться на тому, що спілкування є передусім цілеспрямованим впливом на поведінку, стан, установки партнера¹⁰. Як бачимо, автор намагається розкрити сутність спілкування через його регулятивну функцію.

Спілкування, пише Є.В. Руденський, – це форма діяльності, що здійснюється між людьми як рівними партнерами і призводить до виникнення психічного контакту¹¹. Але не завжди спілкування здійснюється з рівними партнерами. Тут автор розглядає спілкування як особливу форму діяльності, а результативність пов'язує з реалізацією його афективної функції. В свою чергу, важливою умовою психічного здоров'я є розвиток різноманітних емоцій та почуттів, вміння контролювати і керувати ними.

Грунтуючись на різних аспектах дослідження спілкування, представлених у психологічній літературі, Л.П. Буєва пропонує власну типологію аналізу спілкування. Вона виділяє наступні підходи: інформаційно-комунікативний, де спілкування розглядається як вид особистісної комунікації, у ході якої здійснюється обмін інформацією; інтеракційний, де спілкування

аналізується як взаємодія індивідів у процесі кооперації; гносеологічний, коли людина розглядається як суб'єкт і об'єкт соціального пізнання; аксіологічний, де спілкування вивчається як обмін цінностями; „нормативний”, коли виявляються місце та роль спілкування у процесі нормативного регулювання поведінки індивідів, а також аналізується процес передачі та закріплення норм реального функціонування у свідомості людей стереотипів поведінки; „семіотичний”, коли спілкування визначається як специфічна знакова система, з одного боку, та посередник у функціонуванні різних знакових систем – з іншого; соціально-практичний (практиологічний), коли спілкування розглядається як обмін діяльністю, здібностями, вміннями та навичками.

Наведені нами визначення спілкування свідчать не тільки про різне розуміння авторами сутності цього процесу, а й підтверджують складність самого досліджуваного явища, його багаторівневність та поліфункціональність. Отже, розвиток комунікативної компетентності – один із важливих факторів який впливає на психічне здоров'я молоді. Формування навичок спілкування – це питання обсягу і якості наявної освіти та інформації щодо психічного здоров'я і здорового способу життя, це одне з найважливіших питань індивідуального і громадського здоров'я населення країни. Фактично, цілеспрямована освіта і поінформованість є головними і необхідними передумовами усвідомлення молоддю цінності здоров'я і здорового способу життя¹².

Активні методи навчання і діяльності найбільше сприяють розвитку здорового способу життя. Одним з ефективних методів активного навчання і діяльності є тренінг комунікативної компетентності. Тренінг – це процес, призначений поповнити навички, знання і перевірити ставлення до здоров'я, ідеї, поведінку з метою їх зміни та оновлення.

Тренінг комунікативної компетентності, орієнтований на вирішення драм спілкування, сприяє розвитку готовності до побудови ефективних взаємовідносин з оточуючими. У ході тренінгових занять створюються необхідні психологічні умови розвитку комунікативної компетентності учасників. Зокрема, тренінгові процедури дозволяють активно впливати і

змінювати установки спілкування, з якими учасники приходять в групу. Використання комунікативних вправ, рольових ігор, дискусій та обговорень, репетиції поведінки тощо, сприяють засвоєнню засобів спілкування та організують набуття необхідного особистого досвіду ефективних стосунків членами тренінгових груп.

Підводячи короткий підсумок, можна констатувати, що знання валеософії є базисним знанням, світоглядним теоретичним і методологічним заснуванням дослідження будь-якого аспекту проблеми здоров'я: фізіологічного, психологічного, соціального і духовного та ін.

Проаналізувавши необхідні складові психічного здоров'я у валеософії, ми з'ясували також значення формування комунікативної компетентності, морально-етичних факторів особистості в психічному здоров'ї молоді. Комунікативна компетентність має свій важливий вплив на розвиток особистості, а саме на виховання цінностей здоров'я, здорового способу життя.

Для набуття практичних навичок комунікативної компетентності нами запропонований тренінг, призначений для оволодіння знаннями, формування умінь, які сприятимуть усвідомленому вибору правомірних варіантів, розвитку установок, що визначають усвідомлення потреб і мотивів визначення певної соціальної ролі, отримання досвіду інтенсивного спілкування з метою самовдосконалення, подолання труднощів на шляху соціалізації.

В процесі навчання важливо пройти, прожити, усвідомити етапи пізнання певним шляхом організованих умов, отримати знання та сформувати навички комунікативної компетентності саме методом тренінгу.

ЛІТЕРАТУРА:

¹Кулиниченко В.Л. Современная медицина: трансформация парадигм теории и практики: (Философско-методологический анализ). – К.: Центр практичної філософії, 2001. – 240 с.

²Рубинштейн С.Л. Бытие и сознание. – М.: Изд-во АН СССР, 1957. – С. 262.

³Гегель Г. Энциклопедия философских наук. В 3-х т. – М.: Мысль, 1977. – Т.3. – Философия духа. – 471с.

⁴Братусь Б.С. Аномалии личности. – М.: Мысль, 1988. – С. 50.

⁵Бубер М. Я и Ты. – М.: Высшая школа, 1993. – 175 с.

⁶Гоч В.П., Белов С.В. Теория причинности. – К.: Ника-Центр, 1999. – 304 с.

⁷Братусь Б.С. Психология. Нравственность. Культура. – М.: Роспедагентство, 1994.

⁸Зінченко В.П., Моргунов Е.Б. Человек развивающийся: Очерки российской психологии. – М.: Тривола, 1994.

⁹Кулиниченко В.Л. Современная медицина: трансформация парадигм теории и практики: (Философско-методологический анализ). – К.: Центр практичної філософії, 2001. – 240 с.

¹⁰Столяренко Л.Д. Основы психологии. – Ростов н/Д.: Изд-во «Феникс», 1996. – С.247.

¹¹Руденский Е.В. Социальная психология: Курс лекций. – М.: ИНФРА-М; Новосибирск: НГАЭиУ, 1997. – С.39

¹²Бурлакова І.А. Соціальні чинники формування здоров'я людини //Наукові записки Інституту психології імені Г.С.Костюка АПН України. Вип. 35/ За ред. С.Д.Максименка. – К.: ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2007. – С. 52-58.

Maryna Tymofiiieva, Olesya Pavliuk. PRESERVATION OF YOUTH MENTAL HEALTH: VALEOSOPHICAL ASPECT.

The article traces the mental health components in the light of such direction in valeology as valeosophy, acting as integrative, complex scientific discipline that synthesizes concepts, principles and laws of humanitarian and natural knowledge. The author takes knowledge of valeosophy as a basic knowledge that is philosophical and methodological basis to the study of any aspect of health problems and the entire system of valeological activities creating and maintaining health. The subjects of study are social factors and individual psychological characteristics of young person that effect on his mental health. The authors focus on the development of communicative competence, moral and ethical qualities, which are important factors of preservation of mental health.

Based on the analysis of philosophical, scientific and psychological literature the authors concluded that the concept of mental health should be regarded as such functioning of psychics, which provides a more or less harmonious interaction with the environment, society, its classes, social groups, adequacy of behavior, effectiveness of training, professional activity and personal development.

Having analyzed the necessary components of mental health in valeosophy, the authors found the importance of communicative competence, moral and ethical factors of personality in youth mental health, which has an important influence on the development of the individual, namely the education of health value, healthy lifestyle.

Keywords: mental health, valeosophy, ethics, moral valeology, communicative competence.

УДК 159.952.5 : 614.253.4

Olga YURTSENYUK

Bukovinian State Medical University
olseli@mail.ru

Iryna ANTOFIJCHUK

Bukovinian State Medical University
sunant@ukr.net

THE ANXIETY LEVEL OF MEDICAL STUDENTS

Ключевые слова: личностная тревожность, ситуативная тревога, психическое здоровье.

Юрценюк О., Антофийчук И. Уровень тревоги у студентов-медиков.

Статья посвящена исследованию уровней личностной тревожности и ситуативной тревоги у студентов высших учебных заведений. Тревога является реакцией на опасность, которая грозит человеку, реальная или воображаемая, эмоциональное состояние диффузного страха неизвестно, характеризуется смутным чувством угрозы (в отличие от боязни, что является реакцией на определенную опасность). Тревога является индивидуальной особенностью, которая находится в высокой склонности испытывать беспокойство в различных ситуациях, включая объективные характеристики, которые не проявлялись раньше.

The goal of medical education is to train knowledgeable, competent and professional physicians to care for the nation's sick, advance the science of medicine and promote public health. Medical school can impose significant psychological stress on medical students, mainly through time pressure, large amount of new information, excessive working hours and the knowledge that at the end of their training they will be directly responsible for the health and welfare of others and their post matriculation.

A considerable degree of psychological morbidity has been reported in medical students ranging from stress, inter-personal problems and suicidal ideation to psychiatric disorders. These reports have given rise to concern on how students' distress can affect their learning, professional development and patient contacts. Psychological problems from medical school stress may predict later mental health problems; students seldom seek help for their problems. In this respect, attention has been paid to the increase in stress, health concerns and emotional problems among medical students.

Health is the main value of the human, it describes not only the condition but also the strategy of life. Mental health depends not only on the way of life, the environment and the person's

attitude to his or her individual health, medicine and all factors that affect on health generally.

Decision to make a career in medicine can be affected by many factors. Besides external factors, such as parental influence, anticipated income and prestige, factors such as willingness to help others, primary interest in medicine or wanting to be skilful in medicine were also reported as more personal factors in the literature. Desire is defined as a strong wish to have or to do something perceived in order to have an effect on career choice and psychological well-being.

The fact that the students made out a list and the medical faculty was placed on the list indicates career desire. This means that a student who placed the medical faculty at the seventeenth order desired medicine less than a student who listed medicine in the first rank. Desire may make one happy or satisfied in spite of the challenges and thus may be a protective factor against the harsh experience of medical school mentioned before. Expectation is a belief that is considered the most likely to happen, maybe non-realistic and could result in disappointment. Some conditions such as health policy changes or lower income may result in a disappointment in the volunteers. In this point of view, unfulfilled expectations are

supposed to add to the unfortunate experiences of the medical faculty.

Literature on students' anxiety and depression levels generally focusses on causes such as gender, school year, academic pressures and on the end points such as poor academic performance, sleep disorders and suicidal ideation. There is a need to investigate the effect of desire and expectations from medicine on anxiety and depression levels of medical students and this study primarily aims to explore this aspect in medical students in their first two years of medical school

Signs of students' mental health are: their activity, vitality, observation, adaptation to the conditions of higher education learning, low anxiety, emotional stability, ability to perceive and analyze information¹.

Stress in medical students is concerned with the levels of stress and the effects on the physical and psychological well-being of medical students in strenuous medical programs. Excessive amount of stress in medical training predisposes students to have difficulties in solving interpersonal conflicts as a result of previous stress.

A significant percentage of medical students suffer from anxiety disorders because of the long term effects of stress on the emotional and behavioral symptomatology. This condition becomes a focus of concern nationally and globally, so the first line of detection and defense of the stress are the students.

Students need to be given the tools to recognize and cope with stress, as well as being assured that they will not suffer judgment from others for recognizing their need for help in dealing with stress. The instructors, advisers and other faculty members who notice the signs of stress in a particular student need to have a non-threatening, non-judgmental way to help medical students recognize and handle their stress.

The need of students' mental health research is determined by the presence of factors that affect on the state of their mental health in case of examination periods, social adaptation, the need of personal self-determination in the future professional environment and others. Emotional states are bygone at this, and their results are a serious threat on the students' psychological health. In terms of higher education institution mental health is a very important factor that determines the success of students in educational activities, promotes their self-development and communication without conflict.

Stress is defined as an imbalance between environmental conditions necessary for survival and the ability of individuals to adapt to those

conditions. Stress in medical students has been recognized for a long time many studies have explored the causes, consequences and solutions.

There are three issues considered the most important for the development of stress in medical students. First is the fact that they have to learn a massive amount of new information in a short time. Second is when they have exams (evaluation period), and the last one is that they have little or no time to review what they have learned.

Medical students are overloaded with a tremendous amount of information. They have a limited amount of time to memorize all the information studied. The overload of information creates a feeling of disappointment because of the inability to handle all the information at once and succeed during the examination period. Many medical students struggle with their own capacity to meet the demands of medical curriculum.

Stress responds to different situations at different levels of consciousness, psychological stress, and physiological stress. These points of stress may be interrelated with each other, and be at different levels.

The most stressful period that medical students have is when they need to bridge the gap between graduation from medical school and being board eligible in a medical specialty. The Resident Service Committee of the Association of Program Directors in Internal Medicine (APDIM) divided the common stressors of residency into three categories: situational, personal, and professional.¹

Situational stressors include inordinate hours, sleep deprivation, excessive workload, overbearing clerical and administrative responsibilities, inadequate support from allied health professionals, too many difficult patients, and conditions for learning that are less than optimal. Second year students have other stress situations because they start to interact with the patients. This interaction includes moments when the medical students face their patients with bad news.

Personal stressors include family, who may be a source of support, but can also be a source of conflict and negative stress. Financial issues, as many residents carry heavy educational debts, and they feel compelled to have a secondary job in order to repay their debts. Isolation is frequently exacerbated by relocation away from family and friends. Other stressors include limited free time to relax or develop new support systems, psychosocial concerns brought by the stress of residency, and inadequate coping skills. Professional stressors include responsibility for patient care, supervision of more junior residents and students,

difficult patients, information overload and career planning.

Anxiety is one of the main factors of affecting on the mental health of students. We must distinguish anxiety as a state of anxiety and as a property of the individual. Anxiety is a reaction on the danger that threatens the person, real or imaginary, emotional state diffuse fear of unknown, characterized by vague feeling of threatened (as opposed to fear, which is a reaction to a definite danger). Anxiety is individual feature that is in high propensity to experience anxiety in different situations including those objective characteristics which had not attracted.

Stress levels have a strong relationship with physical condition. Medical students during an examination period can experience insomnia, fatigue, and nausea. Moreover, metabolism is disturbed by diarrhea or constipation. Skin diseases are common during the examination period which include acne, dermatitis, or psoriasis. Last symptoms are provoked by long working hours and tension of completing in good terms the courses.

Medical students have been known to consume caffeinated beverages to be active and alert during time of studying. These students drink large quantities of coffee, tea, cola, and energy drinks. Though an increased intake of caffeine can increase the levels of adenosine, adrenaline, cortisol and dopamine in the blood, caffeine also inhibits the absorption of some nutrients, increasing the acidity of the gastrointestinal tract and depleting the levels of calcium, magnesium, iron and other trace minerals of the body through urinary excretion. Furthermore, caffeine decreases blood flow to the brain by as much as 30 percent, and it decreases the stimulation of insulin, a hormone that helps regulate the body's blood sugar level.

Stress can cause high levels of the following hormones: cortisol, epinephrine and norepinephrine, leptin, NPY, nitrite, ACTH and adrenomedullin. Elevated level of adenosine, adrenaline, cortisol and dopamine in the blood can produce fatigue, depression, behavior changes, heart disease, weight problems, diabetes, and skin diseases. It also decreases the immune response that can lead to heartburn and stomach ulcers.

The hormones of the menstrual cycle (follicle-stimulating hormone (FSH) and luteinizing hormone (LH)) during the examination periods are also affected. Females can be disturbed during menstrual cycles because the FSH and LH normal levels changes radically. Medical students may also have disturbed sleep cycles in these periods.

Social educational school provides a central role of anxiety in the socialization of the person. Underlying this view is noticed that neutral stimulation can become emotional and anxious to acquire properties through reinforcement and learning. As a result, easy arising anxiety is very stable with great difficulties in future. It can contribute the development as positive qualities, so negative, such as aggression or excessive dependence.

It should be noted that the distribution of the state of anxiety (situational anxiety) and property of the individual (personal) is most evident in the works of C. Spielberger and R. Cattell. According to Charles Spielberger, situational anxiety occurs when an individual perceives a stimulus or situation as one that contains the actual or potential elements of danger, threat or harm. Personal anxiety does not appear directly in behavior, but the level can be determined based on how often and intensely alarm condition occurs.

Psychological studies indicate the existence of these kinds of anxiety as mobilizing and demobilizing anxiety. Mobilizing kind of anxiety is manifested in the increased activity of up to aggression; in increased appetite. Demobilizing kind of anxiety particularly evident in the process of a stable anxiety.

As too much stress causes problems, it is important to evaluate the degree of stress a student may have. Today, there are methods to assess the level of emotional stress that medical students can handle. It is advisable to manage study time and include healthy nutrition during the whole day. Interventions against dishonesty such as copying or other forms of cheating also prevent the risk of stress and depression in medical students.

Communication among third and fourth year medical students prepares them for the stressors of real-life clinical practice. This mental preparation stimulates the students to reduce the percentages of error in a medical consult.

Medical students are prepared to know the diagnosis and the treatment, but may not be successfully prepared to interact with the problems of their patient, or how to deal with bad news during consultations, as well as dealing with the patient's emotional stress.

Emotional intelligence (EI) can be a protection against the effects of psychological stress, and it may enhance well-being. However, EI is molded through personality and has not been observed that it is affected by stress situation. However, those students who are in extra-curricular activities have lower states of anxiety than those who are only concentrated in their

studies. To address these problems, some medical schools have made changes such as reducing the workweek, instituting curricular reforms such as having shorter classes, less rote memorization, and providing psychological services.

Stress in medical students has become a focus of concern globally, with the first line of detection and defense of the stress being the students themselves. Some interventions include compulsory attendance in support groups, so the level of stigma is much lower than that associated with attending individual therapy. This provides long-term continuous support and help for students to monitor the progress and preparation for a better practice.

Other stress-management programs provide trainees with coping techniques such as hypnosis, imagery, and muscle relaxation; affiliation with peers, opportunities for emotional expression and intensified relationships with the faculty.

The interventions of the majority of the programs use a group structure where the trainees meet with their peers, or with leaders. No "gold standard" exists for the content of stress-reduction programs for medical trainees. Some propose a scheme of directed and non-directed support groups, relaxation training (including meditation and hypnosis), time-management and coping skills, mindfulness-based stress reduction, and mentoring programs.

Good intervention includes relaxation basics like abdominal breathing, learning to identify and counter negative thoughts, use of the imagery in relaxation, practical ways to increase healthy eating, building positive coping, apply relaxing or activating words appropriately, and re-direct time and energy based on the level of importance.

The aim of this work is to study the levels of trait anxiety and situational of students anxiety

Materials and Methods:

The study was conducted in 2013-2014. In general 327 university students were examined. There were no significant differences by sex and age composition, place of residence, learning.

The degree of expression of anxious symptoms was studied using the Spielberger-Hanin test. It consists of 20 statements that consist of both state anxiety (anxiety, reactive or situational anxiety) and 20 to determine the expression of anxiety as dispositions, personality characteristics (property anxiety). Scale of personal anxiety and reactive anxiety of Spielberg is the only method that allows a differentiate measure anxiety as personality trait and as a state. We used a modification of Y. L. Hanin (1976), which is adapted to the Russian language⁵.

This method allows you to make the first significant refinement of integrated self-identity quality: is the instability self or situational, means personal. The results indicate this method not only on psychodynamic personality characteristics, but also on the general question of the relationship of reactivity and activity of the individual, his temperament and character. This technique is deployed subjective personality characteristic that does not diminish its value as a diagnostic psychological terms. Evaluation of results: 30 points - low anxiety; 31-45 - moderate anxiety, 46 points or more - high anxiety.

Significant deviations from a moderate level of anxiety require special attention, high susceptibility to anxiety, involves the emergence of anxiety on human situations for its competence. In this case reduce subjective importance of situations and problems and move the focus to the understanding of the formation and sense of confidence in the success of⁶.

Results: The level of trait anxiety and students' situational anxiety determined the use of Spielberger-Hanin test. Established that among the students the vast majority of them are persons with middle-trait anxiety - 145 persons (44.34%), high levels of trait anxiety was determined in 98 persons (29.97%), low trait anxiety were found in 84 students (25.69%). In the sexual case of male students of middle-trait anxiety - 56.2% was significantly higher compared with 39.6% of patients with high levels of 4.2% and a low level, unlike the women in the group are dominated by those with high levels of anxiety (76.9% vs. 21.2% with an average level of trait anxiety and 1.9% with low trait anxiety). A direct correlation between high levels of trait anxiety and the woman ($r = 0,50$, $p < 0.05$). Remarkably, in subgroups with high and middle-trait anxiety absolute values which were higher according women than men - $57,73 \pm 4,38$ to $49,33 \pm 3,74$ points ($p < 0.05$) for high level of anxiety, and $37,66 \pm 4,15$ vs $36,0 \pm 3,54$ ($p < 0.05$) for the average.

Analyzing the performance level of situational anxiety it can be noted that the high level of situational anxiety was exposed to 81 students, representing 24.77% of the patients, the average level of situational anxiety found in 194 persons - 59.33%, and 52 young people revealed a low level of situational anxiety - 15.9%.

In the sexual division of men and women with high levels of situational anxiety were respectively - 41.6% versus 25.0%. Average level of situational anxiety was detected in 58.4% of men and 75.0% women.

Elevated levels of anxiety may indicate a lack of emotional adjustment to certain social situations, and students with a high level of anxiety are manifested attitude as to the weak. Anxiety students usually are not recognized standing in the group, they often are among the least popular, because they are often diffident, closed, unsociable or, on the contrary, very sociable, annoying or even angry.

The result of lack of initiative anxious students is that a peer has a desire to dominate him, leading to a decrease in emotional background, to avoid communication trends, increased insecurity. Disturbed student fear of others, waiting for the attack, ridicule, insults, contributing to the development of psychological defense reaction in the form of aggression directed at others. These students are usually single, closed, inactive. It usually affects the success of training and establishing contacts with the environment.

At the same time, such students have a tendency to the personal anxiety and situational anxiety who are in a group of honors. This is due to the fact that they are students who regularly attend classes, seminars and prepare to actively respond to them, mostly worried about their performance. They are trying to get all the possible points for employment and successfully write all modular control while often under stress.

Conclusions: The emergence of anxiety may be associated with both external and internal factors. Under the influence of external conditions alarm occurs as an emotional reaction on a stressful situation and may be different than intensity and duration. So we can assume that individuals with high trait anxiety level of situational anxiety also increase due to personal experiences of stress response situations that arise in the lives of students, particularly in education.

LITERATURE

¹ Айзенк Х. Психологические теории тревожности: В кн. Тревога и тревожность / Под ред. В.М. Астапова. СПб.: Питер, 2001. — С. 224—247.

² Ibid., С. 224—247.

³ Райгородский Д. Я. Практическая психодиагностика. Методики и тесты. [Учебное пособие] / Д. Я. Райгородский – Самара: "БАХРАХ-М". – 2001. – 320 с.

⁴ Айзенк Х. Психологические теории тревожности: В кн. Тревога и тревожность / Под ред. В.М. Астапова. СПб.: Питер, 2001. — С. 224—247.

⁵ Прихожан А.М., Дубровіна І.В. Психологія. – М.: АКАДЕМІЯ, 1999 – 461с.

⁶ Ibid., 461с.

⁷ Малкина-Пых И. Г. Психосоматика / И.Г. Малкина-Пых. – М.: Эксмо, 2009. – 1024 с.

⁸ Бреслав Г.М. Психология эмоций. – учеб. пособие для вузов. М.: Академия: Смысл, 2004. – 541 с.

Юрценюк О., Антофійчук І. РІВЕНЬ ТРИВОГИ У СТУДЕНТІВ-МЕДИКІВ.

Стаття присвячена дослідженню рівнів особистісної тривожності та ситуативної тривоги у студентів вищих навчальних закладів.

Необхідність дослідження психічного здоров'я студентів визначається наявністю факторів, які впливають на стан їх психічного здоров'я, у разі екзаменаційних періодів, соціальної адаптації, потреб в особистому самовизначенні у майбутньому професійному середовищі тощо. Емоційні стани становлять серйозну загрозу психологічному здоров'ю студентів. З точки зору вищого навчального закладу психічне здоров'я є дуже важливим фактором, який визначає успіх студентів в освітній діяльності, сприяє їх саморозвитку і зв'язку без конфлікту.

Тривога є одним з основних факторів, що впливають на психічне здоров'я студентів. Ми повинні розрізняти тривогу як стан і як властивість особистості. Тривога є реакцією на небезпеку, яка загрожує людині, реальний чи уявний, емоційний стан дифузного страху невідомо, що характеризується невизначним почуттям загрози (на відміну від боязні, що є реакцією на певну небезпеку). Тривога є індивідуальною особистістю, яка знаходиться у високій схильності відчувати занепокоєння в різних ситуаціях, включаючи ті об'єктивні характеристики, що не залучалися досі.

Ключові слова: особистісна тривожність, ситуативна тривога, психічне здоров'я.

МОВОЗНАВСТВО, ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК 821.161.2Кож.7

Antonina ANISTRATENKO,
Bucovinian State Medical University,
Chernivtsi (Ukraine)
oirak@bsmu.edu.ua

**UNOBVIOUS "THE LOGIC OF
THINGS": STORIES BY
V. KOZHELYANKO
IN AESTHETICS OF PARADOX**

Ключевые слова: *Василий Кожелянко, малая проза, новелла, модернизм, экзистенциализм, жанровая форма, парадокс, поколение восьмидесятых.*

Анистратенко Антонина. Неочевидная «Логика вещей»: малая проза В. Кожелянко в эстетике парадокса

Из всех текстов малой прозаической формы В. Кожелянко в новеллах и рассказах книги "Чужой" полно и самых многообразных реализован архетип времени, с помощью воплощения которого автором воспроизводится эстетическая концепция парадокса. Описав модели писательской разработки произведения на примере интерпретации сюжетов рассказов и дальнейшее развертывание их в формат романа, мы пришли к выводу, что большинство новелл и рассказов В. Кожелянко развил в форму романа или сюжетной линии большой эпической формы. Также на художественное оформление и сюжетную основу влияла поэтическая символика автора.

This article deals with the 80-th generation in Ukrainian literature, its particular, aesthetic, thematic, genre features of short fiction and its connection with the Ukrainian novel.

The problem of the plot interpretation, novelistic scheme of Western and Eastern Slavic canon model drive the prose works by writers of 80-th generation to the periphery of literary process. The genetic feature of the 80-th generation played the important role in its considerable functioning especially their antihermetic and, at the same time, attachment to local schools, its biographical and situational fundamentals creative implementation.

In definite context, we are going to observe a small V. Kozhelyanko's short stories and his first book consisting of five deep in meaning, expressive and canonical due to the form of the existential novels "The logic of things"¹. The book was published in Lviv at the publishing house "Calvary" in 2007. Five short stories in one book together are written by the author during the 2002 - 2007 years including "Tea Euphoria", "The Deserter", "Narcissus", "The Wine", "Happiness". The novels are combined in mimetic way focusing on the internal monologue of the main character as

well as on the social and psychological area with existential intentions and hidden gothic which develops into a Brahmin skeptical philosophical view of the World.

First of all social thematic line of prose attracts our attention which is on the surface relatively to receptive components of the third and fourth levels of the text. Thus social motivation of the psychological feature of the characters in the stories by V. Kozhelyanko constitutes the situational valence of plot of his novels and builds the foundations of the ideological and thematic content of short fiction. In this sense revealing look is depicted in stories "The Deserter" and "Narcissus". The absurdity of the Soviet way of life highlighted with the help of psychological and actual portrait of Victor Kolobok the marginal character in the "Narcissus" story who was in the psycho narcissistic, proximity, chronically unwilling to coexistence in this "Land of the Soviets." Disagreement with the world and social system is expressed in his manic and extraordinary attention for his appearance. This behavior is opposed not only to common sense, it is banned by the Soviet governmental policy. It is not

desirable to dress well, to make importance to the quality of his shoes etc. So, Victor makes all these forbidden things daily.

Inner, almost unconscious resistance, however, is not growing only in Kolobok. It is time for restructuring and the subsequent collapse of the USSR. The Ukrainian national movement is growing up in the Ukrainian towns and cities. Unexpectedly for himself the main character finds himself in a whirlwind of events. He attends meetings, joined the National party named "Rukh". The narcissistic snob is tired of that "[...] for breakfast (sprats in tomato sauce, bread and tea with chamomile) and picking his teeth with sharpened match [...]"² but nobody can even complain because the same condition is all over the country.

Lack of normal things for a person in a democratic, liberal or monarchical-hierarchical society such as toothpicks, aftershave lotion, hair color dye and comfortable shoes causes fetish-affection. Later the main character loses his temper and rest of common sense as to his things and therefore, the idea of sovereignty and independence of Ukraine to Victor Kolobok is rooted in the desire to gain substantive benefits of the capitalistic rate: "And still it's not so bad for today because he has professional hair dye and Ukraine has its hope for independence"³. Comparison in associative sense his hair color dye and independence of the state serves as a transfer or psychological allusion of actual demonstration of social order of the states where citizens have freedom of choice and in contrast to the first totalitarian state in which the will of citizens is considered a betrayal of ideals.

Three separate reasons caused the marginal suffered from complexes Victor desire to participate in the fight "for Ukraine", first, his personal desire of freedom (the fear that "he will have to dye his hair, whiskers and mustaches with the simple Basma from a paper bag")⁴, second, his ambition ("[...] he has already become a prominent figure in his political party as he created and headed the organization the NRU for the reconstruction in his district. Also he became a member of National Council and often spoke at a general meeting [...]"⁵) and, third, gender motivation ("Since autumn Viktor Kolobko actively watched the girl seen then in the street with a blue and yellow ribbon in her braids. He knew that her name was Oksana [...]. Her only fault was that she absolutely did not pay attention to him who was already an active politician [...]"⁶). So, the temporal and ideological conflict of the breaking millennium and collapse of the USSR and the creation of an

independent Ukraine lies in the basis socio-psychological novel "Narcissus".

Existential intention of the novel appears in accordance with the fate of the state and its citizens (for example, the main character). Fictitious independence and democracy in the country and the value of fictitious marriages of V. Kolobok and the attempt of illogical but selfless struggle against bribery and falsification during the election campaign, lead to moral, ideological death of the main character: "[...] By his way home he recently understood for the second time that he was mortal but he is not alone in this problem for Ukraine is the same [...]"⁷. Acute sense of finitude, mortality of all existing is the essential feature of the collection of short stories "The Logic of Things." You also see the hidden gothic of the story; focus on the unknown, subconscious understanding of gloomy future of the state and the individual. Higher knowledge comes from the inevitable fate the belief in which is reflected in medieval literature of gothic. V. Kozhelyanko used condensed symbolic achievement in this literature: "[...] Viktor Kolobko began to climb up to the attic slowly. He was not thinking about his death any more. He was sure about it. [...]"⁸ V. Kozhelyanko completed novel "Narcissus".

The moments in the life of the main character when finds himself in the most critical existential situations associated with the opposition "life-death", "getting-loss," "love - freedom", "action-inactivity" are basis to comprehend personal exit and invariably lead novelistic scheme to solutions. For instance, the main character in the story "The Wine", an ardent atheist, outspoken supporter of contemplation of life, Mr. Mykolai, after helpless hanging in the unfinished well awaiting death from drowning comes to Zen Buddhism understanding of the meaning and nature of life and becomes a deeply religious man.

But let's come back to the social and psychological topics and other important story in this regard "The Deserter." The novelistic scheme of this work reduces greatly the first of its three parts its introduction. In the course of the novel the reader of the plot falls spontaneously and without narration without descriptions of "disposition" and "dislocation" of the action. It starts with as: "... upon, and he found himself in the mountainous very high quality asphalt road. On the right hand the vertical rock was flat and without any bush and on the left was seen bottomless abyss. [...]"⁹. However, this sentence itself is serving a minimum necessary for an understanding of the recipient of chronotypical

conditions of future performance. Immediately obvious is the fact that it is not in Ukraine: a good asphalt road in the mountains is a clear indication of non-Ukrainian territory. Suddenly, as if we missed something, the beginning of the narration speaks for a time span: the action takes place in the present time.

Later the reader learns that the main character is in the Caucasian mountains and he drives military GAZ-66. "Unremarkable, a kind of "Vasily" comes to the path of desertion to be saved from his own state which sends troops to certain doom because once in the Soviet army man ceases to be just a man (which it is by definition be stopped having received a passport in one of the Soviet republics) but also a citizen. Thus, due to substituted values the deserter without any specific name "[...] falls into slavery to the local manufacturer Abdullah who produced "Armenian" and "Kyslyar" cognacs [...]"¹⁰.

However, the main character is unremarkable at first glance. His main objective is to create guerrilla group in the Western Ukraine which would fight against the Soviet regime in Ukraine. So he ran away from slavery having kidnapped Abdullah's son and cheated vengeful Caucasians and returned to Ukraine. There Ruboros had to hide for a while and came to Mrs. Stefa where he rented the apartments, and that twice older woman did that the army and slave labor failed to do. "Ruboros lives in Ms. Stepha's apartment and soon he revised his views. He slowly but steadily matures to the fact that it was not clear why he should fight even for a free Ukraine when life is getting better [...]"¹¹. Stefa fell in love with 23-year-old Ruboros and did all her best to stay with him but the psychological pressure causes man's resistance.

He still embodies the dream of insurgent struggle but the social situation of the native state is that Ruboros suffers in this fiasco no matter that in the blind case that "[...] be called truthfulness, realism or simple logic [...]"¹², the guy dies having fallen from the helicopter on the way in which the racing car is riding. It's obvious that an inevitable fate follows him as the Ukrainian state. Consequently, socio-psychological and existential sam intertwined in semantic- symbolic field of short stories of the book "The Logic of Things."

The ideological and thematic plan and symbolic and archetypal layers of the reception of the text go out in the story to an active level that is the influence to the emotions of the reader is created by these levels because novelistic scheme extremely brief and formally conservative and does not allow the writer to play with

the language styles and plot superstructures (descriptions, author jokes, remarks, complex stylistic neoplasms, eclectic casts, etc.). The plot as an important component of every prose is under considerable pressure of formal characteristics novel as a genre: "[...] a form of story or novel implies that the writer recreates the moment which is concentrated in a thought or emotion needed for the author [...]"¹³. So, the whole body of the story text is a reflection of character structures and thematic components. Thanks to this mimetic attraction the story gets to a new syncretism level "text-idea." It lies in the recovering the series of moments of life which have been seen or imagined by the author and displayed using artistic means and genre models (genre matrices scheme of novels, stories, novelette, sketches and so on. specimens of short fiction).

Structure of modern text demonstrates a new understanding of the traditional principle of reflection as it was pointed by Y. Polishchuk. This refers to the approach of literature to document, to the real fact and the creation of the impression of extracredibility through direct imitation of linguistic and cultural code of journalism. "The highly-expressed characteristic presentation is common... for V. Kozhelyanko's prose"¹⁴, but as a way to implement the principle of mimetic and small prose author linguistic and stylistic principle is similar to the linguistic and cultural code of mass communication. Also in that sense the most notable is Y. Vynnychuk's book "Tales of Freedom" that resonates in the discourse of socio-political essays of V. Kozhelyanko¹⁵. Journalistic achievements of the writer remains on the margins of his literary fame but we cannot avoid the impact of journalism aspect on V. Kozhelyanko's artistic creativity. For example, in the articles "These different the same Russians"¹⁶ and "Red humor in blue and yellow universities"¹⁷ in reporting format we can see ideological basis for the novel "Parade in Moscow", "Terrorium" a collection of short stories "The Alien" and so on. It grows in small prose of V. Kozhelyanko from creative method to a specific style which are subjected composition and sometimes the plot.

Moments of reflection of the world in short stories and Ukrainian 80-th and 90-th generations take place in the plot complementarity with canon of Ukrainian stories. So, mimesis itself ceases to be artistic and valuation intentions of the writer: "[...] It seems that today we can say that the display becomes even more sense: literary texts create quasi-reality that often is" realistic ", thicker, refined and finally

desirable than the reality itself [...] "¹⁸. These features of quasi-reality noticed by Y. Polishchuk which was created by the writer is becoming an extreme expression in a short story coinciding on the genre matrix that provides the tension and thickness of time-space.

Existential deep melancholy rooted in a symbolic and thematical story "Happiness" especially sacred melancholy for the lost paradise of a Man, Eden Gardens, which melted in the hustle and bustle of life events on which people have lost their original essence. Love advances us to sheer identification of a Man but "flowers are withered, / shoes are spoiled- / pass days are passing"¹⁹ and life refers a person from the point of bifurcation when the choice was not made on time.

This existential situation is played by the author in the short story "Tea euphoria." Only as the way out of crisis of broken relationships the character chooses time-tested exit in the form of alcohol. Described in details course of alcohol intoxication, his physical and mental sensations, transition from a single binge intoxication to durable, attempts to escape from the vicious circle of dependence and alcohol addiction, withdrawal symptoms - perhaps the first time in Ukrainian literature V. Kozhelyanko resorted to a detailed analysis these states and made this literary work in the plot of the short story. He made his intentions in such a way that the character hasn't lost the support of the reader that is not caused disgust. The problem of balancing rights at the border between personal freedom and family happiness, the issue of male logic selection makes the "Tea euphoria" text labeled brighter gender factor than we have seen in the lyrical almost romantic story like "Happiness". But here in "Tea euphoria" we can see that the psychological aspect, the state of the character outweighs the rest of the plot and thematic components of the expression. Existential melancholy for the lost paradise is often repeated in motive short fiction by 80-th generation writers. Although V. Kozhelyanko is assumed to be literary hermit because, we have no writers in Bukovina on which creativity we can clearly trace the continuity of generations in the literature regarding Kozhelyanko creativity, however, we cannot isolate him from the circle of 80-th generation of our literature.

Volodymyr Danylenko is considered to be a devoted researcher, a writer and a short fiction of XX-century recreator, a literary critic, a writer-neoimpressionist. 80-th generation writers in their functional role takes place among observers deliberately committed the massacre ideo-

logy steady resistance 60-th generation writers and burlesque carnival minded and rebellious 90-th generation writers. So it is obvious that not only those who by birth date had to belong here but those who joined this group because of their aesthetic tendencies were in those ranks, - said V. Danilenko - (for example, T. Fedyuk, Zholdak B., O. Lysheha., B. Medvid).

The founder in Ukrainian prose of 80-th generation became V. Tarnavskiy. He first broke the hermetic isolation of the Seventieth. "Tarnavskiy introduced [...] the spirit of the modern city in the Ukrainian prose on the subsiding wave of hippies. Although there were other forerunners Y. Shevchuk and V. Shcherbak before V. Tarnavskiy. The latter, of course, was the master of Ukrainian prose of the Eighties [...] "²⁰. The ideologist of 80-th generation is considered to be M. Riabchuk although much of them remained outside his circle. In fact Vladimir Shevchuk considers urgent problem 80-th generation the lack of ideologists of given generation such as they were for the generation of the Sixties I. Svitlychny E. Sverstyuk, I. Dzyuba.

Criticism of society is the most significant motif of creativity 80-th generation that appear in various formal and semantic schemes of the short fiction. So, the J. Lyzhnyk's story-parabola "The Money Changer's Day" parodied Ukrainian neo-colonial society. Although his other short stories have unique multilevel. "The author turns to neo-romantic and postmodern techniques. Plot stories fades into the background, sometimes we see the meditative psychological story like "Before Dawn". The text of temporal change (from night to dawn) provokes change settings impressionable character. In the interchange memories are left at night and the way opens with the first rays of the sun and the main character begins to look to the future ("... It has come already - New Day ...")²¹.

The short story "That's why I'm with you" has a similar structure but only it measures time changes with the days of a week from Monday to Saturday. The internal struggle of the character is related to disagreement with the world and life that he leads "²². Thus we see a modification of social issues because aesthetic discourse of the short story writer Bukovinian J. lyzhnyk goes to the existential.

"The main topic of degeneration of the Ukrainian society sounds in the novel of V. Portyak" "The Exit" "(an allusion to the biblical Moses proceeds impressed with slavery originally)"²³ - V. Danilenko noted further in the introduction to the anthology of contemporary

short stories. This biblical allusion that contains conceptual shift from realization the canonical plot to mental "symbolic expression of its modern incarnation became the ideological basis for Kozhelyanko's short story "The Deserter. In the frame of an ironic writer gives a long-term scheme of the internal economic and legal slavery of the citizens of their country. In addition the second plot-line is conceptual demonstration of violence against a citizen of the state with the help of the institution of military service. This second aspect is also considering by the most well-known writer of 80-th generation Y. Andrukhovych: "[...] The Soviet army appears as embodiment of violence, condensed essence of the State in the stories of Yuri Andrukhovych" To the left where the heart is ", " The Royal Hunting " [...]"²⁴.

Social and socio-psychological topics are among of interest to authors of short fiction of the last century, that's why "at the time when Western literature meticulously stared at movements of the human soul, or pondered the philosophical categories of existence, works of Slavic writers in most stand on social issues [...]"²⁵. The vast niche opened a large domain in satirical and humorous prose in the field of psychological and social short story the evidence of which became the anthology "The Scarecrow"²⁶. B. Kozhelyanko's works were not included to the anthology because of his short stories tend to classical short stories of modernism, the existential short fiction which doesn't suit to it.

The short stories of the book "The Logic of Things" became the new page of Ukrainian short form of literary prose, reveal the marginal "uncomfortable" questions of human behavior, understanding the world of the things, patterns of thinking and action in standard difficult situations.

REFERENCE:

¹ Kozhelyanko V. The logic of things: stories / V. Kozhelyanko. - Lviv: Calvary, 2007. - 160 p.

² Search here, P. 69.

³ Search here, P. 72.

⁴ Search here, P. 72.

⁵ Search here, P. 74.

⁶ Search here, P. 73.

⁷ Search here, P. 105.

⁸ Search here, P. 106.

⁹ Search here, P. 37.

¹⁰ Search here, P. 43.

¹¹ Search here, P. 52.

¹² Search here, P. 65.

¹³ Karasev M. The Catcher in life. Social issues in small prose as an example stories of Svitlana Jeremenko / Michajil Karasev // Ukr. lit. Newspaper. - 2013. - 8 march. (№ 5). - P. 14.

¹⁴ Anistratenko A. Remembering the Future: Vasil Kozhelyanko works in modern contexts / A.V. Anistratenko. - Chernivtsi: "Misto", 2013. - P. 66.

¹⁵ Vasyl Kozhelyanko: [writer] // true. progress. - 2002. - 14 January. (№ 1/2). - P. 4-5.; .

Kozhelyanko V. "And in presidium sat peacefully" / V. Kozhelyanko // Chas. - 1991. - Nov. 29. (№ 48). - P. 2, Kozhelyanko V. "How will we build Ukraine?" / V. Kozhelyanko // Time. - 1991. - Oct 18. (№ 42). - P. 3.

¹⁶ Kozhelyanko V. These different the same Russians / V. Kozhelyanko // Time. - 1991. - Nov. 29. (№ 48). - P. 2.

¹⁷ V. Kozhelyanko Red humor in blue and yellow universities / V. Kozhelyanko // Time. - 1994. - 25 February. (num. 8). - P. 3.

¹⁸ Polishchuk Y. Literature as geo-cultural project: monograph / Y. Polishchuk. - K.: Akademvydav, 2008. - P. 289.

¹⁹ Kopystyanska N. Genre, genre system of literary space: [monograph] / Nona Fominivna Kopystyanska. - Lviv, PAIS, 2005. - P.32.

²⁰ Flowers in a dark room: The modern Ukrainian short story: The most striking examples Ukrainian. short story for the last fifteen years / compilation., preface. - Ed. V. Danilenko. - K.: Genesis, 1997. - P. 9.

²¹ Search here, P. 144.

²² Search here, P. 299-300.

²³ Search here, P. 10.

²⁴ Search here, P. 11.

²⁵ Karasev M. The Catcher in life. Social issues in small prose as an example stories of Svitlana Jeremenko / Michajil Karasev // Ukr. lit. Newspaper. - 2013. - 8 march. (№ 5). - P. 14-15.

²⁶ Scarecrow: Ukrainian prose satire, humor, irony 80-90-ies of XX century / compilation., Preface, years. Ed. V. Danilenko. - K.: Genesis, 1997. - P. 383.

Аністратенко А. НЕОЧЕВИДНА „ЛОГІКА РЕЧЕЙ”: МАЛА ПРОЗА В. КОЖЕЛЯНКА В ЕСТЕТИЦІ ПАРАДОКСУ

З-поміж усіх текстів малої прозової форми В. Кожелянка у новелах та оповіданнях книги „Чужий” найповніше та найрозмаїтіше реалізований архетип часу, за допомогою втілення якого автором відтворюється естетична концепція парадоксу. Струнка компо-

зиція вивільнює для В. Кожелянка безмежне різноманіття сюжетних поворотів та чотири виміри для розвитку дії. Ні час, ні простір не диктують умов розвитку дії. Лише сама людина, персонаж, веде себе від гріха до покаєння, від вибору до наслідку, від втечі до повернення і це змушує героя бути сильним, бути дієвим і відповідальним.

У малій прозі час виконує ті ж функції, що й у епічних творах великих форм, що-правда, його якості змінюються: час новели найчастіше є реліктовим, таким, що не має тяглості. Часто хронотоп новели заміняє момент часу. Тому хронотоп і його сюжетний відповідник – подієвий ряд – спостерігаються читачем відсторонено. Момент часу в новелі заміняє період часу, в той час як в оповіданні все ж таки має місце невеликий часовий проміжок, що відбувається, і хронотоп залишається в його класичному для прози варіанті.

Виявивши моделі письменницької роботи твору на прикладі інтерпретації сюжетів оповідань і подальше розгортання їх до формату роману, ми прийшли до висновку, що більшість новел та оповідань В. Кожелянко розвинув до форми роману або сюжетної лінії великої епічної форми. Також на мистецьке оформлення та сюжетну основу впливала поетична символіка автора.

Ключові слова: *Василь Кожелянко, мала проза, новела, модернізм, екзистенціалізм, жанрова форма, парадокс, вісімдесятицтво.*

УДК 81'366.593'271

Оксана ДАСКАЛЮК,
Чернівецький національний університет
імені Ю. Федьковича,
Чернівці (Україна),
ok.daskal@gmail.com

МОВНІ ЗАСОБИ ВОЛЕВІЯВЛЕННЯ: КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ

Ключевые слова: *коммунікативна ситуація, волеизъявление, говорящий, адресат, императив.*

Даскалюк О. Языковые средства волеизъявления: коммуникативно-прагматический аспект

В статье проведен анализ языковых средств волеизъявления с учетом статусно-коммуникативных ролей говорящих и рекомендациями по использованию тех или иных языковых средств побуждения, которые наиболее приемлены в том или другом речевом акте. Данное исследование актуально с точки зрения приближения языковых стандартов украинской общности к мировым, с возрождением национальных традиций ведения коммуникации. Объем статьи разрешает только очертить проблему и на некоторых примерах предложить её решение, более тщательное изучение ситуации волеизъявления с учётом как социально-коммуникативных, психологических факторов, так и их языковой реализации ещё ждут своего исследования и не только в описательном ракурсе, а и в плане сравнения этих речевых актов с моделями общения, принятыми среди ближних соседей украинцев.

Антропоцентричний підхід до розгляду функціонування мовної системи розширив межі лінгвістичних студій, увівши в дослідження мовців з їх суспільними статусами, позиційними, ситуаційними та комунікативними ролями, ситуацію мовлення і навіть невербаліку. Сучасні мовознавчі розвідки доволі часто, вивчаючи мовні одиниці та різні мовні явища, враховують ситуативні чинники: мету, стосунки між комунікантами, умови спілкування, що впливає на зміну парадигми самої лінгвістики, розширення бази дослідження, впровадження нових методик у зв'язку з тісною взаємодією з іншими науками, які вивчають людину як соціальне явище. Зрештою сучасна лінгвістика описує способи взаємодії мовця та мовної системи, а також її результат, представлений у тексті (контексті).

Мовна ситуація волевиявлення теж постійно перебуває у сфері постійної уваги з боку мовознавців, причому їхні студії присвячено не стільки граматичним особливостям засобів маркування каузації до дії, скільки інтерпретації

мовцем можливостей вплинути на адресата з метою спонукати його до початку / продовження / припинення дії, набуття стану, що відбивається у доборі мовних засобів волевиявлення. Зазвичай такі дослідження провадяться разом з описом засобів спонукання та їх семантико-граматичною та комунікативно-прагматичною характеристиками (Л. Бережан, А. Дедухо, С. Мясоедова, В. Омеляненко, О. Шатілова), це стало закономірним продовженням вивчення категорії спонукання традиційною граматикою, яка описувала мовні засоби волевиявлення як складника граматичної категорії способу та категорії модальності (І. Вихованець, А. Загнітко, М. Плющ, В. Русанівський та інші). Новий погляд на місце імператива у реченні, його функціональну особливість та формально-синтаксичний зв'язок з вокативом ввела у мовознавство граматику апеляції (М. Скаб). Лінгвістика комунікації та прагматики, де подають описи різноманітних мовних ситуацій з урахуванням комунікативних чинників, мети, умов та засобів провадження

розмови, настанов, статусу та комунікативних ролей співрозмовників, розширює типологію спонукальних конструкцій, переміщуючи акцент з імператива на його функціонально-семантичні еквіваленти (Т. Ларіна, Н. Формановська та інші). Також особливість побудови конструкцій волевиявлення у різних мовних культурах зробило аналізовані мовленнєві ситуації об'єктом вивчення науки про комунікативну поведінку народів (С. Глазкова, Т. Ларіна, А. Маслова, Й. Стернін) та дослідження особливостей міжкультурної комунікації у сфері професійного спілкування (І. Афоніна).

Комунікативна ситуація волевиявлення з прагматичного погляду трактується як проникнення в особистісний простір співрозмовника, що завжди сприймається останнім як виклик, тому і потребує ретельного підбору мовних засобів з боку мовця. Т. Ларіна зазначає, що «спонукальні МА (мовленнєві акти. — О.Д.) називають небезпечними комунікативними діями»¹. Такий «феномен» мовного волевиявлення пояснюють тим, що, здійснюючи каузацію, мовець уже розраховує на те, що адресат її виконає. А це свідчить про наявність принаймні одного з чинників: мовець перебуває на вищому суспільному щаблі або у значно близьких стосунках з потенційним виконавцем спонукуваної дії.

У запропонованому дослідженні зробимо опис мовних ситуацій волевиявлення з урахуванням різних комунікативних чинників та підбором з функціональної мовної системи тих висловлень, за умови вживання яких досягнення комунікативного наміру є найбільш ймовірним. Порушені у статті проблеми перебувають у тісному зв'язку із потребами сучасного суспільства: постійне перебування людини в інформаційному просторі, швидка зміна подій і необхідність вміння чітко формулювати завдання та ефективно координувати роботу колективу, налагоджувати контакти і впливати на думку співрозмовника із подальшою корекцією його дій. Українське суспільство, звільнившись від стереотипів поведінки тоталітарного суспільства, де більшість координувань роботи як колективу, так і, доволі часто, родини перебувало в командному тоні імператива, шукає нові засоби для передачі волевиявлення, які б відповідали національним традиціям та комунікативним стандартам світової спільноти. Тому у роботі, аналізуючи типові ситуації мовного волевиявлення, спробуємо рекомендувати

різні способи їх вербальної реалізації.

Комунікативні характеристики учасників, щоправда лише екзерситивних перформативних висловлень, проаналізувала А. Дедухо. Зокрема, дослідниця вважає, що для успішного результату екзерситивів потрібно дотримуватися такої пресупозиції: «1) адресант бажає спонукати адресата до виконання / невиконання дії; 2) адресант правомірний висловити своє спонукання; 3) адресат здатний виконати дію; 4) адресат зробить цю дію»². Мовна ситуація волевиявлення, на нашу думку, для успішної реалізації комунікативного наміру повинна включати: 1) врахування позиційних ролей мовця й адресата (у яких комуніканти перебувають в результаті соціалізації, виконуючи професійну діяльність: начальник, лікар, правоохоронець тощо, ця позиція схожа з 2 пунктом пресупозиції, запропонованої А. Дедухо); 2) врахування ситуаційних ролей (фіксовані стандарти поведінки, за якої зберігається певна анонімність співрозмовників: перехожий, пацієнт, покупець, попутник тощо); 3) врахування сторони зацікавлення реалізації спонукуваної дії; 4) ступінь близькості між комунікантами, за умови їх знайомства (розглядатимемо умови та засоби номінації каузованої дії в родині) чи впливу умовного поділу на свій — чужий.

Розглядаючи комунікативні чинники мовленнєвого акту волевиявлення, будемо позначати їх як домінуючі, що суттєво впливають на результативність комунікації, та другорядні, що доповнюють комунікативну характеристику ситуації спонукання.

Отож мовленнєві акти, ініціатор каузації яких перебуває на високому соціальному щаблі, наділений владою, — це зазвичай накази, вимоги, команди, розпорядження, настанови, заборони, дозволи, примуси тощо (так звані ін'юктиви, див.³). Якщо керівник дотримується стандартів ведення ділової розмови ще радянського типу, то йому притаманна бюрократична манера бесіди, а тому найактивнішими засобами спонукання будуть імперативи, інфінітиви, перформативи *наказую, вимагаю, наполягаю* тощо. Така манера певною мірою наслідує мову ділових паперів імперативного (владного) спрямування. Дослідник засобів вольової модальності у кодексах В. Рогожа влучно зауважує про функціонально-семантичну роль інфінітива: «Імперативність передається також інфінітивом, оскільки з його допомогою реалі-

зується таке комунікативне завдання, як припис – владне волевиявлення уповноваженого на те суб'єкта (державного органу, посадової особи). Інфінітив у значенні наказового способу використовується для позначення особливої категоричності: *виконати, надати, оголосити, повідомити, оскаржити, заперечити, застерегти, повернути, відшкодувати* і под. Підсилюють дію додаткові лексичні засоби: прислівники *негайно, терміново, невідкладно, нагально, екстрено, першочергово*; прикметники та предикативні прислівники *повинен, зобов'язаний, варто, слід, треба* і под.⁴

Сьогодні спостерігаємо тенденцію до заміни категоричних ін'юктивних висловлень у мовленні представників керівного складу. Вживання інфінітивів не було притаманне комунікативним стандартам українців, а було привнесено за часів становлення більшовицької диктатури, що засвідчують приклади з художніх творів. Тому їхнє вживання є швидше порушенням комунікативно-етикетних норм, аніж правилом. Високий відсоток серед засобів волевиявлення в аналізованих ситуаціях припадає на імперативні конструкції, а також предикативні прислівники *варто, потрібно, треба* та перформативи *раджу, пропоную, прошу, рекомендую* тощо, рекомендованими також є конструкції із сумісною дією: *Сплануймо нашу зустріч* (хоча таке волевиявлення можливе в наявності товариських стосунків між комунікантами або за умови їх належності до кола своїх). Другорядними чинниками цієї комунікативної ситуації є: вік, стать, освіта, походження адресата. Ці чинники (з погляду пом'якшення способу волевиявлення) цілком знівельовано за умов командно-бюрократичного управління, проте сучасний стиль керівництва рекомендує їх враховувати. Поза увагою залишимо мовленнєві акти, коли ситуаційні ролі комунікантів переважатимуть над позиційними, наприклад, перехожий, надаючи допомогу, може керувати вищим від себе за соціальним рангом (щодо мовних засобів волевиявлення, то саме такому ситуативному спілкуванню найбільш притаманні односкладні речення: *Води!*; *Машина!*).

Окремо розглянемо ситуації, у яких мовець вимагає від адресата реалізувати певну дію, виконуючи свою позиційну роль, коли таке формулювання мовного впливу на адресата диктують функціональні обов'язки ініціатора каузації: *Кроком руш!* *Усі в укриття!* або

Скальпель! або *Ваші документи!* Домінантний чинник цих ситуацій — професійний обов'язок мовця, а сама ситуація мовлення не передбачає багатослів'я. Пом'якшення спонукання можливе в останньому реченні: *Прошу пред'явити Ваші документи!* Зазвичай ця домінанта зменшує переваги адресата, наділеного владними повноваженнями.

Схожою є ситуація спілкування між батьками та їхніми дітьми. Сучасні психологи не радять підкреслювати вищість у розмові з дітьми, давити на них своєю волею, своїм рішенням, бо авторитаризм зазвичай дає протилежний результат. Цікавим є спостереження над формами прохібівита та превентива, коли за допомогою частки *не* висловлюють заборону чи засторогу: малі діти не чують цієї частки, а тому батькам радять формулювати своє волевиявлення, уникаючи “не” при назві каузованої дії: замість *Не скачи на дивані!* пропонують казати: *Залиш диван у спокої!* або *Боюся, що диван не витримає твоїх гопань!* або *А хто це там вибиває пиліюку без дозволу мами?* тощо.

Спонукаючи, у розмові з дітьми можна маневрувати від конструкцій, де волевиявлення до адресата буде завуальовано під спонуканням до спільної дії: *Зробімо це!* *Чи не зробити нам так?* – до категоричної заборони, де мовець наголошує на тому, що рішення прийняв він і не стерпить заперечення: *Я забороняю тобі... Я вимагаю, щоб...* (такі способи впливу на співрозмовника несуть велике емоційне навантаження, а тому є виявом емоційного збудження адресанта, перебування у стані афекту). Взагалі перформативні способи волевиявлення доволі поширені в аналізованій мовленнєвій ситуації: *прошу, раджу, пропоную, рекомендую...* – це заклики до співпраці, у яких мовець наголошує на рівності між ним та адресатом. Спонукаючи до чогось дітей, варто вживати в мовленні конструкції, де волевиявлення буде непрямим, звучатиме як пропозиція чи щось бажане адресатові, маргінальні висловлення⁵. Наприклад, оцінні конструкції, у яких ми даємо оцінку діям дитини або наслідкам дії: *Тобі не личать такі слова!* *Мені подобається, як ти підібрав кольори для розмальовки.* *Не думаю, що з таким підходом до навчання тобі вдасться добре скласти тести.* Використовуючи такі засоби спонукання, треба пам'ятати, що оцінка має стосуватися чогось конкретного: висловлень, настрою, вчинків дитини, а не її загалом.

Залежність від рішення адресата виконувати / не виконувати казуовану дію може проявлятися у перформативах, які підкреслюють семантичну спрямованість вислову: *Прошу...*, *благаю...*, *молю...*, *закликаю...* Такі види спонукання вказують, що для адресата не суттєвою є вікова чи позиційна вищість мовця, таку ситуацію спілкування, яка зазвичай притаманна комунікантам: мати – дитина, розглядаємо як ситуативну.

За соціальної рівності комунікантів домінантним стає чинник зацікавлення у виконанні дії: якщо мовець прагне виконання дії, тобто перебуває принаймні у ситуативній залежності від адресата, то маємо справу з реквестивами (мольба, прохання, умовляння тощо). Ситуативна залежність може впливати на домінанту, а відтак і вибір мовних засобів, в разі владної вищості мовця. За такої умови імператив завжди вживають із десенсбілізаторами, що пом'якшуватимуть волевиявлення: *будь ласка* або перформативом *прошу*. Цікавим є спонукання за допомогою предикативного прислівника *треба* та дієслова у формі майбутнього часу: *Треба буде зробити*. Такі конструкції мають проміжне значення між наказом та проханням.

До сучасних керівників ставлять вимоги вміти зацікавити працівників виконувати певні завдання, діяти певним чином, а тому непряме спонукання через оцінні конструкції: *Дружний колектив – запорука успіху! Задоволений покупець – премійований продавець!* чи зняття бар'єру між мовцем-керівником — та адресатом-підлеглим через спонукання до сумісної дії: *Впроваджуймо нові стандарти в роботу фірми* – починають використовувати дедалі активніше, щоправда така манера керування залежить насамперед від специфіки роботи організації. Для лінгвістів, які цікавляться видами спонукання в сучасних організаціях, підприємствах, джерелом фактичного матеріалу наразі залишаються рекламні слогани (нерідко просто перекладені з російської, що зменшує їх вартість для україномовного споживача), бо художніх творів, аби проаналізувати позамовні чинники офісного спілкування та їх вербальну реалізацію, чи україномовних фільмів поки що нема (принаймні автору вони не відомі).

Семантику прохання мають конструкції з умовною часткою *б*: *Зайшли б до нас...* Хоча такі вислови можуть звучати і як засторога-попередження: *Не чіпав би ти її!* В останньому прикладі домінантним чинником ситуації є

перевага мовця, що дозволяє йому попереджати адресата, залишаючи йому шлях для відступу. Можемо порівняти: *Не чіпай її!* – пряма засторога, акцент на особистості мовця й *Не чіпав би ти її!*, де підтекстом йде вказівка на певні умови, які дозволяють мовцеві так звертатися до адресата.

Найуживанішими моделями волевиявлення з семантикою прохання є: *прошу + інфінітив, питальні конструкції*: *Прошу долучитися до роботи; Можна скористатися Вашою ручкою? Чи не могли б Ви залишити свої координати?* Конструкції з перформативом мають більш дистанційований характер (мовець, оформлюючи волевиявлення у прохальну конструкцію, через першоособовість перформатива акцентує на собі, на тому, що ініціатором спонукання все ж таки є він, чим відмежовує себе від адресата), а тому більш доречні у ситуаціях офіційного спілкування. Натомість питальні речення допомагають мовцеві, вказуючи на залежність від волі адресата, подолати комунікативний бар'єр. Такі конструкції доречні у ситуаціях спілкування між комунікантами із ситуаційними ролями (це домінантна риса).

Ситуації волевиявлення, де каузація дії перебуває у сфері зацікавлення адресата, у якого з мовцем відносна або позиційна, або ситуаційна рівність, належать до адесивів і теж мають певні особливості як комунікативно-прагматичні, так і мовні. До них належать поради, рекомендації, запрошення, інструкції тощо. Мовець в аналізованих ситуаціях зазвичай налаштований на позитивне сприйняття його волевиявлення, бо реалізація казуованої дії більше потрібна адресатові. Хоча зацікавленість адресата не є домінантним чинником такого мовленнєвого акту, хіба що це волевиявлення є відповіддю на прохання адресата про надання такої поради, рекомендації. Домінантною ознакою тут буде позиційна чи ситуаційна роль комунікантів, мовець зазвичай перебуває на дещо вищих комунікативних позиціях, оскільки вважає себе компетентним у порушеній темі розмови, а доповненням (другорядною ознакою) – зацікавленість у реалізації спонукуваної дії. Мовними засобами оформлення волевиявлення є імперативні речення: *Вчини так...*; вислови з предикативними прислівниками: *Треба, варто, слід...*; спонукальні конструкції сумісної дії: *Залишмо все як є*, хоча частіше останні речення-пропозиції подають у

вигляді запитання: *Ходімо на виставку?* Часто адресатові вказують на можливість вибору, вводючи у ці конструкції модальні слова: *Можливо, поїдемо на вихідні до друзів? Мабуть, треба було повідомити організатора* або оформлюючи волевиявлення у висловлення з умовною часткою: *Ліпше було б розпочати зустріч з...* Часто мовець намагається дистанціюватися від рішення адресата виконувати / не виконувати каузовану дію, підкреслюючи, що повідомляє про своє бачення ситуації: *Думаю, нам треба буде... Вважаю, що така позиція хибна і потребує... На мою думку, діяти треба так...* Тут домінують ознаки набуває вагомості мовця для адресата, його авторитет, що або підсилить волевиявлення, або вкаже, що остаточне рішення таки за реципієнтом каузації. Волевиявлення із семантикою поради можливе за різних соціально-комунікативних позицій комунікантів і домінують ознаки визначають ситуативні умови, ось, наприклад, слухна заувага В. Куликової: “До поради вдається і мовець з нижчим соціальним статусом. В такому випадку спілкування відбувається в неофіційних умовах і комуніканти добре знають один одного”⁶, тобто тут на перший план ведення комунікації виходить чинник 4, серед названих вище пресупозицій.

Ще одна ситуація волевиявлення, про яку варто було б згадати, – дозвіл. В ній домінують ознаки набувають риси: бажання / небажання мовця, спосіб впливу на адресанта задля отримання дозволу з боку адресата. Остання умова особливо помітна у спілкуванні між батьками та дітьми, коли на прохання дитини дорослий реагує заувагою: *Правильно попроси.* Дозвіл – це волевиявлення на волевиявлення, мовець враховує різні чинники, дозволяючи чи забороняючи прохану дію. Зазвичай, даючи дозвіл, мовець повторює дію, названу у проханні: *Можна мені сьогодні затриматися у школі? – Затримайся / Можна! У разі заборони від мовця очікують пояснення такого рішення: Ні, бо у тебе сьогодні гімнастика.* Хоча можлива відмова без пояснення, чим мовець підкреслює вибір позиції сильного, авторитарного, що не можемо розглядати як приклад позитивного спілкування.

Ми розглянули ситуації волевиявлення за домінують мовця (його високий соціальний ранг створює передумови для директивного спонування) в офіційному спілкуванні. Зміна шаблонів спонування від категоричного інфі-

нітива до конструкцій з перформативами та навіть сумісної дії засвідчує про введення нових стандартів в етикет професійного спілкування. Найуживанішими залишаються імперативні речення, доповнені формулою ввічливості *будь ласка*. Відбуваються зміни й у спілкуванні між батьками та дітьми. Взагалі перевага імперативних засобів волевиявлення є рисою комунікативної поведінки народу, що вказує на схильність до прямого, а не завуальованого впливу на співрозмовника, дехто із дослідників таку особливість називає “ввічливістю зближення” й “ознакою відкритості, любові до істинності носія мови”⁷. Цитоване бачення такої комунікативної властивості належить росіянам, їхні висновки базуються на значному доробку праць з порівняння комунікативної поведінки між росіянами та іншими народами. В українському мовознавстві такі розвідки лише починаються (див. ⁸), але на основі великої кількості прикладів волевиявлення, взятого з художніх творів XIX, XX, початку XXI століття шляхом наскрізного вивчення, можемо стверджувати, що українцям не притаманне панібратство, а вживання імперативних конструкцій супроводжує чітке дотримання правил ввічливості, що виявляється через пошанну множину, використання *будь ласка, прошу*, наявність пояснень, у яких мовець намагається пом’якшити пряму форму спонування.

Таким чином, мовні ситуації волевиявлення відбивають не тільки комунікативно-статусні ролі співрозмовників, вони також інформують про тональність такого роду комунікацій, прийняту у суспільстві, та декларують місце адресата спонування не лише як потенційного реалізатора каузації чи особи, з якою провадять спілкування, добираючи ті чи ті засоби іллокуції, а й особистості як члена спільноти. Поступове розширення мовних засобів волевиявлення, уникнення категоричного спонування через інфінітив (такі види наказовості зникають навіть з табличок, напр.: замість *Не ходіть по колії!* маємо *Ходити по колії – небезпечно для життя!* чи замість *Не сміть на узбіччях!* – *Дякуємо за чисті узбіччя!*), введення оцінних та описових конструкцій засвідчують про зміну пріоритетів українського суспільства, про повернення до традиційних національних мовних стандартів із залученням мовного досвіду світової спільноти.

ЛІТЕРАТУРА:

¹ Ларина Т. В. Категория вежливости и стиль коммуникации: сопоставление английских и русских лингвокультурных традиций / Т. В. Ларина. – М. : Языки славянских культур, 2009. – 512 с. – (Язык. Семиотика. Культура).

² Дедухо А. В. До проблематики дослідження екзерситивних перформативних мовленевих актів / А. В. Дедухо // Вісник Житомирського державного університету : науковий журнал. Серія “Філологія”. – Житомир : ЖДУ, 2011. – Вип. 59. – С. 197 – 202.

³ Формановская Н. И. Речевое взаимодействие: коммуникация и прагматика [Текст] / Н. И. Формановская. – М. : ИКАР, 2007. – 478 с.

⁴ Рогожа В. Г. Засоби вираження волевої модальності в текстах кодексів України : автореф. Дис. На здобуття ступ. Канд. Філол. Наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / Рогожа Валентина Григорівна. – Ін-т укр. м. НАН України. – К., 2005. – 23 с.

⁵ Омеляненко В. Маргінальні типи волевиявлення та їх експліцитні перформативні індикатори / Вікторія Омеляненко // *Eslavistica Complutense*. – 2014, 14. – P. 53-62

⁶ Куликова В. Г. Комунікативно-прагматичний зміст спонукального мовленнєвого акту поради (на матеріалі французької мови) / В.Г. Куликова // Наукові записки [Національного університету “Острозька академія”]. Сер. : “Філологічна”. – 2013. – Вип. 38. – С. 84-87.

⁷ Глазкова С.Н. Директивность в зеркале "двойного императива" [Текст] : прагматический парадокс или отражение национально-культурной специфики русской коммуникации / С.Н. Глазкова // Вестник Челябинского государственного университета. – 2010. – N 32. – С. 43-48.

⁸ Скаб М. Спільне й відмінне у комунікаційній поведінці українців та поляків [Електронний ресурс] : <http://www.ukraina.uw.edu.pl/sites/default/files/pliki/SUV%203%20-%20pi%C4%85te.pdf> – Назва з екрана. – Дата доступу до статті: 19.09.15.

Daskalyuk Oksana. Language means of will expression: pragmatic and communicative aspects

The aspects influencing the selection of means of will expression which are the most appropriate to the context of a communication are discussed in this paper. Will expression is sometimes defined

as a penetration to the core of inner self of the communication recipient with the purpose of influencing the addressee to perform an action desired by a speaker. Will expression is very often used in prompting situations, however in some communications of prompting there is no will expression per se. For example, giving permission prompts to the recipient for an action which was desired by the recipient. Most prompting communications for effective motivation require selection of not only just words describing the required action, but also certain grammatical forms and syntactic structures. Taking into account all the factors that affect the speaker during the construction of the prompting expression, including the status and position of the communication participants, will help improve effective communication not only for native language speakers, but also individuals who are learning another language. The research was conducted using the definition of the terms of communication, taking into consideration the role and status of communication participants and analysing the linguistic means commonly used in certain situations.

The study did not consider unusual situations of will expression and the communications containing elements of manipulation. Also, non-verbal means of communication were not studied as they were considered to play a minor if any role in the achievement of the communication objective.

Keywords: *communicative situation, will expression, speaker, addressee, imperative.*

УДК 811.161.2'42

Наталія РУЛЬОВА,
Чернівецький національний університет
імені Ю. Федьковича,
Чернівці (Україна),
ikum@chnu.edu.ua

НЕОФІЦІЙНЕ НАЙМЕНУВАННЯ ОСОБИ ЯК ЗАСІБ ВИРАЖЕННЯ ГУМОРУ

Ключевые слова: антропоним, апеллятив, имя, индивидуальные прозвища, притяжательные производные, отапеллятивный антропоним.

Рулёва Н. Неофициальная наименование личности как средство выражения юмора.

В статье анализируется неофициальная (народно-бытовая) система наименования личности, так как она ещё недостаточно исследована, особенно в теоретическом аспекте. Уличные наименования – не менее перспективное поле для исследований рядом с фамилиями, личными именами, диалектизмами.

В украинской ономастике можно выделить три этапа, когда возник интерес к прозвищам. Первый этап – конец XIX века, второй период принадлежит семидесятым годам XX столетия, третий этап – начало XXI столетия.

Традиционным источником образования прозвищ есть прилагательные, отприлагательные дериваты и другие атрибутивные названия. К этой группе относим прозвища, образованные от названий за индивидуальными признаками. Индивидуальный признак может быть положительным или отрицательным. Много этих прозвищ образовалось от наименований за внешними признаками или внешними дефектами человека, наименований, которые указывают на черты характера или поведения, умственные способности и внутренний мир человека и т.п.

Неофіційні найменування займають чільне місце в лексичному складі сучасної української мови. Збирання та вивчення їх розкриває потужну словотворчу фантазію народу, величезні потенційні можливості антропонімійної системи української мови, відіграє чималу роль у виявленні шляхів формування особових назв України на різних етапах розвитку.

Антропонімійна система української мови репрезентована як офіційними онімами (прізвищами, іменами, патронімами), так і неофіційними (побутовими варіантами імен, прізвишками, або вуличними назвами). Однак якщо кодифіковані антропоніми вивчено вже досить детально, є спеціальні ґрунтовні студії, то неофіційна (народно-побутова) система називання дослідження ще недостатньо, особливо в теоретичному аспекті. Вуличні назви – не менш перспективне поле для досліджень поряд із прізвищами, особовими іменами, діалектизмами. Невипадково П.Чучка зазначає: „Ми дивимося на прізвиська як на розкішний запо-

відник, у якому ще повнокровним життям живе те, що поза ним, в інших антропонімних класах, давно вже безповоротно відійшло в забуття”²¹ Крім того, прізвиськова система містить концентровану інформацію про лінгвоментальну та етнокультурну специфіку українців, тому цей напрям передбачає комплексне опрацювання регіональних антропоніміконів, тобто їх системи вивчення.

Власні особові імена, прізвища людей були об’єктом вивчення багатьох дослідників, а прізвиська не були предметом посиленої уваги.

В українській ономастиці можна виділити три етапи, коли виникало зацікавлення прізвишками. Перший етап – кінець XIX ст., другий період належить сімдесятим рокам XX ст., третій етап – початок XXI ст.

Зв’язок між особовим ім’ям, прізвишком та прізвищем людини досліджувався у працях А. Степовича, М. Сумцова, В. Охрімовича, І. Франка, О. Соболевського, О. Селіщева, В. Чичагова, Р. Сіміної, О. Суперанської,

А. Мирославської, В. Сімовича, Ю. Редька, І. Сухомлина, М. Демчук, Г. Бучко, Л. Гумецької, В. Чабаненка, В. Німчука, Р. Керсти, П. Чучки, М.Худаша, І. Єфіменко, І. Желзняк, Р. Осташа, С. Пахомової-Медвідь та багатьох ін.

У сучасних лінгвістичних студіях питання українського прізвиськотворення активізувалося дослідженнями Г. Аркушина, Г. Бучко і Д. Бучка, О. Вербовецької, Г. Ліщинської, М. Лесюка, М. Наливайко, Н. Федотової та ін.

Аналіз неофіційних найменувань вимагає чіткого розмежування, які саме антропоніми до них потрібно зараховувати і якими термінами називати. В ономастиці немає єдиної загальноприйнятої дефініції, яка б повно окреслювала семантику *прізвиська*. Неоднорідне трактування знаходимо в працях ономастів: „Прізвиська представляють неофіційні найменування людей, присвоєні їм співвітчизниками (сусідами, товаришами по роботі, навчанні і т.д.); „якщо до XVII ст. термін *прозвисько* використовували як рівноцінний синонім до терміна *особове ім'я*, то з XVII ст. його більше використовували в значенні додаткового другорядного іменування особи, здебільшого даного в жарт, в насмішку¹.

Найдавніші прізвиська – це ті, які виникли в результаті „пересування” дохристиянського імені на друге місце після календарного (між ними в офіційних документах могло стояти ще ім'я батька). У записках XV-XVI століть зустрічаємо: Михайло *Неук*, Івашко *Близнець*, Васько *Біда* та інші (до речі, прізвиськами, а потім і прізвищами ставали також календарні імена на зразок сучасного Петро, Юрко). Явно дохристиянськими іменами, а пізніше прізвиськами – уточнюючими найменуваннями людини до появи прізвищ – були такі слова (нині прізвища), як: *Буркало*, *Зубар*, *Міняйло*, *Нудьга*, *Нечай*, *Потягайло*, *Мороз* та ін. Досліджуючи літописи, можна стверджувати, що прізвиська були так звані „привілеєм” найнижчих чи найвищих верств населення, бо і в них були некалендарні імена; крім того, вони мали і прізвиська, які певним чином їх характеризували: *Буй Тур Всеволод*, *Яр Тур Всеволод* у „Слові о полку Ігоревім” – це складене найменування, куди входять: князівське особове ім'я Всеволод, епітет-характеристика (*буй* – буйний, сміливий, *яр* – „ростний”, гарячий) і *Тур* – прізвисько князя. Прізвиськом галицького князя Ярослава було слово Осмомисл. Прізвиськами були слова „*Грозний*”, „*Тишайший*”, „*Темний*” у московських князів, бо вони не передавалися нащадкам, а позначали лише одну людину.

Кожне, навіть найдавніше прізвисько, коли його давали, щось означало: спочатку це було друге ім'я, яким людину постійно називали, пізніше – яскрава риса характеру чи зовнішності, якась помітна риса чи подія в житті людини. Влучна назва, дана одній людині, може бути повторена в тотожній ситуації (*Приймак*, *Лисий*, *Біловус*), а пізніше перейшли з прізвиська у прізвище (уже незалежно від наявності чи відсутності ознаки „бути в приймах”, „мати лисину”, „мати не чорні, як у більшості, а білі вуса”). Пізніше це прізвисько або забувалось, або відходило разом з людиною, або ставало прізвищем.

Прізвисько, належачи до класу власних імен, виконує номінативно-ідентифікаційно-диференціальну функцію. Воно, як і інші слова-знаки, має багату гаму відтінків – від інтимно-лагідних до різко принизливих.

Прізвиська даються і в дитячому, і в юнацькому віці, але особливо – в зрілому, особам різних національностей та станів, особам обох статей; але значно рідше неофіційні імена даються жінкам, на них, зазвичай, переходить прізвисько чоловіка або батька з додатковими доповненнями і фонетичними змінами, відповідаючи статі та сімейному стану.

Сьогодні важливою залишається проблема класифікації прізвиськ. Тому будь-який поділ у межах прізвиськ завжди умовний. Здебільшого, говорячи про прізвисько, маємо на увазі одиничну, індивідуальну назву, проте системне вивчення народно-побутової антропонімії кожного регіону вимагає фіксації сімейно-родинних, внутрішньо сімейних, групових, колективно-територіальних, інтимних неофіційних антропонімів, які надзвичайно цікаві та колоритні.

Г. Архипов поділяє прізвиська за походженням на чотири групи: а) прізвиська, дані рідними, родичами чи батьками, які служать другими іменами (найчастіше серед представників старшого покоління); б) прізвиська, дані чужими людьми, які закріпилися за іменованими як неофіційні імена; в) тимчасові прізвиська (найчастіше даються серед школярів); г) прізвиська-табу (часто наявні серед молоді)².

На думку З. Нікуліної, на основі семантичних відношень прізвиська можна поділити на три групи: 1) офіційно-характерні, які характеризують особу за якоюсь її індивідуальною ознакою; 2) генесіономічні, що характеризують іменованого через вказівку на когось із родичів; 3) відпрізвищеві, які не характеризують, а лише називають іменованого³.

П. Поротников виділяє також три групи

прізвиस्क: сімейно-родові, особисто-індивідуальні, колективно-територіальні. Сімейно-родові прізвиська сприймаються як жартівливі, особисто-індивідуальні як образливі, бо вони мають більше експресії і використовуються при найменуванні відсутніх осіб⁴.

Р. Осташ стверджує, що термін „прізвиско” існує у мовленні і немає якогось емоційного відтінку, слово це нейтральне. Найчастіше воно поєднується з прикметником „вуличне” (прізвисько), рідше доводиться чути „родове”, „родинне” (прізвисько). Слово „вуличне” підкреслює те, що це прізвисько неофіційне, вживається на території одної вулиці і села⁵.

Як ми бачимо, прізвиська побутують в українській лексиці досить давно. Вони є поширеними та популярними в усі періоди, адже це вияв національної особливості народу, його культурних та моральних рис. Але дослідження цієї специфічної частини антропонімії, як бачимо, розпочалися досить пізно. Але на даний момент ця галузь розвивається досить активно. Проблемним питанням є класифікація прізвиस्क, оскільки розвиваються з кожним днем і мають свою специфіку, що не дає можливості швидко і точно згрупувати їх.

Практика найменування людини свідчить про те, що, крім особового імені, людина могла мати й ім'я, дане їй в різні періоди життя рідними, близькими або суспільством. У побуті могло бути використаним здебільшого некалендарне ім'я, воно було простішим, зрозумілішим. Ці власні імена прекрасно виконували свою основну функцію – називати людину, вказуючи при цьому на її реальні ознаки. Такі власні назви називаються прізвишками, „вуличними” прізвишками.

Як відомо, сучасні офіційні прізвища людей сформувалися на базі прізвиस्क. Процес творення прізвищ давно припинився, а процес виникнення прізвиस्क триває і сьогодні. Однак неофіційні антропоніми, на відміну від офіційних, ще недостатньо вивчені в теоретичному аспекті. Прізвиська є не менш цікавою та перспективною системою для наукового дослідження. Цікавим є те, що неофіційні найменування приховують у собі інформацію про лінгвоментальну та етнокультурну особливість українського народу.

Уміння вдало помітити й точно зафіксувати лінгвістично окрему рису людського характеру, добрий гумор, дотепність із давніх-давен притаманні українському національному характеру. Цим і пояснюється семантичне розмаїття прізвиस्क.

Прізвиська віддзеркалюють загальний сві-

тогляд, національну специфіку іменувачів та іменованих, переважно пов'язану з практикою національного буття, спосіб їх мислення, який характеризує духовність людини в конкретній історичній ситуації, способи засвоєння культури, притаманні для соціуму на певному етапі історичного розвитку.

Перспективи розвитку антропонімії правдоподібно вбачають у безперервному зв'язку з іншими науками, зокрема правом, історією, етнографією, мовознавством, психологією та ін. Очевидним є зв'язок антропоніміки з етнографією. Досягнення ономастичної науки мають важливе значення для вирішення проблем міфології, етногенези народів та інших важливих теоретичних питань етнографії.

Відомо, що власні імена будь-якого народу походять з апелятивної лексики. Церковно-християнські власні імена теж походять від старовірських, старогрецьких і латинських апелятивів. Якщо розглянути особові назви давнього історичного минулого різних народів, то неважко помітити, що у більшості випадків вони колись вийшли з одних і тих же шарів апелятивної лексики. А це, у свою чергу, яскраво свідчить про спільні мотиви номінації, що мали місце і при наданні різних прізвиस्क товаришами дитинства, односельчанами і у виробничих колективах або війську. Генетично автохтонні власні імена-прізвиська давалися безпосередньо після народження, в певних родинно-побутових умовах, батьками чи рідними і переважно з якоюсь, крім номінативної, ще й заботонно-містичною метою. Вуличні ж прізвиська давалися людині, принаймні починаючи з того часу, коли вона з'явилася в людському колективі як суб'єкт. Відомо, що такі прізвиська могли прикріпитися до людини на все життя, а потім передаватися спадково як рідкісні прізвиська, які з часом ставали прізвищами.

За своїм призначенням, семантикою, структурою, ступенем та характером експресивності прізвиська не однорідні. Загальновідомою є класифікація В. Чабаненка, який поділяє прізвиська за призначенням на три групи:

1) індивідуальні прізвиська, тобто такі, що служать для називання однієї особи;

2) колективно-родинні прізвиська, тобто такі, що служать для називання всіх членів окремої родини;

3) колективно-регіональні прізвиська, тобто такі, що служать для називання всіх жителів населеного пункту або його частини, кутка⁶.

Досліджуючи власні імена та прізвиська, доходимо висновку, що більшість із них дано

за зовнішнім виглядом, фізичними вадами і властивостями людини, рисами її характеру, поведінки тощо. Для власних імен і прізвиськ використовувалися найрізноманітніші слова побутового використання. Дуже часто таке прізвисько переходило з покоління в покоління і ставало родовим ім'ям, тобто прізвиськом.

Слово „прізвисько”, за загальним визнанням, – один із давніх термінів. Одні вчені вважають, що до певного періоду прізвисько було еквівалентом особового неканонічного імені і лише пізніше набувало особливого прізвиськового змісту. До XVIII століття термін „прізвисько” використовувався в значенні додаткового, другорядного найменування особи, яке часто давалося жартома.

Українські прізвиська етимологічно описуються на різні семантичні групи загальнонародної лексики. Але не всі ці групи однакова представлені у прізвиськах. Більша частина наших прізвиськ граматично оформлена як загальнонародні іменники. При встановленні лексичної основи прізвиськ ми будемо дотримуватися поділу їх на групи, залежно від того, що засвідчено в їх основі.

За характером лексичної бази наш фактичний матеріал поділяємо на відомі (переважно відантропонімі) та відапелятивні прізвиська.

Відантропонімі прізвиська переважно мотивуються прізвиськами (рідше – іменами) відомих людей: історичних та політичних діячів, літературних і казкових персонажів, героїв з кінофільмів тощо: *Арнольд, Афродіта, Білосніжка, Бісмарк, Віцин, Нікулін, Мадона, Розенбаум, Спрудж, Теліга, Фантомас*.

Прізвиськами заміжніх жінок жителі села нерідко використовують андроніми, утворені від імені чоловіка, його прізвиська або навіть апелятивної особової назви за допомогою андронімічних формантів: *Бабенчиха* (від прізвиська Бабенко), *Бараниха* (від прізвиська Баран), *Василенчиха* (від прізвиська Василенко), *Волощучка* (від прізвиська Волощук), *Тутунариха* (від прізвиська Тутунару), *Урсачиха* (від прізвиська Урсакі).

Помітну групу становлять прізвиська, в основі яких засвідчено імена та прізвиська: *Галушка* (Галина), *Глобус* (від прізвиська Глобак), *Гнида* (від прізвиська Гнидко), *Горобчик* (прізвисько людини Воробець), *Зелений* (від прізвиська Зеленівський), *Клімпушійка* (від прізвиська Клімпуш), *Кукурудз* (від прізвиська Кукурудзяк), *Птіца* (прізвисько людини Воробець), *Сокол* (від прізвиська Соколовська), *Семен* (від прізвиська Семенок), *Шульок* (від

прізвиська Шулько), *Циганета* (від прізвиська Циган), *Турундук* (від прізвиська Трємблук), *Тарабальчик* (від прізвиська Тарабалка), *Свищик* (від прізвиська Свистович), *Перець* (від прізвиська Перець), *Горошок* (від прізвиська Грохольський), *Вєнєк* (від прізвиська Вітвіцький), *Шєва* (від прізвиська Шевчук) тощо.

Відапелятивні прізвиська репрезентуються особовими (агентивними, атрибутивними та ін.) і неособовими назвами. Серед перших (прізвиська розряду „nomina personalia”) – прізвиська, в основі яких засвідчено назви професій, занять, військових звань: *Вака* (пасе корів), *Жиліятка* (шив жилетки), *Пошталійон*, *Пєнзлик*, *Художник*, *Доктор*, *Завгар*, *Закон Ома* (вчителька фізики), *Капітаніха* (дід був капітаном), *Кнуриха* (була завідуючою свиноферми), *Лісник*, *Поштарик*, *Прокурор*, *Свинарик* (працювала свинаркою), *Вчителька*, *Бібліотекаріша*, *Діректріса*, *Рибак*, *Бригадир*, *Профєсура*, *Пошталійонка*, *Пекарка*, *Мусорщик*, *Пєнзлик*, *Шпатель*.

Приклади дають підстави стверджувати, що в основу прізвиськ лягли назви людей за тими професіями та родом занять, суспільним станом, які були на період утворення прізвиськ і з різних причин здавались найбільш влучними характеристиками людей.

Прізвиськами виступають назви спорідненості та свояцтва, соціального стану, етнічними: *Босак*, *Козак*, *Осадець*, *Мамчак*, *Тіточка*, *Магаль* (пол. *tag* „жрець, священник” – ПЗУ, 352); *Басараб*, *Кацап*, *Жидик*, *Мула*, *Рус*, *Урбан*, *Москаль*, *Гоцул*, *Поляк*, *Американець*, *Німець*, *Циганка*.

Традиційним джерелом творення прізвиськ є прикметники, від-прикметникові деривати та інші атрибутивні назви. До цієї групи відносимо прізвиська, утворені від назв за індивідуальними ознаками.

Індивідуальна ознака, яка лягла в основу прізвиська, могла бути позитивною або негативною. Багато цих прізвиськ утворилися від: а) назв за зовнішніми ознаками чи зовнішніми вадами людини: *Баран* (кучерявий), *Білосніжка*, *Бочка*, *Довгоносик*, *Дранка* (дуже бідний), *Дюймовочка* (маленька на зріст дівчинка), *Зубатий*, *Квадратний*, *Клаповухий*, *Коротченко*, *Курносий*, *Куюз* (пряма і довга шия, як кукурудза), *Лабуш* (великий розмір ноги), *Лисий*, *Монгол*, *Півонія* (гарна, як квітка), *Пулян* (людина з великими очима), *Рижий*, *Хандрик* (завжди ходить неохайний), *Чапля* (високий чоловік і має довгі ноги), *Чмо* (негарний), *Вус* (у 7 класі почали рости вуса), *Німий* (чоловік через хворобу погано розмовляє), *Кобзон* (така ж стрижка), *Лєнін*

(схожі риси обличчя), *Партос, Роза, Фортунат* (схожі на героїв фільмів), *Бузьок* (довгі ноги), *Кінь, Зуб, Шульок, Кукурудз* (характеристика великих зубів), *Рижик* (руде волосся), *Гумовий* (легка пластика рухів), *Пінгвін* (маленький і повний), *Мишка* (маленька людина, яка всього боїться), *Слимачок* (товстий); *Колобок, Шуфляда* (нижня щелепа чоловіка нагадує шухляду), *Дев'ятка* (повна людина), *Гудзик* (хлопець низького росту і повнуватий), *Руда, Ряба, Бурацек* (випиваючи, чоловік стає дуже червоним), *Малишка, Рула* (у чоловіка великий ніс), *Красавчик, Бумбу* (чоловік низького росту), *Большой, Товстий, Горбуль, Чайник* (людина низького росту і лиса), *Шмарьок* (хлопець дуже шмаркатий) та ін.; б) назви, які вказують на риси характеру та поведінки, розумові здібності та внутрішній світ людини тощо: *Бджілка* (працьовита людина щодо футболу), *Баран* (дурний чоловік), *Жид* (скупа людина), *Щур* (в'їдливий чоловік), *Кузут* (задиркувата людина), *Коза* (багато говорить непотрібного), *Індик* (людина в гніві), *Бурік* (нахабна людина) *Артист, Баламут, Жидик* (дуже хитрий), *Ковчак* (любить дуже працювати), *Квочка* (багато говорить, „кудкудакає, як квочка”), *Рецидивіст, Ледайда* (ледачий), *Лисичка* (дуже хитра, жінка любить за всіма стежити), *Лопух* (нічого не розуміє), *Макуня* (з дитинства любив їсти зелений мак), *Ніжик* (не любив працювати, грівся на сонці), *Падула* (напившись, падає під парканами, не доходячи додому), *Оселедець* (любить ловити рибу), *Пиріг* (любив їсти вареники), *Смердючка* (завжди неприємний запах), *Цвірінкало, Шкварок* (дуже любить їсти м'ясо), *Криша* (місцевий авторитет), *Нещастя* (чоловік п'є і погано виглядає), *Вовк, Кузут* (агресивний чоловік), *Жук* (хитрий чоловік), *Звір* (агресивний чоловік), *Золота* (дуже правильна поведінка), *Мегера* (зла), *Пантера* (зла), *Перець* (красивий, знаменитий хлопець), *Сорока* (багато говорить), *Чортиха* (непосидюча, „завжди на збитках”), *Котик* (милий, хороший, культурний чоловік), *Цап, Лисиця* (хитра), *Циплятко* (маленький, але дуже говіркий хлопець) та ін.

Найсприятливішою базою для творення прізвиськ є неособові назви – прізвиська розряду „nomina impersonalia”. Найбільшу групу становлять антропоніми, в основі яких лежать: а) назви свійських і диких тварин: *Кабан, Квочка, Коза, Крілик, Курка, Лев, Лисичка, Песик, Пінгвін, Слон, Страус, Цап, Засць, Олень, Равлик, Миша, Вовк, Ведмедик, Крокодил, Котик, Кузут, Поросятко,*

Циплятко, Качка, Корова, Єндик, Мавна, Кінь, Кім, Кітка, Пантера, Щур, Щуриха, Кузутиха тощо; б) назви птахів, риб, комах та гризунів: *Вош, Жук, Хрущ, Муха, Жаба, Карась, Окунь, Карп, Щука, Ящірка, Кобра, Ворона, Голубка, Горобець, Сова, Шпак, Сорока, Качка, Лебідь, Орел, Синиця, Соловей, Рак, Рибка, Щука* та ін.

Менш продуктивними для творення прізвиськ є: а) назви рослин, продуктів харчування, які засвідчено у прізвиськах: *Лопух, Макуня, Пиріг, Сало, Шкварок, Дуб, Тополя, Береза, Роза, Квіточка, Граб, Кукурудз, Фіалка, Півіноя; Копчонка, Перець, Пляцок, Пончик, Помідорчик, Сало, Сливка, Сухарик, Шкварок, Таранька, Чіпс, Піца, Бараболя, Сільодка, Копчонка, Батон* і т.д.; б) антропоніми, в основі яких лежать назви предметів побуту, знарядь праці, представлені такими прізвиськами: *Бочка, Булава, Торбинка, Дошка, Чайник, Каністра, Швабра, Штахета, Патик, Болт, Шуруп, Патрон, Шланг, Шпатель.*

Як бачимо, найбільш помітні групи становлять прізвиська, в основі яких лежать назви за зовнішніми ознаками, рисами характеру, поведінки та назв тварин.

Наші спостереження засвідчують, що прізвиська, які характеризують особу за зовнішністю, вступають у синонімічні відношення, утворюючи синонімічні ряди, члени яких є назвами, об'єднаними тотожною мотивувальною ознакою: *Бочка, Качка, Пінгвін* (за формою тіла), *Баран, Беця, Пугачова* (за виглядом волосся), *Страус, Чапля* (за розміром ніг та шиї), *Коза, Кузут, Песик, Цап* (за характером поведінки) та ін.

Як бачимо, у прізвиськах найчастіше переважають лексеми з негативним (рідше – позитивним) забарвленням. Це пояснюється тим, що людина частіше помічає негативне у зовнішньому вигляді, поведінці денотата, ніж позитивне. Прізвисько практично безпомилково може виділити особу в колективі, називаючи людину за її яскравими особливостями.

Не можемо не згадати прізвиська, дані козаками своїм побратимам, які поповнювали лави запорожців, згодом ці прізвиська стали прізвиськами: *Тягнирядно, Неплюй, Моргниоко, Підкуй'ята, Задержіст, Вернигора, Хватаймуха, Дуридівка, Лупиніс, Мориквас, Непийпиво, Нейжборці, Панібудьласка, Затувлівітер, Засядьвовк, Бережівус, Острижборода, Недохиличарка, Одімкникомора* тощо.

Індивідуальні прізвиська з часом можуть замінюватися іншими. У відапелятивних пріз-

виськах відбилася творчість народу, його дотепність та образність.

ЛІТЕРАТУРА:

¹ Чучка П. П. Розвиток імен і прізвищ // Історія української мови: Лексика і фразеологія. – К., 1983. – С. 592–620.

² Архипов Г.А. Прізвища жителів села Середня Юра / Г.А.Архипов // Ономастика Поволжя. – Уфа, 1973. – Вип. 3. – С. 28-35.

³ Никулина З.П. Из наблюдений над группой прозвищ по внешнему признаку / З.П.Никулина // Имя нарицательное и собственное. – М.: Наука, 1978. – С. 173-179.

⁴ Поротников П.Т. Группові та індивідуальні прізвища в говорах Галицького району Свердловської області / П.Т.Поротников // Антропоніміка. – М., 1970.

⁵ Осташ Р.І. Типи імен за походженням / Р.І.Осташ // Міжетнічні зв'язки в українській антропонімії XVII ст. – К. : Наук. думка, 1989. – С. 118-124.

⁶ Чабаненко В.А. Прізвиська в системі експресивних засобів народно-розмовної мови (на матеріалі говірок Запорізької та Дніпропетровської областей) / Чабаненко В.А. // Повідомлення української ономастичної конференції. – К.: Наук. думка, 1976. – С.16-20.

Ruliova N. PERSON'S INFORMAL NOMINATION AS A MEANS OF EXPRESSING HUMOUR.

The informal system of nomination has been not sufficiently investigated, particularly in its theoretical aspect. Street names may be regarded as a very productive field of research along with surnames, personal names and dialectisms.

Ukrainian linguists differentiate three stages of peculiar interest in nick- names. These are: the late XIX century, the 70 ies of the XX th century, and the early XX century.

Nick-names are given in both childhood and adolescence. However, they are most popular at the mature age. Nick-names are given to people of different nationalities and Social status, to representatives of both sexes. Nevertheless, women get nick-names much more seldom than men. They mostly acquire their husbands' or fathers' surnames, with all the supplementary additions and their family status.

The most traditional sources of generating nick-names are adjectives, adjectival derivatives and other attributive names. This group includes the nick-names that derive from various names according to their individual features, the latter containing any positive or negative colouring. A great number of the above mentioned nick-names have originated from the names having vivid external features or external draw backs of people, as well as from the names, pointing at person's character inner world, etc.

Key words: *anthroponomy, appellative, name, individual nicknames, possessive derivatives, appellative derivation anthroponomy.*

Ірина СКРИПНИК,
Буковинський державний медичний
університет,
tirovyvan@gmail.com,
Чернівці (Україна)

ПОЕМА ГРИЦЬКА ЧУБАЯ “ВЕРТЕП”: НИЩІВНИЙ ДІАГНОЗ ЦИВІЛІЗАЦІЇ ТА РАДЯНСЬКІЙ СИСТЕМИ

Ключевые слова: Григорий Чубай, диссидент, театр марионеток, создатель-демиург, цивилизация, бегство.

Скрипник И. Поэма Григория Чубая «Вертеп»: сокрушительный диагноз цивилизации и советской системе.

В статье рассматривается поэма Григория Чубая "Вертеп" как вторая смысловая часть своеобразной поэтической пенталогии автора под красноречивым названием "Пятикнижие". Одним из доминантных образов поэмы является образ Игры, что смоделированный поэтом в двух измерениях: первым измерением выступает двухъярусный театр марионеток, изображением которого автор метафорически констатирует современный ему состояние "проживания" в тоталитарной системе; вторым – игра самого лирического героя, который, как суфлер-демиург, играет в судью, беспартийно провозглашает приговор режиму и всей цивилизации. Поэма написана смешанным стилем: ритмизированной прозой, верлибром и дольником, что позволяет художнику достичь полилогичности и динамичности звучания. Исследователь рассматривает два яруса вертепной поэтической драмы Григория Чубая сквозь призму трех психологических концептов, которые изобразил поэт: игры, побега и "глотать и жрать" (подобно "хлеба и зрелищ"), движущие человеком цивилизацией и обществом, загнанным в клетку авторитарного режима.

Справа генія – безперервний пошук. Львівський поет Грицько Чубай усе своє поетичне й онтологічне буття перебував саме у стані пошуку, пошуку причетності себе самого та свого таланту до світової космічної енергії, до Всесвіту як цілості. Спочатку він шукав причетність, бо істинно відав, що був причетним, потім став причинним й загубив не тільки причетність, а й самого себе. Ця загубленість відіграла роль згустка енергії, який заблокував йому рух до пошуку істини. Радянська система своїми клешнями увірвалася в його шлях, шлях генія до екзистенційної діалектичної правди, і відіграла роль міфологічної сили зла. Зрештою усе ХХ століття можна розглядати крізь боротьбу літератури, мистецтва та самого життя як прояву планети Земля з тоталітарним злом.

Написане Чубаєм поетичне „Пятикнижжя” складається із своєрідних торичних книг: „Постать голосу” (1968 р.), „Вертеп” (1968 р.), „Відшукування причетного” (1969 р.), „Плач

Єремії” (1969 р.) та „Світло і сповідь” (1970 р.). Усі поезії та ліро-епос, які ввійшли до „Пятикнижжя”, були написані в період, коли поет закінчив школу та лишень переїхав до Львова. У статті ми розглянемо другу умовну частину концептуальної збірки – „Вертеп” як виклик тоталітарному режимові, абсурдному просторові заблокованої культури.

Одним із домінантних смислових ключів поеми є образ Гри. Грицько Чубай та Гра усе свідоме письменникове життя були нерозривні. Друзі та поплічники згадують, що він, як ніхто, був схильний до розіграшів та містифікацій, його приваблювала сама втаємниченість та можливість рухати подіями в залежності від свого настрою, душевного стану, життєвої ситуації. Поэма „Вертеп” декларує двоякий вияв гри:

1. Двоюрисний театр маріонеток, яким метафорично автор констатує сучасний йому стан „проживання” в тоталітарній системі;

2. Гра самого ліричного героя, який, як суфлер-деміург, грається в суддю, що безапеляційно проголошує вирок режимові та всій цивілізації.

Як слушно зауважує Костянтин Москалець, поема репрезентує не просто вертепну драму ХХ століття, а двох'ярусний вертепний ляльковий театр. Ляльковість як така, де ляльки вдягаються на руку, або в пізніших вертепах – рухаються за принципом маріонеток, вимагає зовсім іншого аспекту „містерії реальності”, тому що „костюми й маски можна принагідно вдягати, а потім знімати; натомість лялька залишається приреченою на одну й ту саму тотожність, *видність*, на одну й ту ж подію коїтису з пентафалічною рукою, на тожсамість постаті”.¹ Цією рукою, яка рухає всіма акторами-маріонетками, і є радянська система з усією бутафорністю та єдиноправ'ям у одній особі.

Поема написана змішаним стилем. Ритмізована проза подекуди зачинає й закінчує шість частин твору, що створює ефект локалізованого вводу в гру, рецитуює своєрідні ремарки або голос із-за куліс. Поетична частина – чергування верлібра та дольника, які, то притишують, то пришвидшують динаміку руху авторської думки. Ярослав Поліщук також звернув увагу на таку суто формотворчу деталь цього твору: „Зовні – у формі та образах – поема пройнята шаржуванням сучасного динамічно-космічного стилю, за яким Чубай побачив стагнацію, застій, зогнивання”².

Іван Дзюба називає поему „Вертеп” блискучим зразком гротескно-узагальненої картини паталогічного стану світу³. Цей світ Грицько Чубай ніби діагностує й виносить йому діагноз – усе вертеп, усе гра, правила якої смертній людині не відомі, вона просто танцює під чийось дудку (у нашому конкретному вияві – під радянську), як ота змія, яку присипає дудар, гіпнотизує її, хоча потенційно вона може вийти з цього стану й виявити свою природу. Проте це не входить в плани дударя, який перебуває на верхньому ярусі вертепу життя й має велику силу, що пожирає будь-яку істинно життєствердну енергію.

Зачин поеми, як і зрештою весь твір, налаштовує нас на специфічний темп ритмо-мелодики – речитативність. І це є неабияким авторським винаходом, тому що вже з перших абзаців ритмізованої прози ми бачимо, що в основі викривального задуму Чубая стоїть рух, який насправді є лише імітацією руху (можемо продовжити такі кореляти: рух-псевдорух, життя-гра-вертеп, цивілізація-культура, людина-лялька тощо). У цьому й полягає найбільша

проблема авторитарної влади, а тим більше такого їх відгалуження, як тоталітарний режим Радянського Союзу, що насправді ніякого руху не мав, а існує лише у формі самовихваляння, у вмінні робити безглузді, нікому не потрібні винаходи, у вмінні імітувати прогрес при абсолютно регресові: „Наша потужна цивілізація, яка сьогодні безмежно ошчасливлена автоматом для продавання гудзиків, дивовижною самопискою, яка в разі потреби може відкоркувати пляшку, водневою бомбою в ене число мегатонн...”⁴.

Але Грицько Чубай не забуває – ця цивілізація, ця система дуже небезпечні, бо попри регрес вона має „потужну” (за, з одного боку, висміювальними словами автора, з другого – страхітливо-правдивими, рефлексіями над її антигуманністю) спрямованість на вже усталені абсурдні стереотипи вбивства й руйнування всього живого. Одразу за авторськими ремарками-зачинами йде нижній ярус масового вертепу-проживання-імітації. Фавстівським тоном поет зазначає, що рухаючись „Пішки. В авто. В катафалку. В трамваї. Наша потужна цивілізація встигає : / відвідати пивний бар, / напівголосу покритикувати позаочі свого / начальника, / влаштувати скандал дружині, / розв'язати два-три кросворди... / Чуєте?! / Вона рухається!!! / Чуєте?!”⁵. Показ отаких суто побутових реалій пересічного громадянина ще більше приземлює висміювальне звучання тексту.

Далі, з притаманними лише Чубасвій поетичній уяві тонкощами викриття, спостерігаємо цілу низку зімітованих міні-спектаклів та сцен. На задньому фоні, ніби у вселенському коловороті, крутиться, „вирує світ, сміється, плаче, вис. / Кружляють видива, веселі і сумні. / Іде вертеп, без поділу на дії, / Хіба що з поділом на ночі й дні”⁶. Поступово перші ряди вертепу, що рухається з-за версифікаційного горизонту, починають показувати безглузде дійство. Ліричний герой же стоїть на віддалі й протиставляє себе цій юрбі-маріонеткам та риторично запитує сам себе: „Кружляє світ. Мовчить, як треба крику. / І правда топиться в брехні чи не щодня. / Невже і я впаду у нього й зникну / Безболісно, безлико, навмання? / Впаду туди, де безум всьому пастир, / Й пасе держави, душі і слова. / О Боже мій, не дай мені упасти, / Бо обертом іде вже голова”⁷.

Далі ми бачимо звичні для вертепної драми та радянської побутової й політичної ідеології образи-архетипи: наклепників, „сірих мишей”, „ідолів нових і новоспечених”. Сам рух і така поступова панорамна наближеність до споглядання й прочитування, поетична „розкад-

ровка”, створює ефект пекла й примарних ходінь його колами. Воно й не дивно, адже для ліричного героя такий стан речей та світу практично тотожний пеклу: „Поглянь! Навколо видимо-невидимо / Тих язиків, танцюючих, стриптиз! / І котяться землею дикі видива / Парадів, маскарадів, танців, сліз”⁸.

Ліричний герой особисто для себе рух сприймає як уповільнення. Його штовхають з усіх боків безперервні міграції маріонеток то туди, то сюди. Рух породжує пустоту, вириває своєрідний котлован, всесвітню енергетичну діру, яка всмоктує в себе всю живу енергію. Найглобальнішою проблемою тут постає питання: „як бути, якщо ти ще у цих нелюдських умовах абсолютної гри-взаємопожирання зумів залишитися людиною?”. Суголосним до цього апелятом є: „куди подітись, де знайти прихисток? / І пустота безмірна щогодини / Вже цілий світ береться осягти. / Як жить мені, якщо я ще людина, / Якщо мені від себе не втекти. / ... О боже мій, куди ж мені? Куди?...”⁹.

Проблему руху продовжує та моделює образ втечі. Це – як причинно-наслідкові зв'язки. Втеча відбувається на всіх можливих рівнях – як фізичному, так і психічному. Апогейною точкою є втеча від себе. Ліричний герой констатує: втікає не лише він, втікають всі, „один втікає від себе сьогоднішнього, а другий доганяє себе вчорашнього, і всі тікають-поспішають...”¹⁰.

Ефект втечі підкреслює й апеляція автора до переддошової погоди (природне бажання сховатися). Можливо, не слід втікати від дощу, адже це вода, що здатна очищувати навіть грішні душі. Але в цьому й полягає велика проблема загнаного в глухий кут тоталітарною системою суспільства – воно вже дорівнює роботам, які не відають своїми душами, а виконують чийсь чітко запрограмовані накази. Коли втеча не дає результатів, то можна хоча б гратися у втечу, тобто імітувати її. Грицько Чубай чітко показує таку імітацію, ставлячи в один ряд абсолютно не сумісні між собою об'єкти та предмети втечі: „Так щодня: в суєті, в круговерті годин / люди втікають від себе й до себе, / втікають до книг, до дружин, до картин, / втікають під воду, під землю, на небо, / втікають в ненависть, в любов, у кіно, / у карти, в більярди, в лото, у доміно, / в салати, в борщі, у котлети і в торт, / і кашкети, в манжети, в комоди і в шорти”¹¹.

Забіганий та стомлений ліричний герой врешті запитує: „Чи на землі таких, що не втікають, / нема давно? І втеча – то життя? / Невже вся суть в безладній біганині?”¹². Він, ніби на хвилинку змиряється з таким екзистенціалізмом, але лише з відчайдушності, відсутності навіть

поверхневого вибору. Грицько Чубай вкотре піднімає проблеми онтологічного вибору, що звучали ще в Платона, Гесіода та, особливо, у Вільяма Шекспіра в „Гамлеті”, де головний герой п'єси також чужий застійному світові його блюзнірського королівства.

Попри ліричного героя та ляльок-маріонеток у „Вертепі” Григорія Чубая маємо ще один міфоперсонаж – світ як батьківсько-матірну субстанцію життя. Наратор стає на його захист, бо світ уже теж не може зносити знущання „сильних його мешканців”, які практично хочуть пристосувати собі закони природи-світу, заволодіти ним. І, продовжуючи мотив втечі, поет зазначає: “А світу немає куди утекти. / А світові – голо! А світові – босо!”¹³. Відразу за такими трагічними у своїй глибині словами, поет подає низку констатаційних односкладних речень та словосполучень, що своєю лаконічністю, лапідарністю попадають прямо в ціль предмета – сатири на радянську владу та ширше – цивілізацію: „Тиради. / Укази. / Промови. / Доноси. / Торговці. / Шпики. / Генерали / Естети [...]. / Боги. / Півбоги. / Парт-ор- / Гані-заці! [...]. / Голгофи. / Освенціми. / Соловки”¹⁴.

Саме через оці радянські та світові реалії завойовницьких ігор *світові* „голо і босо”. Антиглобалістська патетика твору набуває в цих строфах найбільшого звучання. Грицько Чубай зрівнює всі відомі історії адепти вищості й єдиноправності влади. Сардонічно сміється з тих, хто посмів проголосити себе своєрідним намісником Бога на землі. Поет буде поетичний ланцюг історичних та архетипно-підтасованих під них реалій і фактів, алюзій на певних осіб, що служать вже зазначеній нами імітації руху-втечі, а насправді є чинником стагнації, повного й безапеляційного регресу: „Гроші. / Отрути. / Вина. / Слеї. / Гробниці єгипетські / І / Мавзолеї!”¹⁵.

Це і є горішній ярус „Вертепу”, який вражає своєю бутафорністю. Четверту частину поеми озаглавлює строфа, де автор з питомою агресією в консонантному звучанні букви „д” зазначає: „Диктатори, диктатори, диктатори – / погоничі великі: „цоб-цабе”. / Диктатори, диктатори, диктатори / Щодня *диктують* світові себе”¹⁶. Ліричний герой з прикрістю говорить, що диктатори намагаються повністю підчинити світ собі, перефарбувати у зручний для них колір. У цьому псевдосвіті, де окрема людина як така вже не має місця, а за „сумніви і мислі” катують, а за „холуйство” вбирають в ордени.

Вишукана поетична сатира Грицька Чубая доходить свого логічного висновку в п'ятій частині, де у формі ритмізованої прози ми про-

читуємо болісні для автора слова: „А світ – вертеп. Кажу я з гіркотою: цей світ – вертеп. І, мабуть, щонайважче у ньому залишитися собою, від перших днів своїх і до останніх не бути ні актором, ні лялькою на пальчиках облудних, а лиш собою кожної години, а лиш собою кожної хвилини, з лицем одвертим твердо йти на кін...”¹⁷.

У творі висловлюється ще одна парадигма страху (окрім постійного перебування людей в цьому стані) – страх перед тим, що, перетворившись на півроботів, людство не знає нічого іншого, окрім побутових обивательських чи суто тваринних інстинктів „ковтати й жерти”. Вони навіть саме проживання в такій системі та умовах сприймають як неякісну їжу, але яку потрібно їсти за відсутністю „іншої”. Їх поставили в такі умови, що вони навіть поїдають самі себе. Природний відбір тут набуває безглузлого значення: якщо ти не „з’їси” когось, то неодмінно „з’їдять” тебе. Сильніші й агресивніші „харчуються” меншими й слабшими.

Далі на авансцені бачимо, що ліричний герой вийшов із-за куліс чи то з іншого місця, де йому зручно було спостерігати за абсурдом вертепу ХХ століття. Його опонентом у видимій мініатюрі стає „маленька людина”, експрес-продукт радянської влади. Саме таких „без хребетних” система вибирала агентами палачів, своєрідними юдами. „Один знайомий тихий чоловічок” прийшов до ліричного героя з „попереджувальною цидулою”: - Здоров, приятелю, то як тепер живеш? / Я чув, сливеш писателем великим? / Я чув, що преш ти часто на рожен, / звиняйте, заради якихось „істин”, / забувши давню приповідь: „Блажен, / хто їсть тоді, коли захоче їсти”¹⁸ Прислів’я, що звучить в останньому рядку строфи є життєвим кредо таких „маленьких людей”, які вважають, що окрім прислужування „вищому” та місії „запроданства” для „доброго” існування в житті, не потрібно більше нічого. Ліричний герой дає йому відсіч – „і хоч він був і далі моїх рук, / та я йому таки вліпив по морді!”¹⁹. Цей момент підкреслює юнацьку задиркуватість поета, його максималізм та запальність.

Останні поетичні строфи твору апелюють до відсутності правди в тоталітарному режимі Радянського Союзу. Існує, знову ж таки, лише видимість, імітація правди, яку автор називає півправдою. Уся поема пронизана почуттям викривленості, патології дійсності. Цією патологією є і сам вертеп як псевдожиття в псевдосупільстві, як ефект кривого дзеркала. „Іронічним вироком звучать слова: ...Навіщо ж крик? Навіщо ж гамір? / Чого ж ми хочемо усі?! / Боги лишаються богами, / зійшовши в Кремль із небесі”²⁰.

Закінчується поема „Вертеп” справжньою сценою абсурду, цинізм якої Григорій Чубай підкреслює ритмізованою прозою. Ліричний герой констатує, що тоді, коли наша цивілізація спала й „снила блаженні сни”, про те все, що вже їй належить і, особливо, про те, що вона лише має завоювати, він виніс їй вирок, який вона прочитала у ранішніх газетах. А, прочитавши, видала принагідно кілька думок:

а) „Я свою дачу збудував власними руками і за чесно зароблені гроші...”

б) „Куда сматрелі учителя, когда ішо етот автор учілся в школе?!”

в) „Я розумію, що це, може, й так. Але раптом проти цілого світу заявити таке, то треба бути або великим диваком або ж божевільним”²¹.

Вироки, які винесла „цивілізація” ліричному героєві, є, по суті, трьома точками зору, які найчастіше були притаманні радянським людям:

1. У мене „руки чисті”, я нічого поганого нікому не зробив, лише не займайте мене, бо „моя хата скраю, я нічого не знаю”;

2. Радянська система – найсвітліша й найпрекрасніша країна, в якій всі живуть щасливо та радісно. Як лише може таким-от людям, як цей автор прийти ось таке в голову? Таких, як він, не задарма ув’язнюють та висилають;

3. Так, я з цим погоджуюсь, але ж у мене сім’я, діти... Та й, зрештою, якщо не „лізти в очі”, то можна щасливо прожити.

Четвертою ж точкою зору, або життєвим кредо, є позиція автора (шкода, що сам Чубай потім не до кінця зумів її дотриматись, коли клешні системи торкнулись і його), який є онтологічним опонентом всім трьом зазначеним вище думкам. Але вирок ліричного героя „цивілізація” просто „з’їла”, як міфічна тварина, що пожирає все навколо. Цивілізація та Радянський Союз – сучасний дракон, якого може зупинити лише велика сила, що зуміє їй протистояти: „А потім цивілізація взяла мою поему і на своїх всепоїдаючих зубиськах довго хрумтіла епітетами й метафорами, довго ображалась і жувала, жувала, жувала, доки не з’їла всю до крапки. / І пішла, блаженно погикуючи, / запивати її / пивом”²².

Кінець поеми підкреслює парадоксальність всього ХХ століття. „Вертеп” Грицька Чубая – авангардна містерія, що містить актуальні й донині антиглобалістичні та антицивілізаційні протести. Ярослав Поліщук констатує: „Чубайв „Вертеп” хронологічно постав на межі розгрому „шістдесятництва” як ідейного руху, спрямованого на гуманізацію та лібералізацію ко-

муністичної влади в Україні. Пафос цієї поеми засвідчував: така ліберизація є лише дурманною ілюзією, необхідне радикальне оновлення суспільства в цілому”²³.

Яруси твору – безперервна боротьба між добром і злом, але ці архетипи втратили свою первинну семантику, рівні вертепу помінялися місцями. Доброта та ні в чому невинні люди, ліричний герой – надто пасивні та залякані. А зло – самовпевнене у своїй непоборності. Але якщо вернутись до початку твору, то ми побачимо, що епіграфом до поеми є латинська мудрість – „Ніщо не лишається постійним у своєму становищі”. Тобто ми бачимо, що все-таки задум твору не лише викрити та винести вирок системі та цивілізації загалом, але й нагадати, що так не буде завжди, бо все підлягає законам Всесвіту – народженню, розквітові та смерті. Свого часу поема „Вертеп” стала самвидавівським бестселером у всіх богемних колах Львова. Саме з нею у всіх асоціювалось літературне обличчя Григорія Чубая.

¹ Москалець К. П’ять медитацій на “Плач Єремії” / Москалець К. Гра триває: Літературна критика та есеїстика. – К.: Факт – Наш час, 2006. – С.181.

² Поліщук Я. Феномен Грицька Чубая // Дивослово. – 2000. – № 7. – С. 15

³ Ibid., С. 16

⁴ Чубай Г. Плач Єремії. – Львів: Кальварія, 2001. – С. 59

⁵ Ibid., С. 60

⁶ Ibid., С.60

⁷ Ibid., С. 61

⁸ Ibid., С. 61

⁹ Ibid., С. 61

¹⁰ Ibid., С. 61

¹¹ Ibid., С. 61

¹² Ibid., С. 62

¹³ Ibid., С. 62

¹⁴ Ibid., С. 64

¹⁵ Ibid., С. 65

¹⁶ Ibid., С. 66

¹⁷ Ibid., С. 66

¹⁸ Ibid., С. 67

¹⁹ Ibid., С. 68

²⁰ Ibid., С. 69

²¹ Ibid., С. 70

²² Ibid., С. 70

²³ Поліщук Я. Феномен Грицька Чубая // Дивослово. – 2000. – № 7. – С. 16.

Skrypnyk Iryna. THE POEM „THE CAVERN” BY GRYTSKO CHUBAY: SMASHING DIAGNOSIS OF CIVILIZATION AND THE SOVIET SYSTEM

The poem „The Cavern” by Grytsko Chubay is viewed in the article as the second notional part of the author's specific poetic pentalogy with the significant title „Pentateuch”. One of the dominant figures of the poem is the Act modeled by the poet in two dimensions: the first dimension is two-stage puppet theater in depiction of which the author metaphorically states his present status of „residence” in a totalitarian system; the second – is the acting of the actual persona, who like a prompter-demiurge, plays the judge flatly declaring the sentence to a regime and the entire civilization.

The poem is written in a mixed style: rhymed prose, free verse and accentual verse, allowing the artist to achieve poly-logical and dynamic sound.

The researcher analyses two stages of Grytsko Chubay's cavernous poetic drama through a prism of three psychological concepts portrayed by the poet: act, escape and „swallow and devour” (like „panem et cirsenses”) that drive a civilized human and the society cornered into a cell by the authoritarian regime .

The article exposes the main figures of the work highlighting its notional side and focusing on the main message of the author, extremely tired from buttafour, absurd tyranny of the Soviet authorities – sooner or later it ends, as nothing is eternal in its existence.

Key words: *Hrytsko Chubay, dissent, totalitarianism, puppet theater, prompter-demiurge, civilization, escape.*

УДК 616.89(061.22)(9)(477-25)

Олександр НАПРЕЄНКО,
НМУ імені О.О. Богомольця,
Київ (Україна),

В'ячеслав МІШИЄВ,
Національна медична академія післядипломної
освіти імені П.Л. Шупика, директор ТМО
"Психіатрія" у м. Києві,

Київ (Україна),
Євген КАШПОР,
НМУ імені О.О. Богомольця,
Київ (Україна).

ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ

ТМО «ПСИХІАТРІЯ» У М. КИЄВІ

Ключевые слова: ТМО «Психиатрия» в г. Киев, Кирилловские учреждения, медперсонал, пациент, история психиатрии, история оказания медицинской помощи психически больным, научная деятельность.

Напреенко А., Мишиев В., Кашпор Е. История становления ТМО «Психиатрия» в г. Киеве

Представлены данные про историю ТМО «Психиатрия» в г. Киеве. Уточнены и конкретизированы ключевые даты в истории становления психиатрии в г. Киеве. На основе анализа исторического опыта отображены основные стратегии и направления развития ТМО «Психиатрия» в г. Киеве.

Актуальність. На даний час не було здійснено цілісного дослідження історії розвитку Територіального медичного об'єднання «Психіатрія» у Києві. Треба зауважити, що особливості формування історії психіатрії в Україні можна прослідкувати і вдало проаналізувати на прикладі історії розвитку і становлення ТМО «Психіатрія» у м. Києві.

Мета. Прослідкувати і проаналізувати віхи розвитку лікування і догляду за психічнохворими на різних етапах історичного розвитку психіатричної допомоги в Україні на прикладі історії розвитку і становлення ТМО «Психіатрія» у м. Києві.

Свою історію ТМО «Психіатрія» у Києві починає з 1803-1805 рр., з моменту створення необхідних умов функціонування будинку для душевно хворих на території Кирилівського монастиря: спорудження будівель (вісім кам'яних корпусів, з них два для богадільні, і будинку для душевно хворих), спеціальне обладнання палат для неспокійних хворих, оснащення білизною, взуттям, посудом тощо, відповідно до нормативів, що існували на той час. Разом з будинком для душевно хворих на цю територію було переведено і богадільню. Бу-

динок для душевно хворих, богадільня і будинки інвалідів (він уже перебував на цій території) були об'єднані під загальним керівництвом «смотрителя», який керував адміністративно-господарськими і медичними справами. На цей час в будинку для душевно хворих містилось 25 пацієнтів, переважна більшість яких були хронічно хворі.

Вже 21 жовтня 1806 р. відбулося офіційне відкриття Кирилівських «богоугодних» закладів, і митрополит Серапіон після відвідання будинку для душевно хворих у своїй доповіді писав: «Примечания достоин дом для сумасшедших, где многие комнаты с «кольцами на стенах железными»¹. Від цього року починає свою історію одна з найбільших не тільки в Україні, а й у Європі психіатрична лікарня.

З ряду документів видно, що наприкінці 18 сторіччя у лікарняних закладах «Приказа громадської опіки» широко застосовувалось медикаментозне лікування. На вимогу лікарів, ліки виписувалися з аптеки або виготовлялися самими лікарями з матеріалів, придбаних на ринку, а також з трав, квітів і коріння. У першій половині XIX сторіччя приймання і виписки психічнохворих оформлялись через

«Приказ громадської опіки», після відповідного лікарського обстеження. Хворі направлялися з розпорядженням утримувати їх у будинку для душевно хворих до їх видужання. Така настанова мала принципове значення, бо в той час розглядали психічнохворих як таких, що можуть видужати. Психічнохворі, які учинили злочин, за рішенням суду, направлялися на лікування в психіатричну лікарню, а після видужання - їх виписували для опікування родичами з попередженням, щоб вони, а також місцеві начальники і суд вели за ними нагляд і всіляко дбали про те, щоб «устерігати» хворих від «недобрих намірів».

Психічнохворі забезпечувалися постільною білизною, матрацами, пошивками, простирадлами, ковдрами, натільною білизною, верхнім одягом, взуттям, тощо. В одному з рішень «Приказа громадської опіки» про відпуск коштів на придбання для «убогих і душевно хворих» постільних речей писалося: «Так как простыни делаются более для чистоты, то и смотреть, чтобы оные почаще были мыты и чистота по всей возможности содержится была». ² Це свідчить про те, що психічнохворі в створених психіатричних закладах ще у XVIII столітті перебували в набагато кращих умовах, ніж у Західній Європі, наприклад у Франції, Англії та ін. державах.

В часи середньовіччя (IV – XVII ст.) у Західній Європі з падінням римської імперії настав занепад греко-римської медицини. У цей період небезпечних психічно хворих ізолювали від населення. Тримали їх у льохах, хижках, навіть у в'язницях. У деяких країнах протягом двох століть, починаючи з кінця XV ст., після булли (попущення) папи Іннокентія VIII та опублікування «Молота відьом», що містив «перелік способів розпізнавання і викриття зв'язку з демоном», проводили широкомасштабні акції полювання на чаклунів, відьом. Жорстокими тортурами інквізиція домагалася від нещасних «щиросердного» зізнання, яке служило доказом їхньої провини. Десятки тисяч людей, а серед них і значну частину психічно хворих, було привселюдно спалено живцем. На тодішні переконання божевілля зумовлювалося дияволом, який вселився в людину й впливає на її поведінку. Згідно булли диявола разом із тим, в кому він міститься, треба було нещадно знищувати.

У ці самі часи в слов'янських країнах психічно хворі страждали набагато менше, тому що спроби нав'язати думку про необхідність фізичного знищення відьом, чаклунів і еретиків зустріли опір з боку християнської церкви, оскільки «християнська істина може бути

поширена лише мирним шляхом». Слов'яни в усі часи ставилися до душевнохворих як до нещасних, котрі перебувають під тяжким гнітом і мають право на прихисток та допомогу. Божевілля розглядали як хворобу, що розвинулася під впливом бісів, диявола чи зурочення злими людьми. Тому хворий потребував до себе людського ставлення й лікування, частіше в монастирі³.

Період з 1803 р. по 1825 р. був одним з найважливіших для закладу для психічно хворих. На початку існування будинку відразу виявилися його вади. Перша – значна відстань до Подолу; через це сполучення навесні та восени, коли єдина вулиця потопала у воді та болоті, ставало майже неможливим. Друга – нестача води, яку возили нагору, чи носили відрами із криниць. Колишній монастир стояв на межі міста; за Вовчим яром (з боку нинішньої вулиці Олени Теліги) починалося село Куренівка, з господарями якого довелося налагоджувати ділові зв'язки забезпечення. Тут підбирали найманців для робіт і допомоги. Третя – паливо. Деревину доводилося возити аж із пристані ріки Дніпро до старого будинку було простіше й дешевше. Четверта – перебування під одним дахом психічнохворих різної статі. Спільними зусиллями міської управи і працівників лікарні з часом усе владнали, і життя закладу владналося. Інспектори від губернатора чи Лікарняної Управи приїздили зрідка, тому загальний плін був «ліниво-похмурий».

Що ж до інспекторської перевірки, після відвідин закладу, у звітах зазначалося про сморід і неохайність «отхожих мест», а також про «недостаток, нечистоту и ветхость» білизни та «неисправности в печах и полах». Разом із тим, їжа була достатньою, або навіть «изрядной». Інколи мешканців розпитували про ставлення доглядача чи лікаря. Та чи у змозі пацієнти висловити адекватне невдоволення? Тому в цьому напрямку записів бракує. Були знайдені зауваження щодо посуду, про його недовостачу та незадовільний стан. Але не знайдено записів про ужиті заходи до персоналу лікарні в разі їх недоброросовісності у виконанні обов'язків. Щоправда, карали за крадіжки та неякісний облік витрат. Чиновники вимагали вести матеріальний облік «по форме и в срок», відтак, деякі доглядачі полишали посади, не витримуючи «писанины»⁴. Психіатрична експертиза, як правило, здійснювалася під керівництвом лікаря в будинку для душевно хворих, але траплялися випадки, коли психічнохворі направлялись для дослідження в інфекційну лікарню, хоч це і суперечило лікарським вимогам. Можна припустити, що така супе-

речлива ситуація складалася насамперед через те, що в інфекційній лікарні існував щоденний лікарський нагляд, в той час, як у будинку для душевно хворих, після його переведення на територію Кирилівського монастиря, лікар був раз на тиждень. За архівними записами м. Києва, в лікарні для інфекційних хворих пацієнтів наглядав лікар Акорд, а в 1812 р. – оператор Гординський.

З 1822 р. призначений на посаду лікаря О.П. Рудиковський, який працював до 1834 р. в лікарні Київського *Приказа громадської опіки* і одночасно обслуговував будинок для душевно хворих, богадільню і будинок для інвалідів. О. П. Рудиковський вважав за необхідне рано виписувати хворих, які вийшли зі стану гострого психозу, тому що перебування в домашніх умовах, на його думку, прискорить їх видужання.

Згідно з рішенням Державної ради від 7 грудня 1824 р., особи, які учинили убивство в стані божевілля, за судовою постановою посилалися до будинку для душевно хворих з метою лікування. Після видужання їх треба було перевести в окремі відділення, щоб священники зверталися до них із проповіддю. Якщо протягом 5 років у них не спостерігалось ознак психічного захворювання, їх можна було виписати, але не інакше, як з дозволу міністра внутрішніх справ.

У 1826 р., у зв'язку з указом «Правительствующего сената» Київський *Приказ* громадської опіки розпорядився: «Главному надзирателю Воронкову для сведения и точного наблюдения, дабы по заведениям сего Приказа стульев с цепями и ничего подобного употреблено и изобретено отнюдь не было».⁵ Слід вважати, що указ сенату про заборону застосовувати ланцюги відіграв свою позитивну роль і в утриманні психічнохворих, тому що про застосування ланцюгів у будинку для душевно хворих у подальший період в архівних матеріалах відомостей не знайдено.

У 1819 р. постало питання про необхідність розширення будинку для психічно хворих, бо в наявних приміщеннях можна було розмістити в чотирьох палатах 20 осіб, у 8 комірках – 8 осіб неспокійних хворих; всього 28 осіб. А в період із 1813 до 1819-го року, кількість психічнохворих зросла з 21-ї до 32-х осіб. На 1 січня 1821 р. у будинку для душевно хворих кількість хворих складала вже 43 особи. Це збільшення цілком природне у зв'язку з економічним розгортанням міста та приростом людських ресурсів. Приказні лікарні та міська богадільня перебували в занепаді. Необхідно було вирішувати значні та нагальні

господарсько-організаційні проблеми (будівництво, впорядкування тощо). Тож, настав час третього вирішального етапу становлення лікарні.

У 1829 р. розпочато будівництво нових корпусів з метою розширення лікарні, згідно Указу Миколи I від 22 березня 1829 р. (подано скорочено): «Господину Киевскому Гражданскому губернатору. Министр... представил мне о необходимости улучшить заведения ... Приказа..., посредством устройства некоторых из оных в бывшем Кирилловском монастыре... Одобряя местные предложения об оных с некоторыми изменениями повелеваю:

1. Приведение в исполнение предположений с их по составленным вновь и исправленным в Строительном комитете... 2. Всю предложенную постройку расположить в течении четырех или пяти лет, начав с тех построек, кои более нужны»⁶. Розширили богадільню, добудували допоміжні приміщення і корпуси, здійснили ремонт.

До середини 1835 р. все було закінчено. В цьому ж році на територію Кирилівського монастиря було переведено соматичну лікарню, де на той час вже перебували будинок для інвалідів, богадільня і будинок для душевно хворих.

1 січня 1836 р. всі ці чотири заклади з відкриттям контори Кирилівських «богоугодних» закладів були об'єднані для спільного адміністративно-господарського і медичного обслуговування. З цього часу лікарня, поступово розширюючись, стала основним медичним закладом у Києві щодо всіх видів медичної допомоги. Так, Кирилівські заклади склалися з лікарні на 80 ліжок, будинку для душевно хворих на 50 ліжок, богадільні на 180 ліжок і будинку для інвалідів на 33 ліжка.

2 липня 1831 р. було вперше призначено лікаря спеціально для обслуговування психічнохворих - доктора медицини Варжанського. Лікування було платним. Звільнялись від оплати тільки неімущі. До них належали також селяни казенного відомства і відпущені на волю.

У 1842 р. при Кирилівських закладах було відкрито фельдшерську школу на 30 осіб. Це поклало початок систематичній підготовці середніх медичних кадрів і відіграло значну роль у підвищенні якості догляду за хворими. Також тут було організовано «домашню аптеку».

В цілому історію психіатрії ділять на донауковий і науковий періоди⁷. В сенсі організації вітчизняної психіатричної допомоги у розвитку прийнято розрізняти дореформений, тобто приказний період, і післяреформений, або земський період. Для Київської

психіатричної лікарні земський період настав тільки в 1904 р. До цього часу лікарня перебувала у віданні Приказу громадської опіки. Старші чиновники, які стояли на чолі Приказу громадської опіки приділяли недостатньо уваги психіатричній допомозі в Києві. Тим часом, як земська психіатрія успішно розвивалась, організація медичної допомоги в Києві перебувала в тяжкому становищі.

Одним із серйозних недоліків цього періоду була постійна невідповідність між кошторисними асигнуваннями на утримання будинку для душевно хворих і витратами, необхідними для фактичного числа хворих, яке завжди значно перевищувало число запроєктованих ліжок, а також невідповідність між наявною площею і фактичною потребою в ній. Це створювало важкі умови для хворих, різко погіршувало санітарний стан. Хворі не мали потрібної кількості білизни, одягу; харчування було недостатнім; серед хворих були поширені цинга, туберкульоз та ін. хвороби. Спостерігалася значна смертність.

У 1845 р. в лікарні вмерло 164 особи. (18,7%), а в будинку для душевно хворих - 32 пацієнти (25%). Такий великий відсоток смертності спонукав Київський Приказ громадської опіки звернутися до Лікарської управи з проханням з'ясувати причини цього явища. У 1845 р. психічнохворі були вперше поділені на «благородних» і «простолюдинів», так на «благородних» відпускалось значно більше коштів.

При відвіданні в 1851 р. Кирилівських закладів член приказу Громадської опіки виявив, що «в багатьох палатах повітря нечисте, а в деяких навіть смердюче; на багатьох хворих халати, кальсони, сорочки, кофти, панчохи тощо брудні і рвані, у вбиральнях брудно».⁸

Приблизно така сама картина була і в наступні роки. Наприклад, у 1861 р. на 60 штатних ліжок було 36 матраців, 20 простирал, 18 теплих ковдр. Для хворих «простолюдинів» зовсім не було верхнього одягу і чобіт. Харчування було теж погане, чого не можна сказати про хворих «благородних». Так, у 1863 р. на харчування одного хворого з «благородних» витрачалось по 24 коп. на день, а з «простолюдинів» - тільки 11,5 коп.

У 1875 р. ординатори будинку для душевно хворих, у рапорті до керівництва Києво-Кирилівських закладів, писали про надмірну кількість хворих, незадовільний гігієнічний стан та поширення цинги, тому просили: «1) припинити приймання нових хворих до розширення будинку для душевно хворих; 2) вивести хворих з цього будинку в інше приміщення, хоча б тих, які містяться в коридорі; 3)

відпускати щодня над норму кожному ураженому цингою смажену картоплю на вимогу лікарів; 4) дозволити виписувати з аптеки горілку, вино, пиво і лимони, не додержуючись розпису витрат припасів».⁹

У 1877 р. з метою розвантаження будинку для душевно хворих на території Кирилівських закладів було побудовано шість дерев'яних павільйонів на 104 хворих, таким чином ліжковий фонд вже складав 164 ліжка. Але у 1879 р. середнє щоденне число хворих дорівнювало 222 особи, а в 1910 р. – 667.

У звіті за 1894 р. з цього приводу писали: «Душевнохворі містяться в спеціально побудованих павільйонах на 104 хворих, тепер їх - 301; в старих же будівлях приміщення ще гірші. Внаслідок надмірного переповнення психіатричного відділення лікарні хронічними і невидужними хворими в ньому не можливо здійснити основних умов лікування: розподіляти людей за характером хвороби. Тяжкохворі містяться разом з буйними. Всі палати, відділення, кімнати переповнені хворими, неспокійні і буйні блукають разом зі спокійними. Досить найменшої причини – якогось роздратування, галюцинацій, абищо і може статися загальне буйство. У таких умовах, коли до 70 пацієнтів не мають навіть ліжок і сплять на підлозі, живе також персонал (80 осіб). Наглядом щохвилини загрожує небезпека. У таких умовах лікарня не тільки не може створити гострим хворим сприятливих умов для видужання, але й не може навіть устерегти їх від безперечно шкідливих впливів».¹⁰

У 1904 р. П. Нечай, описуючи будинок для душевно хворих, вказав на ще більш похмуру картину. Становище хворих у Київській губернії було до того тяжким, що цим питанням займався 2-й з'їзд вітчизняних психіатрів, який відбувся в Києві у 1905 р. З введенням у 1904 р. спрощеного земства, як і «повного» земства у 1912 р., становище в будинку для душевно хворих мало змінилось.

Лікування хворих, як видно із звітів, зводилося головним чином, до ізоляції, вологих обгортань, зв'язування в гамівну сорочку. В окремих випадках застосовувалися теплі ванни. З ліків, при збудженні, хворим давали броміди, іноді разом з гіосцинтом. На медикаменти відпускали дуже незначні суми. Так у 1910 р. на одного соматичного хворого відпускалось 11,5 коп., а на психічнохворого – тільки 1,78 коп. Смертність доходила до 13%, тобто вона була вищою, ніж у деяких інших психіатричних лікарнях того часу. Штати медичних працівників були незначні: на одного лікаря припадало в середньому 100 хворих, на фельдшера – 60

хворих, на санітара – 5 хворих. У деяких відділеннях на одного фельдшера припадало до 180 хворих і на санітара – до 10 хворих.

Слід відзначити, що і в цей період хворі з привілейованих класів перебували в кращих умовах, бо для них було 350 ліжок у приватних психіатричних лікарнях. Умови роботи і житла для обслуговуючого персоналу були надзвичайно тяжкими. За браком квартир більшій частині персоналу доводилося проводити дні і ночі серед хворих.

У 1865 р. міністерством внутрішніх справ був призначений на посаду старшого лікаря Кирилівських закладів доктор медицини С. Штейнберг, який уже протягом кількох років до того працював у галузі психіатрії. Він вважав, що кожний психічнохворий певною мірою хворіє і фізично, але дуже важко буває виявити ці недуги. Він негативно ставився до будь-якого утиску хворих, і з обуренням писав «Ще й тепер між іноземними психіатрами не припинилася боротьба – бути чи не бути ланцюгам, гамівним курткам, сорочкам для душевно хворих, обливанню холодною водою і тому подібним явищам, які нагадують собою сумні часи інквізиції»¹¹. Він був переконаний, що при хорошому догляді можна майже зовсім обійтись без заходів насильства.

На думку доктора С. Штейнберга, «без хорошого обслуговуючого персоналу лікар-психіатр, хоча б він був обдарований всіма необхідними якостями, не може зробити нічого хорошого. Поганий обслуговуючий персонал часто паралізує діяльність психіатра»¹². До лікаря він ставив високі вимоги, вважаючи, що «кожний погляд, кожен рух, кожне слово психіатра мають бути обдумані, розраховані, доречні. Тільки тоді, коли хворий піддається моральному впливові лікаря, і лікар любить науку і стражденню людину, його практична діяльність як психіатра може бути корисною. Лікар повинен бути здатним розуміти і стан розумових функцій, стан духу й тіла, психічно розладнаної людини»¹³.

Доктор С. Штейнберг надавав великого значення терапевтичним заходам і санітарно-гігієнічним умовам, в яких перебувають хворі.

Вважаючи існуючу ситуацію неправильною, С. Штейнберг звернувся до Київського Приказу громадської опіки з проханням встановити нові, однакові норми харчування для всіх психічнохворих, незалежно від їх класової належності. Також він запропонував поліпшити якість першої страви, не видавати «багородним» хворим вина й горілки, а замість того збільшити норму хліба, бо «багато душевно хворих мали величезний апетит»¹⁴. Штейн-

берг вважав неприпустимим, щоб через недовстачу коштів на паливо, вечерю для хворих готували вранці разом з обідом, залишали в казанах до вечора і видавали хворим у холодному вигляді. Щоб ліквідувати такий стан, він звернувся до Київського Приказу громадської опіки з проханням відпустити додаткові кошти на дрова для підігрівання вечері.

У примітці до проекту штату С. Штейнберг писав, що, крім встановленого числа обслуговуючого персоналу, в будинку для душевно хворих необхідно призначити по одному службовцю до кожного хворого, який потребує постійного нагляду, в буйному відділенні при хворих зі схильністю до самогубства і при неохайних.

Жодна пропозиція С. Штейнберга не була прийнята, тому що була пов'язана з затратою додаткових коштів. У січні 1868 р., в результаті призначення генерал-губернатором ревізії Києво-Кирилівських закладів, доктор медицини С. Штейнберг був звільнений зі своєї посади з подальшою заборонаю у відвідуванні лікарні з науковою метою, через «виявлені не порядки і зловживання». З архівних матеріалів видно, що С. Штейнберг до згаданих не порядків і зловживань не був причетним.

Тепер, коли маємо окремі пости для обслуговування хворих, належний санітарно-гігієнічний стан в лікарнях, сучасні терапевтичні заходи, ми маємо змогу належно оцінити важливість пропозиції С. Штейнберга, яку він зробив ще 150 років тому.

В таких тяжких умовах психіатрична лікарня перебувала до 1921 р. Уже з 1921р. психіатрична допомога в Києві починала поліпшуватися. В цьому ж році першим кроком до зміни негативних традицій будинку для душевно хворих був наказ головного лікаря Є.А. Копистинського про заборону застосовувати гамівні сорочки і зв'язувати хворих. У тому ж році Київський обласний відділ охорони здоров'я вирішив перетворити Кирилівську лікарню в одну типову психіатричну лікарню з виведенням з її території соматичних відділень. Це й було повністю здійснено у 1925 р.

Рік у рік збільшувались асигнування на утримання хворих. За період 1924 – 1933 рр. лікарня була остаточно відбудована, розширена її господарська база і вдосконалена лікувальна робота. В 1928 р. на базі лікарні організовано кафедру психіатрії, якою спочатку керував проф. В.М. Гаккебуш, а потім проф. Я.П. Фрумкін

З метою підготовки середнього медичного персоналу для психіатрії, на базі лікарні був

організований психіатричний технікум, який проіснував до 1935 р.

1933 – 1937 роки були періодом докорінної перебудови роботи лікарні, її інтенсивного якісного зростання. Збільшення асигнувань на одного хворого і, зокрема, на придбання інвентарю, дали змогу майже повністю замінити старі меблі новими, забезпечити хворих білизною, одягом, взуттям і створити в багатьох відділеннях необхідний у психіатричній лікарні затишок. Значно поліпшилось і харчування, залежно від характеру хвороби пацієнта.

У лікарні було відкрито психіатричну клініку Київського психоневрологічного інституту на чолі з проф. А.Л. Абашевим, організовано неврологічне відділення, яке спочатку очолював проф. Б.М.Маньковський. Вперше у Києві тут було організовано нейрохірургічне відділення, яким керував проф. П.С.Бабицький.

У 1936 р. колектив Київської психіатричної лікарні, надаючи великого значення психіатрії та вченню І.П. Павлова, звернувся з проханням до великого вченого про дозвіл назвати його ім'ям Київську психіатричну лікарню. Після отримання позитивної відповіді було прийняте рішення уряду про присвоєння Київській психіатричній лікарні імені академіка І.П. Павлова.

Поряд з цим, психіатрична лікарня ввела нову профілізацію відділень, в основу якої було покладено два критерії – тривалість хвороби і стан пацієнта. Великі зрушення відбулися також щодо діагностики і терапії пацієнтів: перехід до активної терапії психозів, створювались умови для забезпечення належного вивчення і лікування соматичних захворювань у психічно хворих. Для цього до штату лікарні ввійшли три терапевти, два хірурги, гінеколог, отоларинголог, венеролог, офтальмолог, стоматолог. Поряд з цим, організовано клінічну, біохімічну, патоморфологічну, фізіологічну лабораторії і рентген-кабінет з глибокою терапією.

У 1937 – 1940 рр. вперше застосовано інсулінову і електросудомну терапію. Запроваджено також введення плацентарної крові.

В міру того, як збільшувалося число хворих, забезпечених активними методами лікування, зростав процент виписки хворих у стані видужання або поліпшення: в 1936 р. виписка становила 72,4%, в 1939 р. – 81,1%, в 1940 р. – 84,1%.

Велику увагу приділяли трудовій і культурній терапії. Для цього був організований денний профілакторій на 15 хворих при лікувально-трудовах майстернях лікарні: швейна, трикотажна та ремонтна майстерні. Широко

було розвинуте рукоділля і до штату лікарні увійшли культпрацівники. Лікарня мала свою радіостанцію, у всіх відділеннях були радіоточки.

Різно збільшився штат працівників. Так у 1940 р. на 1350 штатних ліжок був затверджений штат в 1170 осіб, з них 77 лікарів, 209 осіб середнього мед. персоналу, 706 молодшого мед. персоналу, 179 осіб адміністративно-технічного персоналу. Відповідно на одного лікаря припадало в середньому 17,6 хворих, на середній мед. персонал – 6,7 хворих, на одного санітара – 1,9 хворих. Тут ми бачимо суттєву різницю в порівнянні з 1911 р.

На початок II світової війни Київська психоневрологічна лікарня стояла у ряду кращих психіатричних лікарень України. З 1941 по 1945 рр. в роки війни, особливо під час окупації Києва фашистською армією, психіатрична лікарня зазнала значних руйнувань.

Вже у лютому 1944 р. розпочався період відбудови. Активну участь у цьому взяв П.М. Лепехов, який працював головним лікарем з 1944 р. У грудні 1945 р. на посаду головного лікаря було призначено П.Д. Пашенка. В цьому ж році на базі лікарні були організовані відділення вищої нервової діяльності і кафедра психіатрії Інституту вдосконалення лікарів під керівництвом академіка В.П. Протопопова. Деяко пізніше на базі лікарні поновила свою роботу кафедра психіатрії Київського медичного інституту під керівництвом проф. Я.П. Фрумкіна.

У 1947 р. період відбудови у лікарні був закінчений. У справі поліпшення лікувально-наукової, організаційної роботи лікарні і підготовки кадрів лікарів велику роль відіграють кафедри, що працюють на базі лікарні. Регулярно відбуваються спільні науково – практичні конференції лікарні і кафедр, які сприяють розвиткові наукової роботи і підвищенню кваліфікації лікарів.

Таким чином вітчизняні психіатри, одними з перших в Європі, створили наукове обґрунтування психопрофілактики, організували психоневрологічні інститути і диспансери, призначивши їх для надання медичної, консультативної й соціальної допомоги хворим з різноманітними психічними станами. Їх функціями стали: 1) активне виявлення й облік хворих, нагляд за ними і амбулаторне лікування, а при необхідності, направлення хворих на лікування в стаціонар; 2) проведення психіатричної експертизи хворих; 3) надання консультативної допомоги іншим медичним спеціалістам; 4) правова, соціальна і патронажна допомога хворим, які знаходяться на диспансерному обліку; 5) реабілітація психічнохво-

рих, залучення до трудової діяльності і працевлаштування хворих із залишковою працездатністю.

У 2000 р. правове забезпечення охорони психічного здоров'я в межах норм цивілізованих країн прийнято і закріплено першим Законом України «Про психіатричну допомогу»¹⁵. Закон визначає правові та організаційні засади цього виду допомоги, виходячи з пріоритету прав і свобод особистості, презумпції психічного здоров'я. Значущість соціальних питань в психіатрії зростає разом із демократизацією українського суспільства.

Соціальні аспекти психіатрії визначають потребу в посиленій увазі до суспільного становища душевнохворих, до прав на висококваліфіковане лікування та інформовану згоду пацієнтів щодо отримання відповідної медичної допомоги і на відмову від неї, на послуги адвоката, професійну діяльність, певні пільги тощо. Важливою складовою соціальних прав психічно хворих є дотримання етичних принципів у психіатрії.

Сучасна київська психіатрична школа впроваджує в психіатрію наукові положення різноманітних рівнів знань про природу людини – від молекулярно-біологічних до соціально-психологічних. Найважливішим чинником розвитку психіатрії ця школа вважає її комплексну інтеграцію, як з базовими науками (анатомією, фізіологією, біохімією, медичною психологією тощо), так і з усіма, без винятку, галузями клінічної медицини. Саме на межі цих знань можливе щонайретельніше вивчення об'єктивних і суб'єктивних процесів, що відбуваються у відносно замкнутій (сома-психіка-мікросоціальне оточення) та у відкритій (людина - екологічне середовище - макросоціальне середовище) системах. Тільки за урахування стану і взаємного впливу всіх складових цих систем реальною є перспектива підвищення ефективності теоретичної та практичної психіатрії¹⁶.

На сьогоднішній день мешканцям міста Києва надається психіатрична допомога трьох видів: екстрена, амбулаторна та стаціонарна.

Екстрена та невідкладна допомога здійснюється спеціалізованими психіатричними бригадами Київського центру екстреної медичної допомоги та медицини катастроф.

Амбулаторна психіатрична допомога надається п'ятьма міськими психоневрологічними диспансерами, диспансерним відділенням Київської міської психоневрологічної лікарні №2, психіатричним кабінетом Київської студентської поліклініки та іншими підрозділами.

Стаціонарна психіатрична допомога здійснюється трьома психоневрологічними лікарнями, Київським міським центром судово-психіатричної експертизи (КМЦСПЕ) та спеціалізованим відділенням Київської клінічної лікарні №8.

В 2013 році Рішенням Київської міської ради всі спеціалізовані психіатричні заклади міста (крім КМЦСПЕ) були об'єднані в територіальне медичне об'єднання «ПСИХІАТРІЯ» у місті Києві. Об'єднання відбулось на базі Київської міської клінічної психоневрологічної лікарні №1 (КМКПЛ№1), тому вона має таку ж назву: ТМО «Психіатрія» у місті Києві¹⁷.

Висновки:

1. В ході дослідження було помічено, що історичний розвиток в ТМО «Психіатрія» у Києві співмірний розвитку психіатричної думки в Україні.

2. Позитивні зміни в організації допомоги психічно хворим мають певну історичну послідовність, вони продиктовані прагненням максимальної гуманізації та демократизації медичної галузі.

ЛІТЕРАТУРА

¹ Сорокопуд В. Історична похибка довжиною у 20 років або друге народження психоневрологічної лікарні №1. / Інтерв'ю із Є. Махновцем // Вісник охорони психічного здоров'я, 2005. - Вип.2. - С. 1-2; Пашенко П. Д. Історія Київської психоневрологічної лікарні ім. акад. І. П. Павлова (дисертація на соискание ученой степени к. м. н., рукопись). - К., 1959.

² Пашенко П. 150 років Київської психоневрологічної лікарні. - К., 2006. - С.40.

³ Напреенко О.К., Двирський А. О. Історія психіатрії // Психіатрія і наркологія. Підручник / За заг. ред. О. К. Напреенко. - К. : ВЕВ «Медицина», 2011. - С. 8-20.

⁴ Махновець Є. Становлення Київської Кирилівської лікарні. - К.,2006. - С.13-14.

⁵ Пашенко П. 150 років Київської психоневрологічної лікарні. - К., 2006. - С.36.

⁶ Ревенок А. К 200-летию Киевской городской клинической психиатрической больницы имени академика И. П. Павлова // Журнал невропатологии и психиатрии. - М., 1989. - В.4.- Т.89. - С.129-131.

⁷ Напреенко О.К. Історія кафедри психіатрії Національного медичного університету ім. О.О. Богомольця (100 років). - К.2003 - С.36-37; Напреенко А. К. Донаучный период помощи душевно больным на Киевщине // Психиатрия,

психотерапія и клиническая психология. – №1(07), 2012. – С. 105-109;; Юдин Т. И. Краткий исторический очерк организации психиатрической помощи на Украине // Труды украинской психо-неврологической академии. – Харьков, 1935. – т.VI. –С. 39-84.

⁸ Пашенко П. Д. 150 років Київської психоневрологічної лікарні. - К., 2006. - С.40.

⁹ Там само, С.41.

¹⁰ Там само, С.42-43.

¹¹ Там само, С.45.

¹² Там само, С.45.

¹³ Там само, С.46.

¹⁴ Там само, С.46.

¹⁵ Закон України «Про психіатричну допомогу» // Офіційний вісник Верховної Ради, 2000. – № 14(89). – III.

¹⁶ Напрєєнко О.К. Історія кафедри психіатрії Національного медичного університету ім. О.О. Богомольця (100 років). - К., 2003. - С.36-37.

¹⁷ Інформація про ТМО «Психіатрія» у м. Києві [Електронний ресурс]. – 17. 09.15. – Режим доступу: <http://психіатрія.укр/rus/admin.html>.

Napryeyenko Olexander, Mishyjev Vyacheslav, Kashpor Yevhen. THE HISTORY OF CLINIC "PSYCHIATRY" IN KYIV

This article presents information of the historical way of TMA "Psychiatry" in Kyiv. It start TMA "Psychiatry" history since the creation of the necessary items for the functioning of the house for mentally sick persons in the territory of Kirillov Monastery (1803-1805). In our days, 2013 year by decision of the Kyiv City Council all specialized psychiatric clinics (except KMTSSPE) were joined into territorial medical association "Psychiatry" in Kiev. Association was held at the Kyiv city clinical psychoneurological hospital №1 with the same name: TMA "Psychiatry" in Kyiv.

Clarified and specified key dates in the history of the development of psychiatry in Kiev. In the development of psychiatry it was decided to distinguish between pre-reform – “orders” period and post-reform or “provincial” period. For Kyiv mental hospital “provincial” period started only in 1904. By this time the hospital was run by “Prikaz opiky”. Seniors of this establishment cared a little for the psychiatric help in Kyiv.

Meanwhile, provincial psychiatry successfully developed, the organization in Kiev was in distress. One of the serious shortcomings of this period was a constant discrepancy between budgeted allocations for the maintenance of the house for the mentally sick persons and the

necessary costs for the actual number of patients, which was always far exceeded then the projected number of beds, and a mismatch between available area and the actual need for it. This created difficult conditions for patients, drastically worsened sanitary status of clinic. The situation in clinic for the mentally ill had not changed even with the introduction in 1904 of new rules of principal status as also upgrade it to "full provincial" in 1912.

In such difficult situation was Psychiatric Hospital till 1921. After 1921 psychiatric help in Kyiv became better. During the time there were increased appropriations for the maintenance patients. Kirill hospital was the typical psychiatric hospital with the withdrawal from its territory somatic departments. In period 1924 – 1933 clinic was completely rebuilt, expanded its economic base and medical work. In the case of health-improvement research, organization of hospitals and training doctors play an important role of the Department, working at the hospital.

In 2000 it was accepted and confirmed the first Law of Ukraine" by *Psychiatric care* legal provision of mental health care within the standards of developed countries. The law defines the legal and organizational basis for this type of assistance based on the priority of individual rights. The importance of social issues in psychiatry increases grew up with the democratization of Ukrainian society. With the view to the full development of psychiatry it was provided, as its comprehensive integration of basic sciences (anatomy, physiology, biochemistry, medical psychology, etc.).

Keywords: TMA "Psychiatry" in Kyiv, Kirill institutions, medical staff, patient, psychiatry, history, historical development providing medical aid, mentally ill, scientific activity.

**Георгій ХОДОРОВСЬКИЙ,
Інга ТИМОФІЙЧУК,
Лілія РОМАН,
Світлана СЕМЕНЕНКО,**
Буковинський державний медичний
університет,
Чернівці (Україна),
physiology@bsmu.edu.ua

**СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК
КАФЕДРИ ФІЗІОЛОГІЇ
ІМЕНІ Я. КІРШЕНБЛАТА
БУКОВИНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО
МЕДИЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

Ключевые слова: кафедра фізіології ім. Я. Киршенבלата, БДМУ, Я. Киршенבלат, історія розвитку кафедри фізіології.

Ходоровский Георгий, Тимофийчук Инга, Роман Лилия, Семенов Светлана. Становление и развитие кафедры физиологии имени Я. Киршенבלата Буковинского государственного медицинского университета.

В статье исследуются основные этапы становления и развития кафедры физиологии Буковинского государственного медицинского университета с момента основания кафедры и до настоящего времени. В хронологической последовательности рассказывается о заведующих кафедрой в разные годы ее существования, научных достижениях коллектива кафедры, а также об фундаторе научной школы при кафедре физиологии, выдающемся ученом, имя которого носит кафедра – докторе биологических наук, профессора Якове Давыдовиче Киршенבלате.

Першу історичну сторінку кафедра нормальної фізіології Чернівецького медичного інституту перегорнула у листопаді 1944 року. Протягом першого навчального року обов'язки завідувача кафедри виконував Б.В. Андріїв, а з вересня 1945 року для читання лекцій був запрошений завідувач кафедри фізіології тварини і людини Чернівецького університету доцент Д.А. Кочерга. З лютого 1946 до вересня 1952 року кафедрою завідував професор Я.П. Склярів, який фактично створив кафедру. При ньому був організований віварій, операційна, заняття набули практичного характеру.

Професор Яків Павлович Склярів, завідувач кафедри нормальної фізіології з 1946 по 1952 рр., учень професора Ю.В. Фольборта, вів наукові дослідження з фізіології травлення та вивчення умовних рефлексів. У навчальний процес були запроваджені кілька методів вивчення фізіології шлунково-кишкового тракту (З.В. Довгань, Н.П. Семен, А.П. Гречишкіна): фістульні методи на собаках (слинної залози, шлунку, тонкої кишки); вищої нервової діяльності у тварин і людини (камера вироблення умовних рефлексів у щурів, світло- та звуконепропроникна камера вироблення умовних рефлексів у людини). Ці методики забезпечували проведення 6-7 практич-

них занять з різних розділів фізіології і проіснували майже до кінця ХХ століття. Їх значення в навчальному процесі важко переоцінити і сьогодні.

З вересня 1952 по серпень 1954 року кафедрою завідував М.В. Семенов. У жовтні 1954 року завідувачем кафедри був обраний доктор біологічних наук, професор Я.Д. Кіршенבלат.

З приходом на кафедру д.біол. наук, професора Я. Кіршенבלата, який мав ще і вищу медичну освіту та великий життєвий і науковий досвід роботи в Інституті акушерства і гінекології АМН СРСР (м. Ленінград), напрямок наукової роботи кафедри нормальної фізіології змінився на вивчення фізіології внутрішньої секреції, проблем нервової регуляції функцій ендокринних залоз. У період його керівництва (1954–1980) кафедра набула потужного розвитку в усіх напрямках, поповнилася новою навчальною апаратурою, обладнанням, таблицями, розпочалася активна підготовка педагогічних кадрів та навчально-методичних матеріалів.

Під керівництвом професора Я. Кіршенבלата було захищено 16 кандидатських і чотири докторських дисертації. Наукова проблема експериментальної та клінічної ендокринології стала провідною у нашому ВНЗ на десятиліття.

У 50-ті роки дуже активно розвивалася проблема взаємодії нервової і ендокринної систем. Особливо запеклі дискусії точилися навколо гіпоталамо-гіпофізрно-гонадної вісі. Якщо трансгіпофізарний шлях сумнівів не викликав, бо вже на той час мав ґрунтовні експериментальні підтвердження, то парагіпофізарна регуляція значною мірою була апріорною і тільки накопичувала наукові факти, які підтверджували її існування, зусиллями Кіршенблата Я.Д., Альошина Б.В., Акмаєва І.Г., Науменка Є.В., Резнікова О.Г. та їх учнів. Наразі – це вже хрестоматійний факт, а на той час це була революційна концепція.

Внаслідок зміни наукового напрямку досліджень кафедри навчальний процес збагатився читанням 3-х лекцій, проведенням кількох практичних занять з ендокринології і двома посібниками: «Общая эндокринология» (1965) і «Практикум по эндокринологии» (1969). У той час ці книги були єдиними в СРСР навчальними посібниками для студентів медичних ВНЗ і біологічних факультетів.

Окрім вищезгаданого професор Я. Кіршенблат був не лише видатним науковцем, але й активним популяризатором науки. Активна участь у роботі товариства «Знання» доповнювалася плідною співпрацею з журналами «Природа», «Знание – сила» та іншими тогочасними науково-популярними виданнями. Заслуги Я.Д. Кіршенблата були гідно оцінені суспільством, він був нагороджений орденом «Знак Пошани» та багатьма медалями. Серед них особливо дорогою для нього була медаль «За оборону Ленінграда».

Ім'я Я. Кіршенблата занесено до галереї фундаторів наукових шкіл Буковинського державного медичного університету. Заснована щорічна студентська стипендія імені професора Я.Д. Кіршенблата. Його ім'я носить кафедра фізіології БДМУ.

На початку 60-тих років минулого століття в розвиток наукових досліджень з профілем фізіології нейроендокринної взаємодії на кафедрі була організована нейрофізіологічна лабораторія (Г.І. Ходоровський, Н.М. Малишенко, В.Ф. Мислицький), яка суттєво вплинула на навчально-методичну роботу кафедри і мала істотний вплив на подальший рівень навчального процесу. Стимулювала викладачів до розширення і поглиблення знань з електрофізіології, створила для студентів нові можливості для оволодіння знаннями з фізіології людини. Зазначене проявилось в проведенні нових практичних занять із загальної фізіології (біоелектричні струми спокою і дії), кровообігу (осцилографія і плетизмографія у людини і в щура), центральної нер-

вової системи (електроенцефалографія, стереотаксична техніка із вживленням мікроелектродів в структури головного мозку з метою їх стимуляції чи руйнації), дихальної системи (пневмографії, спірометрія), обміну речовин і енергії (спірометабографія). Впровадженню зазначених практичних занять в навчальний процес сприяли наукові дисертаційні дослідження, які виконувалися В.Ф. Мислицьким, В.І. Ясінським і Н.М. Малишенко. Функціонування електрофізіологічної лабораторії дала можливість поповнити практичні з розділу «Інтегративна фізіологія» (одночасний запис на електроенцефалографіі ЕЕГ, ЕКГ і пневмограми; запис біоритмів мозку у вільній поведінці щура із вживленими в головний мозок електродами під'єднаними до радіопередатчика, зафіксованими на спині щура)¹.

У 80-ті роки ХХ століття науково-навчальна робота кафедри нормальної фізіології поповнилася новими можливостями. Був створений електромеханічний пристрій (прообраз комп'ютера), який задавав студенту запитання і оцінював його відповідь. Такими пристроями була оснащена окрема класна кімната. Перелік практичних занять на людині поповнився рефлексометрією. Створений на кафедрі унікальний електронний прилад на рівні винаходу рефлексометр (Г.І. Ходоровський), фіксував на табло цифрової індикації 4 характеристики сухожильного рефлексу (колінного, ахілового). МОЗ України прийняло рішення про промислове виробництво рефлексометра. Один із таких приладів функціонує на кафедрі до цього часу. Лекційний курс будувався на принципі графологічних структур, що давало студенту бачити з початку лекції її структуру, послідовність і зв'язки окремих елементів лекції.

У 1981 році на Всесоюзній нараді завідувачів кафедр нормальної фізіології в Суздалі було запропоновано (В.Г. Зілов – Перший Московський медінститут, Г.І. Ходоровський – Чернівецький медичний інститут) ввести до Державної програми з фізіології 4 години лекційного курсу по фізіології репродукції людини. Пропозиція була схвалена всіма учасниками наради. Народа також ухвалила список авторів з написання підручника і посібників з нормальної фізіології, а також склад союзної проблемної комісії СРСР з нормальної фізіології, до яких був включений завідувач кафедри фізіології Чернівецького медичного інституту (Г.І. Ходоровський). Наступне засідання Союзної проблемної комісії відбулося на кафедрі фізіології ЧМІ, у порядку денному якої було питання «Вивчення досвіду навчально-методичної роботи викладання розділу з фізіології ендокринних залоз в ЧМІ». У 1988 році

видавництвом «Медицина» (Москва) були опубліковані книги у співавторстві Г.І. Ходоровського: «Руководство к практическим занятиям по физиологии», «Физиология плода и детей»²

У 90-х роках ХХ століття почала суттєво мінятися методологія і методика викладання і вивчення студентами фізіології людини. До цього спонукало два суттєвих процеси глобального масштабу. По-перше, стрімке впровадження засобів електроніки в життя людини загалом і в навчальний процес зокрема. По-друге, рух людства по захисту хребетних тварин, яких використовують в експериментальних та інших наукових цілях (Європейська конвенція. Страсбург, 1986). Фізіологія практично почала втрачати свою класичну сутність, як експериментальна наука³.

На сьогодні на кафедрі працюють три професори (д.мед.н. С.С. Ткачук – завідувач кафедри, д.мед.н. Г.І. Ходоровський, д.біол.н. В.І. Швець), чотири доценти (С.І. Анохіна, О.В. Кузнєцова, І.Р. Тимофійчук, О.В. Ясінська), 5 асистентів: Гордієнко В.В., С.І. Боштан, М.А. Повар, Т.П. Савчук, С.Б. Семененко. Викладачі кафедри навчають фізіології студентів чотирьох факультетів зі спеціальностей: «Лікувальна справа», «Педіатрія», «Медична психологія», «Клінічна фармація», «Стоматологія», «Медична сестра (бакалавр)», «Лабораторна діагностика».

Останнє десятиліття ознаменувалось значними змінами і реформами в системі вищої медичної освіти усього світу, України і, звичайно у стінах Буковинського державного медичного університету. Науково-технічний прогрес породив протиріччя між зростаючими обсягами наукової інформації і обмеженими термінами підготовки фахівців, а також лімітом психофізіологічних можливостей студентів. Для розв'язання такого протиріччя був практично єдиний шлях – інтенсифікація навчального процесу за рахунок переносу акценту на самостійну роботу студентів. Це вимагало нових підходів до організації навчально-виховного процесу. Його базовою складовою стали рівень сучасної науки, новітні методики, впровадження інноваційних методик викладання⁴. Важливою складовою, якій підпорядкований процес навчання на кафедрі фізіології, є формування інтересу до спеціальності лікаря, наполягання на тому, що знання фізіології людини створює основу формування клінічного мислення⁵

На кафедрі вдало поєднуються як теоретичний контроль знань студентів, так і набуття студентами практичних навичок, особливо тих, що використовуються в клініці. Адже саме практичні роботи з фізіології є першою

сходиною, яка вводить студента у світ клінічної медицини, дозволяє відчутти вагомість теоретичних знань, безпосереднє прикладне значення їх у клініці. Так практичні навички з розділів «Фізіологія крові», «Фізіологія кровообігу», «Фізіологія дихання», «Фізіологія сенсорних систем» передбачають самостійне проведення аналізу донорської крові, перкусії границь серця, топографічної і порівняльної перкусії легень, аускультатії легень та тонів серця, визначення гостроти і поля зору, гостроти слуху та інші; їх студенти засвоюють один на одному. Ознайомлення з електроенцефалографією, мастікаціографією, гнатодинамометрією, комп'ютерною томографією носить лише теоретичний характер.

Досягти успіху у вирішенні проблем сучасної стоматології, фармації, лікарської справи можна лише досконало вивчаючи фізіологічні основи, що значною мірою залежить від підготовки медичних фахівців та організації практично-орієнтованому навчання у студентів стоматологічного та фармацевтичного факультетів. Задля досягнення цієї мети колектив кафедри постійно працює над удосконаленням наукової та навчальної роботи, що виявляється у її плідній видавничій діяльності. Впродовж останніх п'яти років колективом авторів було видано: посібник «Фізіологія в тестах», навчально-методичний посібник «Нормальна фізіологія» для студентів зі спеціальності клінічна фармація, посібник «Фізіологія» (за редакцією Г.І. Ходоровського, С.С. Ткачук, В.І. Швеця) – для студентів зі спеціальності лікувальна справа, «Основи психофізіології» (Н.С. Карвацька, Г.І. Ходоровський, В.І. Ясінський, В.І. Швець), «Психофізіологія» (Н.С. Карвацька, Г.І. Ходоровський), «Основи імунології» (співавтор С.С. Ткачук), «Структурований довідник з біології» (співавтор С.С. Ткачук), «Практикум з нейрофізіології і ендокринології» для англійських студентів (Г.І. Ходоровський), «Англійська мова для медиків» (співавтор Г.І. Ходоровський). Усі наведені книги рекомендовані до друку ЦМК МОЗ України для студентів медичних ВНЗ IV акредитації.

Формування інформаційно-технологічного суспільства потребує вкладення значних фінансових ресурсів в навчальний процес як зі сторони держави, так і зі сторони тих, хто навчається, а також докорінних змін в соціально-економічному і духовному розвитку держави, які в сукупності будуть формувати лікаря нової генерації. Реалізація цього стратегічного завдання зумовлена також глибинними змінами в системі й структурі вищої освіти та

необхідністю інтеграції національної освіти в європейський освітній простір.

ЛІТЕРАТУРА

¹ Вакарчук І.О. Вища освіта України – Європейський вимір. Стан, проблеми, перспективи / І.О. Вакарчук // Вища школа. – 2008. – №3. – С. 13-18.

² Буковинська державна медична академія: становлення, перспективи розвитку / В.П. Пішак, М.Ю. Коломоєць, І.Й. Сидорчук, Н.І. Зорій, Ю.Т. Ахтемійчук та ін. // Чернівці, 2004. – С. 153.

³ Там само. – С. 19.

⁴ Василь Кремень Освіта і наука України / В. Кремень. – Київ, 2004. – 196с.

Вища освіта України – Європейський вимір: стан, проблеми, перспективи / Матеріали до підсумкової колегії Міністерства освіти і науки України від 21 березня 2008 року // Вища школа. – 2008. – №4. – С. 91-110.

⁵ Бойко А. Проблеми розвитку української освіти в умовах євроінтеграції / А.Бойко // Вища освіта України. – 2008-№2. – С. 34-39.

Khodorovskiy Georgiy, Tymofijchuk Inga, Roman Liliya, Semenenko Svitlana. FORMATION AND DEVELOPMENT OF THE DEPARTMENT OF PHYSIOLOGY NAMED AFTER Y. KIRSHENBLAT OF BUKOVINIAN STATE MEDICAL UNIVERSITY.

The article deals with the main stages of formation and development of the Department of Physiology of the Bukovynian State Medical University since its inception to the present time. In chronological order there have been described the activity of heads of department through the years of its existence, as well as the scientific achievements of the department staff, special attention is paid to the founder of scientific school at the Department of Physiology the outstanding scientist, by whose name the Department is named – Doctor of Biological Sciences, Professor Jacob Davidovich Kirshenblat.

The Department of Physiology Chernivtsi Medical Institute was established in November 1944. During the first school year the duties of the head of the department were executed B.V. Andriyiv, and from September 1945 D.A. Kijcherga, head the Department of Physiology and Animal Rights of Chernivtsi University, associate professor was invited to lecture. From February 1946 to September 1952 the department was headed by

professor Y.P. Sklyarov, who actually created the department. From September 1952 to August 1954 the chair was headed by M.V. Semenov. In October 1954 professor Y.D. Kirshenblat was elected head of the department. With the advent of Doctor of Biological Sciences, who had also higher medical education and a great life and scientific experience in the Institute of Obstetrics and Gynecology of the Academy of Medical Sciences of USSR (Leningrad), the direction of research of the department of normal physiology changed to studies of the physiology of endocrine problems of nervous regulation of the endocrine glands. During his leadership (1954-1980) the Department has acquired strong development in all directions, supplemented by new training equipment, equipment, tables, began active training of teachers and preparation of teaching materials.

Under the supervision of Professor Y.D. Kirshenblat there were defended 16 candidate and 4 doctor dissertations. The scientific problem of experimental and clinical endocrinology became the leading one in our university for decades.

Key words: *Department of Physiology by Y. Kirshenblat, BSMU, J. Kirshenblat, history of the Department of Physiology.*

РЕЦЕНЗІЇ, ПРЕЗЕНТАЦІЇ

Антоній МОЙСЕЙ,
Богдана МАНЧУЛ,
Буковинський державний медичний
університет,
Чернівці (Україна),
antoniimoisei@bsmu.edu.ua
danam@ukr.net

**ПРЕЗЕНТАЦІЯ КОЛЕКТИВНОЇ
МОНОГРАФІЇ „УКРАЇНОЗНАВСТВО В
СИСТЕМІ ВИЩОЇ МЕДИЧНОЇ
ОСВІТИ”. – ЧЕРНІВЦІ, 2015. – 224 С.**

Ключевые слова: *україноведение, высшее медицинское образование, интегрированное знание, культура, общество.*

Мойсей А. Манчул Б. Презентация коллективной монографии "Україноведение в системе высшего медицинского образования". – Черновцы, 2015. – 224 с.

Феномен україноведения как научного и комплексного знания об Украине, ее территории, природе, окружающей среде, языка, в качестве универсального явления жизни, общества и государства, материальная и духовная культура, становятся все более важным с точки зрения сложившийся кризиса ценностей и принципов, которые проявляется в потере нравственных ориентиров, росте девиантного поведения, повышение фрагментации и дифференциации украинского общества. Таким образом, предлагаемая коллективная монография выдается ценным исследованием этого явления, она подробно рассматривает различные разделы исследований в україноведение.

Феномен українознавства як системи науково-інтегрованих знань про Україну, її територію, природу, екологію, мову, як універсальний феномен буття і свідомості етнічності, суспільство і державу, матеріальну і духовну культуру, людину набуває дедалі більшої ваги в контексті пануючої кризи ціннісно-світоглядних засад, яка проявлялася у втраті моральних орієнтирів, зростанні девиантної поведінки, збільшенні розпорошеності і диференціації українського суспільства. Тому запропонована колективна монографія видається цінним дослідженням цього феномену.

Новизна теми полягає в поєднанні історико-культурологічних, антропологічних, філософських, мовних та літературознавчих аспектів українознавства як цілісної системи знань, як цінності, у проблемах гуманітарної освіти в сучасних вищих навчальних закладах.

Запропонована монографія доволі ґрунтовно розглядає різні зрізи досліджень у галузі українознавства.

У першому розділі доволі глибоко проводиться аналіз історико-культурологічних аспектів українознавства на прикладі обрядів,

діалектів, сакральних знаків українського народу.

У другому розділі подаються філософські засади українознавства крізь призму лінгвістичного, методологічного, антропологічного, аксіологічного та філософсько-екологічного підходів до вивчення українознавства.

У третьому розділі автори наголошують на важливості мовної підготовки майбутніх медичних фахівців. Зокрема, проаналізовано стратегію навчання, формування мовленнєвої культури і ролі мови у державотворенні.

Четвертий розділ присвячений стану та перспективам викладання української мови як іноземної. Йдеться про становлення цієї навчальної дисципліни, розвиток мовної компетенції студентів-іноземців, їх адаптацію в українському суспільстві. Останній розділ відкриває літературознавчий аспект українознавства. Йдеться про постмодерний літературний текст, письменницькі реакції на національно-етичні зміни в картині світу українця тощо.

Загалом же гуманітарний складник розглядається через призму предметів, що формують знання про людину, суспільство, історію і культуру, моральні цінності.

Автори зробили ґрунтовний аналіз багатоаспектності українознавства в його світоглядних, методологічних та соціальних напрямках, розкрили моральні, ціннісні, культурологічні, історичні та філософські зрізи цього складного феномену

Moysey A., Manchul B. PRESENTATION OF COLLECTIVE MONOGRAPH "THE ROLE OF UKRAINIAN STUDIES IN HIGHER MEDICAL EDUCATION" – CHERNIVTSI, 2015. – 224 P.

The phenomenon of Ukrainian studies as the scientific and integrated knowledge about Ukraine, its territory, nature, environment, language, as a universal phenomenon of life, society and state, the material and spiritual culture, becomes more important in terms of the prevailing crisis of values and philosophical principles which is manifested in the loss of moral compass, the growth of deviant behavior, increasing fragmentation and differentiation of Ukrainian society. Therefore, the proposed collective monograph issued valuable study of this phenomenon. The proposed monograph thoroughly examines the various sections of research in Ukrainian studies.

Key words: *Ukrainian studies, higher medical education, integrated knowledge, culture, society.*

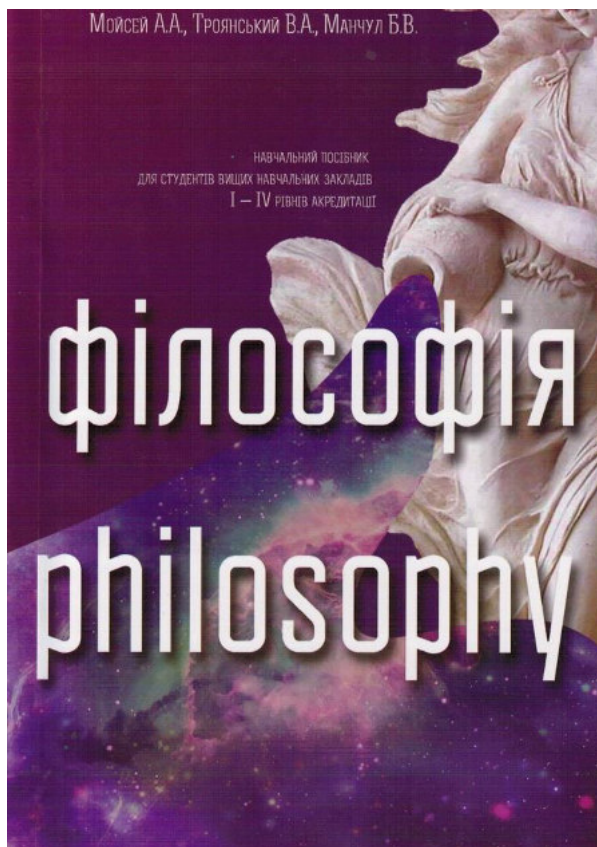
Михайло МАРЧУК,
Чернівецький національний університет
імені Ю. Федьковича,
Чернівці (Україна),

**РЕЦЕНЗІЯ НА НАВЧАЛЬНИЙ
ПОСІБНИК: А. МОЙСЕЙ,
В. ТРОЯНСЬКИЙ, Б. МАНЧУЛ
«ФІЛОСОФІЯ» / А. МОЙСЕЙ,
В. ТРОЯНСКИЙ, Б. МАНЧУЛ –
ЧЕРНІВЦІ, 2015. – 224 С.**

Ключевые слова: философия, высшее образование, студенты, программный материал.

Марчук М. Рецензия на учебное пособие: А. Мойсей, В. Троянский, Б. Манчул «Философия» / А. Мойсей, В. Троянский, Б. Манчул. – Черновцы, 2015. – 224с..

Двухязычный учебник будет полезен украиноязычным и англоязычным студентам, изучающим курс философии в области высшего образования. Учебное пособие ориентировано на освоении ими необходимых идей об условиях общественной жизни, сути человеческого существования, и поможет студентам ориентироваться в комплексе, иногда запутанных, проблем современной социальной и политической ситуации. Учебник в доступной форме содержит весь необходимый программный материал.

Завдання філософії як предмета полягає в тому, щоб не тільки ознайомити студентів з теоретичними позиціями та концепціями різ-

них філософів, а й навчити мислити по-філософськи, адже філософія покликана розширювати кругозір, допомагати людині долати не тільки інтелектуальну, а й духовну обмеженість. Одним із основних завдань, яке поставили перед собою автори запропонованого навчально-методичного посібника, є конкретна допомога студентам в осмисленні традиційної та сучасної філософської проблематики, в освоєнні головних історико-філософських напрямів і підходів, у виробленні навичок і вміння користуватися першоджерелами й новітньою філософською літературою, без чого важко уявити процес осмисленого формування теоретичного світогляду.

Сучасна плюралістична філософська культура багата на різноманітні філософські концепції, поєднати які в єдине ціле надзвичайно важко невідповідній людині. З огляду на цю обставину, важливе місце в структурі філософського знання належить історії філософії. Розуміння соціокультурних і багатьох інших особливостей становлення провідних світоглядних ідей, історичних зразків постановки та розв'язання певних філософських проблем розширює можливості засвоєння досягнень сучасної форми теоретично вивіреного світогляду, відкритого для критики і постійного вдосконалення.

Майбутні фахівці повинні бути готовими застосовувати отримані знання у професійній і суспільно-політичній діяльності, правильно оцінювати події, що відбуваються в державі й, відповідно до цього, робити свій політичний і особистісний вибір. Цьому завданню філософської підготовки у вищих навчальних закладах цілком відповідає рецензований навчальний посібник. Зіставляючи різні думки і підходи, автори знайомлять читачів із дискусійними проблемами філософії, найактуальнішою світоглядно-філософською проблематикою.

Двомовний посібник стане у пригоді вітчизняним студентам і студентам-іноземцям, які вивчають курс філософії у вищому навчальному закладі, сприяючи отриманню ними необхідних уявлень про умови суспільної життєдіяльності, про суть людського існування, допоможе їм зорієнтуватись у складних, деколи заплутаних, проблемах сучасної соціальної і політичної ситуації. У доступній формі в ньому викладено весь необхідний програмний матеріал.

Структура посібника включає лекційний матеріал з основних тем, передбачених типовою програмою з філософії, а також проблемні завдання та тестові питання для самоперевірки й оцінки глибини засвоєння студентами загального курсу філософії, а також короткий термінологічний словник.

У посібнику значне місце приділено з'ясуванню способів освоєння людиною світу, форм і методів його пізнання, зацентовано увагу на проблемному характері людських знань. Особливу увагу приділено проблемам утвердження вселюдської перспективи розвитку, піднято проблему взаємозв'язку людини і світу на рубежі ХХІ століття.

Матеріал, викладений у посібнику, відповідає всім основним вимогам щодо навчально-методичної літератури. Посібник написано відповідно до програми вивчення філософії у вищій школі.

Завдяки компактності посібника, чіткості й логічності викладеного в ньому матеріалу, він буде корисним як для аудиторної роботи зі студентами, так і для самостійного засвоєння курсу «Філософія».

Marchuk M. The Review of the Textbook by A. Moisei, V. Troyansky, B. Manchul "Philosophy" / A. Moisei, V. Troyansky, B. Manchul. – Chernivtsi, 2015. - 224 p.

A bilingual textbook will be useful to Ukrainian and English speaking students studying the course of philosophy in higher education, facilitating them the necessary ideas about the conditions of social life, the essence of human existence, help them navigate the complex, sometimes confusing, problems of modern social and political situation. In simple terms it contained all the necessary program material.

Key words: *philosophy, higher education, students, program material.*

Лариса ШУТАК,
Буковинський державний медичний
університет,
Чернівці (Україна),

Рецензія на книгу-альбом Дойни Марії,
Кармен Маріани, Елени Новак та ін.
«ТРАДИЦІЙНЕ ВБРАННЯ (З
ЕТНОГРАФІЧНИХ КОЛЕКЦІЙ МУЗЕЇВ
СУЧАВИ, ЧЕРНІВЦІВ ТА БЕЛЬЦІВ)» /
Дойна Марія, Кармен Маріана, Елена
Новак та ін. – Сучава, 2015. – 75с.

Ключевые слова: традиционная одежда, на-
тельная одежда, поясная одежда, нагрудная одежда,
верхняя одежда, обувь, головные уборы.

Шутак Лариса. Рецензия на книгу-альбом
Дойна Марии Кармен Марианны, Елены Новак и
др. «Традиционная одежда (из этнографических
коллекций музеев Сучавы, Черновцов и Бельцы)» /
Дойна Мария Кармен Марианна, Елена Новак и
др. – Сучава, 2015 – 75с.

Книга-альбом «Традиционная одежда (из этно-
графических коллекций музеев Сучавы, Черновцов и
Бельцы)» – это коллекция фотографий традиционной
одежды украинского и румынского народов. В аль-
боме разрозненно одежду, использовали для празд-
ников и рабочая одежда. Каждое фото сопровождается
описанием трех языках – украинском, румынском и
английском, что делает доступным для просмотра
представителям разных наций и народностей.

Книга-альбом „Традиційне вбрання (з ет-
нографічних колекцій музеїв Сучави, Чернів-
ців та Бельців)» – це унікальна колекція
світлин традиційного одягу українського та
румунського народів, що відображають етніч-
ну своєрідність його власників. Саме одяг
докладно і цікаво розкриває побут і спосіб
життя українців та румунів, репрезентує
основні національно-специфічні, психологічні,

етичні та естетичні характеристики цих на-
родів. Гортаючи сторінки альбому, ми ніби
потрапляємо до скринь наших бабусь та
дідусів. Дізнаємося, що було «в моді» у наших
прабабусь і прадідусів, які були їхні смаки та
уподобання. Книга рясніє ілюстраціями одягу,
прикрас та аксесуарів, якими користувалися
українці та румуни наприкінці XIX – початку
XX століття.

Нашій увазі представлено елементи як
чоловічого, так і жіночого вбрання. Розрізнено
одяг, що використовували для свят та робочий
одяг. Кожне фото супроводжується описом
трьома мовами – українською, румунською та
англійською, що робить доступним для пере-
гляду представникам різних націй та на-
родностей. Хоч традиційний буковинський
одяг характеризується стриманістю, проте
фото виявляють яскраву палітру кольорів,
створюючи неперевершене враження. Оскіль-
ки основною складовою частиною як чоло-
вічого, так і жіночого вбрання була сорочка,
виготовлена з лляного, конопляного чи бавов-
няного полотна, то саме це вбрання пред-
ставлено найбільш широко. Окрім натільного
одягу, нашій увазі презентується унікальна
колекція поясного одягу (катрінці, горбочки,

запаски, опинки, фартухи, пояс-бирянце, сарафан, спідниця тощо); нагрудний одяг (кептар, полька, мунтян, магалянка, цурканка, бондіца та ін.); верхній одяг (сардаки, манта, чугай кожухи тощо); взуття (постоли, чоботи, черевики); головні убори (хустки, шапки).

Традиційний костюм відображає своєрідність українців та румунів Буковини, маючи як практичне, так і символічне призначення, відображає соціальний стан людини, її смаки та вподобання, слугує для персональної ідентифікації на міжособистісному та колективному рівнях.

Гортаючи сторінки рецензованого альбому, ви знайдете етнографічну, історичну та краєзнавчу інформацію, яка пояснює і розкриває популярність в одязі тієї чи іншої символіки та художнього оформлення, а також доторкнетесь до історії, пірнете в минуле.

Shutak Larysa. Review of the Book-Album by DOINA MARIA CARMEN MARIANNE, ELENA NOVAK AND OTHERS. «TRADITIONAL COSTUMES (COLLECTIONS OF ETHNOGRAPHIC MUSEUMS IN SUCEAVA, CHERNOVTSY AND BALTI)» / Doina Maria Carmen Mariana, Elena Novak and others. – Suceava, 2015. – 75p.

The book - album «Traditional costumes (collections of ethnographic museums in Suceava, Chernovtsy and Balti)» is a collection of photos of traditional clothes Ukrainian and Romanian peoples. The album presented separately clothing used for recreation and work clothes. Each photo is accompanied by a description in three languages Ukrainian, Romanian and English, what making it available for viewing by the representatives of different nations and nationalities.

Keywords: *traditional clothing, wearable clothes, clothes waist, breast clothing, outerwear, footwear, headgear.*

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

(Сведения об авторах, Information about authors,
Informations sur les auteurs)

Аністратенко Антоніна – кандидат філологічних наук, викладач кафедри суспільних наук та українознавства Буковинського державного медичного університету. Коло наукових інтересів: сучасний арт-процес України, Польщі, Німеччини, Австрії, Швеції. Автор 60 наукових праць, статей, розвідок, у тому числі 1 монографії.

Anistratenko Antonina – PHD, teacher of the Department of Social Sciences and Ukrainian Studies, Bucovinian State Medical University. Research interests: modern art process in Ukraine, Poland, Germany, Austria and Sweden. Author of 60 scientific publications including 1 monograph.

Антофійчук Ірина – викладач кафедри суспільних наук та українознавства Буковинського державного медичного університету, здобувач кафедри сучасної української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Коло наукових інтересів: українська та англійська філологія, психолінгвістика.

Antofiychuk Iryna – teacher on the department of the Social Sciences and Ukrainian in Bukovinian State Medical University, researcher of the department of Modern Ukrainian in Chernivtsi National University named after Yuriy Fedkovych. Research interests: Ukrainian and English philology, psycholinguistics.

Божук Богдан – лікар-психолог, кандидат медичних наук, доцент кафедри загальної і медичної психології Національного медичного університету (НМУ) ім. О.О. Богомольця, м. Київ. Після захисту в 2012 році кандидатської дисертації на тему «Копінг-поведінка хворих на артеріальну гіпертензію в умовах стаціонарного лікування (механізми формування і принципи психокорекції)» за спеціальністю «медична психологія», в 2013 році призначено головним позаштатним спеціалістом Департаменту охорони здоров'я Київської обласної державної адміністрації за напрямками "Медична психологія" та "Психотерапія", в 2015 році - заступником декана медико-психологічного факультету НМУ ім. О.О. Богомольця. З 2011 року президент Української асоціації лікарів-психологів. Наукові та практичні інтереси включають копінг-поведінку, психосоматичні розлади та посттравматичні стресові розлади. Автор 47 публікацій.

Bozhuk Bohdan – medical psychologist, PhD, Docent at the Department of General and Medical Psychology of the Bohomolets National Medical University (Kyiv, Ukraine). In 2012 has defended the Phd thesis, topic “The coping behavior in patients with arterial hypertension receiving inpatient treatment (forming mechanisms and psychological correction principles)”. In 2013 has been appointed as the leading specialist in medical psychology & psychotherapy of the Kyiv region. In 2015 has been appointed as Vice Dean of the Medical-psychological Faculty in the Bohomolets National Medical University. Starting from 2011 is holding his Presidents position in the Ukrainian Association of Physicians-Psychologists. Scientific and practical interests include coping-behavior, psycho-somatic and posttraumatic stress disorders. Dr. Bozhuk is having 47 publications.

Вишинський Святослав – кандидат філософських наук, молодший науковий співробітник відділу філософської антропології Інституту філософії ім. Г.С. Сковороди Національної академії наук України (Київ). Коло наукових інтересів: традиціоналізм, Консервативна Революція, фундаментальна онтологія, екзистенціалізм.

Vyshynskiy Sviatoslav – Ph.D. in Philosophy, Junior Research Fellow at the Department of Philosophical Anthropology of the H.S. Skovoroda Institute of Philosophy of the National Academy of Sciences of Ukraine (Kyiv). Scientific research: traditionalism, Conservative Revolution, fundamental ontology, existentialism.

Гончарова Наталія – кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії Ізмаїльського державного гуманітарного університету. Коло наукових інтересів: молодіжний національно-політичний рух України, актуальні проблеми вивчення історії у вищій школі, історія Південної Бессарабії. Автор понад 40 публікацій (статті, тези, посібники), серед яких зокрема посібники по методології викладання історії у вищій школі, педагогічній практиці, науково-дослідній роботі студентів та ін.

Goncharova Nataliya – candidate of History, associate professor of department of World History of Izmail State Liberal Arts University. Scientific research: youth nationally-political motion in Ukraine, actual problems of studies of history at higher school, history of South Bessarabia. Author has more than 40 publications (articles, thesis, textbooks). In particular, the books of methodology of teaching of history at higher school, of pedagogical practice, of scientifically-research work of students etc.

Даскалюк Оксана – кандидат філологічних наук, викладач кафедри історії та культури української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. У доробку понад 30 наукових публікацій та методичних праць. Коло наукових зацікавлень: функціональна граматики, комунікативна лінгвістика та прагматика, теорія міжкультурних комунікацій, слов'янська філологія, а також стилістика української мови, мовна політика, маніпулятивні методи в рекламі.

Daskaliuk Oksana – PHD, teacher of the Department of the History and Culture of Ukrainian language, Yuriy

Fedkovych Chernivtsi National University. Author of more than 30 scientific publications and works. Scientific research: functional grammar, communicative linguistics and pragmatics, intercultural communication theory, Slavic philology and style of the Ukrainian language, language policy, manipulative techniques in advertising.

Докаш Віталій – доктор філософських наук, завідувач кафедри соціології Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, почесний співробітник Відділення релігієзнавства Інституту філософії імені Г.С.Сковороди НАН України, коло наукових інтересів – проблеми есхато-хіліазму; новітні релігійні течії та рухи; пізній та новітній протестантизм; проблеми розвитку релігійної мережі України та регіону, соціально значуща діяльність релігійних організацій проблеми соціальних конфліктів. Автор понад 90 наукових праць.

Dokash Vitaly – PhD, Head of the Department of Sociology studies in Cher-nivtsi University, Honorary member of Gryhoriy Skovoroda Institute of Philosophy NAS of Ukraine. Range of interests embrace such problems as eschato-chiliasm; new religious movements and movements; and late modern Protestantism; the problem of the religious network in Ukraine and the region socially significant activities of religious organizations problems of social conflict. Author of more than 90 scientific publications.

Кашпор Євгеній – лікар-психіатр, клінічний ординатор кафедри психіатрії та наркології Національного медичного університету імені О.О. Богомольця. Коло наукових інтересів – деменції, органічні депресії, психічні і поведінкові розлади внаслідок приймання психоактивних речовин.

Kashpor Yevhen – psychiatrist, clinical intern Department of Psychiatry and Addiction of the Bohomolets National Medical University (Kyiv, Ukraine). Research interests - dementia, organic depression, mental and behavioral disorders due to psychoactive substances acceptance and its treatment.

Курочкін Олександр – доктор історичних наук, професор, провідний науковий співробітник Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Рильського НАН України. Автор понад 200 наукових публікацій, з них 5 монографій. Друкувався не лише у вітчизняних, а й зарубіжних профільних виданнях: «Советская этнография», «Живая старина», «Славянский и балканський фольклор», «Demos», «Българска етнология», «Български фолклор», «Acta Ethnographica Hungarica», «Etnologie Française». Коло наукових зацікавлень: історія календарної та сімейної звичаєвості, міфологія і демонологія, маскознавство, процеси етнічної ідентифікації, карнавальньо-святкова культура українців та інших європейських народів.

Kurochkin Alexander – doctor of historical sciences, professor, senior researcher at the Institute of Art, Folklore and Ethnology named after M. Rylskyi NAS of Ukraine. Author of over 200 scientific publications, including 5 monographs. Were published not only in Ukrainian but also foreign specialized journals: «Советская этнография», «Живая старина», «Славянский и балканський фольклор», «Demos», «Българска етнология», «Български фолклор», «Acta Ethnographica Hungarica», «Etnologie Française». Scientific interests: history calendar and family traditions, mythology and demonology, processes of ethnic identity, culture festive carnival-Ukrainian and other European nations.

Манчул Богдана – кандидат філософських наук, викладач кафедри суспільних наук та українознавства Буковинського державного медичного університету, автор біля 17 наукових статей. Коло наукових інтересів: філософія науки, лінгвістична філософія, соціальна філософія, філософія творчості.

Manchul Bohdana – PhD, assistant of professor at department of Social Sciences and Ukrainian Studies of Bukovinian State Medical University. Author of 17 scientific articles. Research interests: philosophy of science, philosophy of linguistics, social philosophy, philosophy of creativity.

Мішиєв В'ячеслав - доктор медичних наук, професор, академік Академії наук вищої освіти України, завідувач кафедри дитячої, соціальної та судової психіатрії Національної медичної академії післядипломної освіти імені П.Л. Шупика, у червні 2008 року присвоєно почесне звання «Заслужений лікар України», директор ТМО «Психіатрія» у м. Києві. Автор понад 150 наукових праць. Коло наукових інтересів – афективні розлади, наркоманії, питання судової психіатрії, організація охорони здоров'я та психотерапія.

Mishyjev Vyacheslav – M.D., Ph. Dand, Dr. Med. Sci., Professor Head of Pediatric, Social and Forensic Psychiatry P.L. Shupuk National Medical Academy of Postgraduate Education, head of the clinic "Psychiatry", Kyiv, Ukraine. In June 2008 awarded the honorary title "Honored Doctor of Ukraine". Author of over 150 scientific publications. Research interests - affective disorders, drug addiction, the question judicial psychiatry Health Organization and psychotherapy.

Мойсей Антоній – доктор історичних наук, завідувач кафедри суспільних наук та українознавства Буковинського державного медичного університету. Коло наукових інтересів: історія української культури, історія України, традиційна культура населення Буковини, взаємовпливи в сфері традиційної культури українського та східнороманського населення Буковини, процеси етнокультурної ідентичності в прикордонних регіонах. Автор 165 наукових праць, в тому числі 5-х монографій.

Moysey Antoniy – Doctor of Historical Sciences, Chief of the Social Sciences and Ukrainian Studies department of Bukovinian State Medical University. Research interests: history of Ukrainian culture, history of Ukraine, traditional culture of Ukrainian population, interplay in area of traditional culture of Ukrainian and eastromanian population of

Bukovina, processes of ethnocultural identity in border regions. Author of 165 scientific publications including 5 monographs.

Напрєєнко Олександр – доктор медичних наук, професор, Заслужений діяч науки і техніки України, завідувач кафедри психіатрії та наркології Національного медичного університету імені О.О. Богомольця. Автор і співавтор 336 друкованих наукових праць з проблем психіатрії, наркології та суміжних спеціальностей, у тому числі 4 підручників, 7 навчальних посібників, 6 монографій, 4 клінічних посібників, довідників і практикумів, понад 25 статей в провідних світових медичних журналах і тез доповідей за кордоном, 2 державних стандарти надання медичної допомоги, 2 державних формуляра лікарських засобів тощо. Коло наукових інтересів - розвиток психосоматичної медицини та особистісно-орієнтованої психотерапії.

Napryeyenko Oleksandr – M.D., Ph. Dand, Dr. Med. Sci., Professor, Head of Psychiatry Department of the Bohomolets National Medical University . Author and co-author of 336 published scientific works in Psychiatry, Addiction and related specialties, including 4 study-books, 7 manuals, 6 monographs, 4 clinical manuals, guides and workshops, more than 25 articles in leading medical journals, 2 state standards of medical care, 2 state form of medicines and so on. Research interests - development of Psychosomatic Medicine and personality-oriented psychotherapy.

Осташук Іван – доктор філософських наук, професор кафедри суспільних наук та українознавства Буковинського державного медичного університету. Коло наукових інтересів: філософія релігії, історія релігії, релігійна герменевтика, культурологія. Автор 110 наукових публікацій.

Ostashchuk Ivan – Doctor of Philosophy Science, Professor of the Social Sciences and Ukrainian Studies department of Bukovinian State Medical University. Research interests: Philosophy of Religion, History of Religion, Religious Hermeneutics, Cultural Studies. Author of 110 scientific publications.

Павлюк Олеся – викладач кафедри психології та соціології Буковинського державного медичного університету, аспірант кафедри міжнародних відносин Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Коло наукових інтересів: зовнішня політика США, інтереси Сполучених Штатів на Близькому та Середньому Сході, самооцінка особистості, комунікативні здібності. Автор біля 40 наукових статей та публікацій, учасник міжнародних навчальних курсів, тренінгів та семінарів в Німеччині, Польщі, Росії, Молдові.

Pavliuk Olesia – assistant of the Department of Psychology and Sociology of Bukovinian State Medical University, PhD student of the Department of International Relations of Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University. Research interests: foreign policy of the U. S., interests of the United States in the Middle East, self-esteem, communication skills. Author of over 40 scientific articles and publications, a member of international training courses, workshops and seminars in

Постернак Олег – кандидат історичних наук, старший викладач кафедри всесвітньої історії Ізмаїльського державного гуманітарного університету. Автор у 2010 р. захистив дисертацію на тему: «Буржуазія південних провінцій Російської імперії впродовж революції 1905-1907». Наукові інтереси: історія бізнесу, політичні партії та етнічні групи в Російській імперії, а також історія Бессарабії. Автор 26 наукових публікацій, співавтор двох посібників з історії Південної Бессарабії.

Posternak Oleg – PhD of historical sciences (07.00.02 – World History), senior lecturer of department of World History of the Izmail State Liberal Arts University. Autor defended his thesis on the topic "The bourgeoisie of the southern provinces of the Russian Empire during the Revolution, 1905-1907" (2010). Scientific researches: the history of business, political parties and ethnic groups in the Russian Empire as well as the history of Bessarabia. Author of 26 scientific publications, co-author of 2 training manuals of the history of Southern Bessarabia.

Потапова Лідія – старший викладач кафедри суспільних наук та українознавства Буковинського державного медичного університету. Автор близько 50 праць наукового та навчально-методичного характеру, з них розділ колективної монографії. Коло наукових інтересів: екологічно-економічні аспекти буття людини, філософсько-теоретичні проблеми валеології.

Potapova Lydiya – senior teacher of department of Social Sciences and Ukrainian Studies of Bukovinian State Medical University. Author of 50 scientific and methodological publications. An author of part of the collective monograph. Research interests: ecology-economic aspects of human existence, the philosophical and theoretical problems valeology.

Роман Лілія – кандидат філологічних наук, викладач кафедри суспільних наук та українознавства Буковинського державного медичного університету. Автор понад 60 публіцистичних та 24 наукових і навчально-методичних робіт. Брала участь у 19 міжнародних, всеукраїнських та регіональних конференціях. Коло наукових інтересів: інновації у методиці викладання української мови як іноземної, порівняльна граматики та стилістика української та англійської мов, нейролінгвістика, психолінгвістика.

Roman Liliya - PhD of Philology, teacher of the department of Social Sciences and Ukrainian Studies of Bukovinian State Medical University. Author of more than 60 nonfiction and 24 scientific and educational works. Participated in 19

international, national and regional conferences. Research Interests: innovation in methods of teaching Ukrainian as a foreign language, comparative grammar and style of Ukrainian and English languages, neurolinguistics, psycholinguistics.

Рульова Наталія – кандидат філологічних наук, доцент кафедри історії та культури української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Після захисту кандидатської дисертації „Антропонімія Західного Поділля кінця XVIII –XX століття” за спеціальністю 10.02.01 - „Українська мова” автор продовжує дослідження у галузі ономастики, викладання української мови за професійним спрямуванням для студентів філологічного, юридичного, економічного, педагогічного факультетів та факультету іноземних мов, історії українського мовознавства, культури писемного мовлення та стилістики і культури мовлення – для студентів філологічного факультету. Є автором понад 50 наукових праць та 17 навчальних посібників.

Rulyova Nataliya – Candidate of Philology, Associate Professor of Department of History and Culture of Ukrainian Language of Chernivtsi National University named after Yuriy Fedkovych. After defending her thesis "Anthroponymy of Western Podillya of the end XVIII - XX century " specialty 10.02.01 – "Ukrainian Language" the author continues research in the field of onomastics, teaching Ukrainian language for professional orientation for the students of philological, legal, economic, Faculty of Education and the Department of Foreign Language. The Author also teaches History of Ukrainian Linguistics, Culture and Style of Ukrainian Writing and Speech for students of Faculty of Philology. Is a author of over 50 scientific publications and 17 textbooks.

Руснак Ігор – кандидат філософських наук, асистент кафедри філософії Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича Чернівці (Україна). Коло наукових інтересів: філософія та методологія науки, історія філософії, логіка, герменевтика, творчість Вільгельма Дільтея, філософські питання міфології.

Rusnak Ihor – PhD in Philosophy (Candidate of Philosophical Sciences), assistant of philosophy department Chenivtsi National University Chenivtsi (Ukraine).

Scientific interests: philosophy and methodology of science, history of philosophy, logic, hermeneutic, Wilhelm Dilthey's philosophy, philosophy of mythology.

Семененко Світлана – кандидат біологічних наук, доцент кафедри фізіології ім. Я. Кіршенבלата ВДНЗ БДМУ. Співавтор монографії та 2 підручників. Автор 55 наукових статей. Наукові інтереси: роль оксиду азоту в хроноритмічній регуляції діяльності нирок.

Semenenko Svetlana – candidate of biological sciences. Associate professor of department of physiology named after Y. Kirshenblata of BSMU. Co-author of monograph and twon textbooks. The author of 55 scientific articles. Research interests: the role of nitric oxide in the regulation of renal hronorytmichniy of kidney.

Скрипник Ірина – викладач кафедри суспільних наук та українознавства Буковинського державного медичного університету. Автор понад 20 наукових праць. Наукові зацікавлення: порівняльне літературознавство, антропология, культуральні студії, психолінгвістика, соціолінгвістика.

Скрупник Ірина – teacher of the department of social sciences and Ukrainian sciences; Bukovinian State Medical University; the author of more than 20 scientific works. Scientific interests: comparative literature, anthropology, cultural studies, psycholinguistics, sociolinguistics.

Степанченко Маркіян – лікар-уролог, магістр медицини, старший лаборант кафедри хірургії та урології Буковинського державного медичного університету (БДМУ), м. Чернівці. Після закінчення БДМУ в 2012 році, пройшов інтернатуру з урології на базі Лікарні швидкої медичної допомоги м. Чернівці в 2012-2014 рр. Захистив магістерську науково-кваліфікаційну роботу на тему «Клініко-патогенетичне обґрунтування оптимальних підходів до нефропротекторної терапії при гострих запальних захворюваннях нирок та паранефральної клітковини» в 2014р. Член Європейської асоціації урології (European Association of Urology, EAU) з 2012р., де з 2013р. офіційно представляє резидентів і молодих урологів України. Сфера наукових інтересів – запальні захворювання верхніх сечових шляхів. Автор 63 публікацій.

Stepanchenko Markiiian – urologist, MSc, senior lab assistant at the Department of Surgery & Urology of the Bukovinian State Medical University (BSMU). After graduating from BSMU in 2012, has completed residency in urology in 2014. In the same year has defended his master's theses "Clinical and pathogenetic substantiation for the renal-protective therapy optimal approaches in acute inflammatory diseases of kidneys and perirenal fat". Is holding his membership in the European Association of Urology (EAU) since 2012; from 2013 is running official representation for Ukrainian residents within EAU. Scientific interests include inflammatory diseases of the upper urinary tract. At present has been an author of 63 publications.

Тимофієва Марина – кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології та соціології Буковинського державного медичного університету. Після захисту кандидатської дисертації „Психологічні умови розвитку комунікативної компетентності майбутнього сімейного лікаря” за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія автор продовжує дослідження у галузі психологічного здоров'я, психології спілкування, педагогічної психології. Автор понад 70 наукових праць, у тому числі монографії, навчального посібника, рекомендованого Міністерством освіти і науки України, навчально-методичного посібника, психологічного практикуму.

Tymofieva Marina – PhD of Psychology, associate professor of psychology and sociology department of Bukovinian State Medical University. After defending dissertation, „Psychological conditions of communicative competence family doctor” specialty 19.00.07 – Educational and Developmental Psychology by continuing research in the field of mental health, psychology, communication, educational psychology. Author of over 70 scientific papers, including – monographs, textbooks recommended by the Ministry of Education and Science of Ukraine, of a manual, psychological workshop.

Тимофійчук Інга – кандидат медичних наук, доцент кафедри фізіології ВДНЗ України БДМУ. Співавтор 2 підручників й автор понад 50 наукових статей. Коло наукових інтересів: вплив патогенних чинників на структуру і функцію нервової системи людини.

Tymofiychuk Inga – candidat of medical science, assistant professor of physiology of BSMU Ukraine. Co-author of two books and of over 50 scientific articles. Research interests: pathogenic factors influence on the structure and function of the human nervous system.

Ходоровський Георгій – доктор медичних наук, професор кафедри фізіології ВДНЗ України БДМУ. Український державний діяч, дипломат. Надзвичайний та Повноважний Посол України. Народний депутат України. Автор 18 монографій і підручників, 148 наукових статей. Коло наукових інтересів: механізми реагування ендокринних залоз на гіпобаричну інтервальну гіпоксію за умов різної довжини фотоперіоду, віку і статі.

Khodorovsky George – Doctor of Medical Science, Professor of Physiology of BSMU. He is Ukrainian Statesman. Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary of Ukraine. He was a Deputy of Ukraine. Author of 18 monographs and textbooks, 148 scientific articles. Scientific research: mechanisms of response to endocrine glands GBO intermittent hypoxia for different lengths photoperiod conditions, age and gender.

Шпаченко Наталія – лікар-психолог міської клінічної лікарні №17, м. Київ. Після закінчення медико-психологічного факультету Національного медичного університету ім. О.О. Богомольця в 2014р., пройшла інтернатуру за спеціальністю «медична психологія» в 2014-2015 рр. та продовжила працювати у відділенні політравми Київської міської клінічної лікарні №17. Коло науково-практичних інтересів – посттравматичні стресові розлади. Число публікацій – 5.

Shpachenko Natalia – medical psychologist in the Kyiv Municipal Clinical Hospital #17. After graduating from Bohomolets National Medical University in 2014, has completed residency in medical psychology a year after and continued working at the Department of Polytrauma in the same hospital. Scientific and practical interests include posttraumatic stress disorders. At present has 5 publications.

Шутак Лариса – кандидат філологічних наук, доцент кафедри суспільних наук та українознавства Буковинського державного медичного університету, автор близько 120 праць наукового, навчально-методичного та публіцистичного характеру, з яких 1 монографія, 1 розділ до колективної монографії, 5 навчальних та навчально-методичних посібників з грифом МОН та МОЗ України. Коло наукових інтересів: категоріальна граматики української мови, порівняльне мовознавство, українська медична термінологія, лінгвопсихологія, українознавство в системі вищої освіти.

Shutak Larisa – candidate of philological sciences, assistant professor of department of Social Sciences and Ukrainian Studies of Bukovinian State Medical University, author of nearly 120 scientific, educational and methodical, publicistic works: 1 monograph, 1 chapter of collective monograph, 5 educational, educational and methodical manuals with the stamps of Ministry of Education and Science and Ministry of Healthcare of Ukraine. Scientific interests: categorical grammar of Ukrainian language, comparative linguistics, Ukrainian medical terminology, linguopsychology, Ukrainian studies in system of higher education.

Юрценюк Ольга – кандидат психіатричних наук, викладач кафедри нервових хвороб, психіатрії та медичної психології імені С. Савенка БДМУ. Коло наукових інтересів: психіатрія, медична психологія, психотерапія. Автор понад 130 наукових публікацій.

Yurtsenyuk Olga – PhD, teacher of the department of neurology, psychiatry and medical psychology named after S. Savenko of Bukovinian State Medical University. Research interests: psychiatry, clinical psychology, psychotherapy. The author of over 130 scientific publications.

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ

(Требования к оформлению статей, Requirements for the articles,
Instructions aux auteurs)

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ	REQUIREMENTS FOR THE ARTICLES
<p>Рукописи для публікації у журналі „Актуальні питання суспільних наук та історії медицини” приймаються в електронному варіанті.</p> <p>Матеріали для публікації не повинні перевищувати 16 сторінок формату А-4, шрифтом Times New Roman, 12 кеглем, через 1,5 інтервали; верхнє і нижнє поля – 2 см., ліве – 3 см., праве – 1,5 (20.000 – 30.000 друкованих знаків без резюме та ключових слів). Формат файлів – doc (Документ Word 2003).</p> <p>Матеріали можуть перевищити зазначений обсяг за умов видання тематичних номерів журналу.</p> <p>Рукописи приймаються українською, російською, англійською та французькою мовами.</p> <p>1. У першому рядку ліворуч вказують індекс УДК (жирний прямий) – тільки для українських авторів.</p> <p>2. У наступних рядках вказують: Прізвище, Ім'я, По батькові (у називному відмінку виділити жирним прямим), науковий ступінь, учене звання, посада, місце роботи автора (без скорочень); якщо авторів декілька, відомості про кожного подаються окремими рядками;</p> <p>Назва статті – відступ від попереднього тексту – 12 пгт, по центру прописними літерами, виділити жирним;</p> <p>3. Анотація та резюме:</p> <p>Анотація подається усіма зазначеними мовами, крім мови статті.</p> <p>Анотація українською мовою – об'єм 600-800 знаків з пробілами, в ньому коротко викладається актуальність теми статті, мета, зміст, перспективи подальших досліджень; ключові слова – 5-10;</p> <p>Резюме англійською мовою – 1200-1500 знаків з пробілами (назва статті, прізвища та ініціали авторів, текст анотації); ключові слова – 5-10;</p> <p>Французькою мовою подається назва статті, прізвища та ініціали авторів;</p> <p>Резюме російською мовою – до 800 знаків з пробілами (назва статті, ПІБ, текст резюме);</p> <p>4. Текст статті повинен мати наступні елементи:</p> <p>4.1 постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;</p> <p>4.2 аналіз останніх досліджень і публікацій, на які спирається автор; виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким</p>	<p>The manuscripts for publishing in journal „Current issues of social sciences and history of medicine” must be given in electronic version.</p> <p>The materials for the publication must not exceed 16 A4 size pages in 14 points Times New Roman, 1,5 space; top and bottom margins – 2cm, left – 3cm, right – 1,5 (20.000 – 30.000 characters apart from resume and key words). Files format – doc or rtf.</p> <p>The materials can exceed the above of mentioned amount in case of thematic publications of the journal.</p> <p>We are waiting for the manuscript in Ukrainian, Russian, English and French.</p> <p>1. In the first line the index UCD (bold, straight) is put to the left – only for Ukrainian authors.</p> <p>2. In the next lines the author's last name, first name and patronymic (in nominative case in bold straight), scientific degree, academic status, position, workplace (no abbreviations); if there are several authors of the paper, information about them should be given in different paragraphs;</p> <p>Title (indentation – 12, text alignment to the center in bold italics);</p> <p>3. Abstract and resume</p> <p>Abstract filed all of these languages, in addition to language article.</p> <p>Abstract in Ukrainian – 600-800 symbols including quadrates. The summary should include article topicality, its aim, contents, perspectives of further research, 5-10 of key terms.</p> <p>Resume in English – up to 800 symbols including quadrates (the topic of the article, surnames and initials of its authors, summary text); 5-10 of key terms.</p> <p>Resume in French – up to 800 symbols including quadrates (the topic of the article, surnames and initials of its authors, summary text); 5-10 of key terms.</p> <p>Resume in Russian – up to 800 symbols including quadrates; 5-10 of key terms.</p> <p>4. Summary text should have the following elements:</p> <p>4.1 general statement of the problem and its connection with important scientific or practical aims;</p> <p>4.2 analysis of the latest researches and publications, which initiated the solutions of the</p>

присвячується стаття;

4.3 формулювання мети статті (постановка завдання);

4.4 виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів;

4.5 висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі.

4.6 список використаних джерел і літератури (11 кегль).

4.7 карти, схеми, таблиці, фотографії (у тексті або в кінці статті).

Останній підпункт не є обов'язковим.

Рисунки та графіки у статтю вставляють в одному з форматів (jpeg, bmp, tif) з роздільною здатністю не менше ніж 300 dpi (подавати якісні оригінали). Написи на рисунках виконують шрифтом основного тексту та розміру. Складні, багатооб'єктні рисунки з нашаруваннями готувати за допомогою графічних редакторів (CorelDraw, PhotoShop та ін.).

Будуть прийматися як чорно-білі, так і кольорові рисунки та графіки (кольорові будуть вставлятися у електронному варіанті журналу на веб-сторінці, а чорно-білі – у паперовому варіанті).

Таблиці подають як окремі об'єкти у форматі *Word*. Основний кегль таблиці 11, заголовок 12.

5. Посилання в тексті – прикінцеві, нумеруються поступово, відповідно до порядку їх цитування в тексті. Приклад: „...”¹

Зразок оформлення списку літератури:

Матяш І.Б. Діяльність Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Угорщині: історія, спогади, арх. док. / І. Матяш, Ю. Мушка. – К.: Києво-Могилян. акад., 2005. – 397, [1] с. – (Бібліотека наукового щорічника „Україна дипломатична”; вип. 1).

Мойсей А. Народний календар румунів Буковини / А.А.Мойсей // Етнічна історія народів Європи: збірник наук. праць / наук. ред. В. Борисенко. – Київ: Унісерв. – 2005. – Вип. 18. – С. 66-72;

Ілюстрації і таблиці повинні бути пронумеровані, відповідно до порядку викладу інформації.

В кінці статті потрібно написати „дані про автора” за наступним зразком (до 800 друкованих знаків):

Юлія Руснак – кандидат філологічних наук, викладач кафедри суспільних наук та українознавства Буковинського державного медичного університету. Після захисту кандидатської дисертації „Лексика родинних обрядів у буковинському діалекті” за спеціальністю 10.02.01. – „Українська мова” автор продовжує дослідження у галузі діалектології, етнолінгвістики, викладання української мови як іноземної. У доробку науковця 26 публікацій.

given problem, used by the author; singling out of previously unsolved parts of the general problem, which are the focal point of the article;

4.3 statement of the aim of the article (task definition);

4.4 laying out of the main research material with full argumentation of the received scientific results;

4.5 conclusions of the research and perspectives of further studies in this area;

4.6 bibliography (11 point)

4.7 maps, schemes, tables, photographs (in the text and at the end of the article).

The last sub point is not obligatory.

Pictures and graphics in the article should be of one of the following formats (jpeg, bmp, tif) raster at no less than 300 dpi (high quality original materials should be submitted). Lettering on the pictures are to be of the main text's font and size. Complex, multi-object pictures with layers should be made with graphic editors (Corel draw, Photoshop etc.)

Electronic submission of manuscripts is strongly encouraged, provided that the text, tables, and figures are included in a single Microsoft Word file in both monochromatic and colored version (the latter will be given in electronic version, the monochromatic in paper form)

Tables are to be submitted as separate objects in Word format with sizes, given to the page of typesetting. Main table point 11, heading 12.

5. Reference in the text – at the end of the article, should be numbered gradually, according to their citing order in the text.

Example: „...”¹

Sample of bibliography:

Moyses A. Folk calendar of Bukovyna Romanians / A. Moisei // Ethnic history of Europe peoples: scientific works / scient. editor V.Borysenko. – Kyiv: Uniserv. – 2005. – № 18. – P. 66-72.

Illustrations and tables should be numbered gradually, according to the citing order in the text.

At the end of the article you have to write „information about authors” according to the example:

Julia Rusnak – candidate of philological sciences, professor of the Department of Social Sciences and Ukrainian Studies of Bukovinian Medical State University. After defending her dissertation „The vocabulary of family rituals in Bucovina dialect” in the specialty 10.02.01. – „Ukrainian language” by continuing research in the field of dialectology, ethno-linguistics, teaching Ukrainian as a foreign language. In the works of the scientist are 26 publications.